ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต (เทคโนโลยีการศึกษา)

ปริญญา

เทคโนโลยีการศึกษา — **สาขา**

เทคโนโลยีการศึกษา — **ภาควิชา**

เรื่อง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

Learning Management of Local Wisdom for Knowledge Management by Student in Prathomsuksa 6 : Case Study of Education Service Area Office 2, Tambon Pon-ngam, Amphoe Kut Chum, Yasothon Province

นามผู้วิจัย นายอเนกพล เกื้อมา

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก .....

(รองศาสตราจารย์ณรงค์ สมพงษ์, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม .....

(รองศาสตราจารย์สาโรช โศภีรักษ์, กศ.ด.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม .....

(อาจารย์ศิริเชษฐ์ สังขะมาน, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา .....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นาวาอากาศตรีสัญชัย พัฒนสิทธิ์, กศ.ด.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

.....

(รองศาสตราจารย์กัญจนา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ..... **เดือน** ..... **พ.ศ.** .....

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

Learning Management of Local Wisdom for Knowledge Management by Student in Prathomsuksa 6 : Case Study of Education Service Area Office 2, Tambon Pon-ngam, Amphoe Kut Chum, Yasothon Province

โดย

นายอเนกพล เกื้อมา

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต (เทคโนโลยีการศึกษา)
พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อเนกพล เกื้อมา 2553: การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต (เทคโนโลยีการศึกษา) สาขาเทคโนโลยีการศึกษา ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รองศาสตราจารย์ณรงค์ สมพงษ์, Ph.D. 219 หน้า

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน 2) พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน 3) ผลการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน โดยดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน 2) พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน 3)นำแผนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปจัดกิจกรรมเรียนรู้ 4) ติดตามและประเมินผล ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และผู้ปกครองนักเรียน จากโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธรเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร โดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนา

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า 1) การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน มีองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ แนวคิด เนื้อหา รูปแบบการเรียนรู้ การสนับสนุน และการมีส่วนร่วม 2) การพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน มีการปฏิบัติ 4 ขั้นตอน ได้แก่ เปิดใจกว้าง สร้างฐานคิด ปรับประยุกต์ และติดตามอย่างต่อเนื่อง 3) ผลการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในบรรยากาศของการเรียนรู้ร่วมกัน

_____ _____ ___ / ____ / _____

ลายมือชื่อนิสิต ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Anegpon Kuama 2010: Learning Management of Local Wisdom for Knowledge Management by Student in Prathomsuksa 6: Case Study of Education Service Area Office 2, Tambon Pon-ngam, Amphoe Kut Chum, Yasothon Province. Doctor of Education (Educational Technology), Major Field: Educational Technology, Department of Educational Technology. Thesis Advisor: Associate Professor Narong Sompong, Ph.D. 219 pages.

The aims of this participatory action research were 1) to study the learning management of local wisdom for the students, 2) to develop a plan for learning management of local wisdom for knowledge management of the students and 3) to study the results of the learning management of local wisdom for knowledge management of the students. The procedures for conducting this research could be classified into 4 steps as follows: 1) studying the learning management of local wisdom for the students 2) developing a plan for learning management of local wisdom for knowledge management of the students 3) implementing the results of the learning management of local wisdom for knowledge management of the students and 4) monitoring and evaluating the implementation. School Principals, teachers, local wisdom teachers, students in Prathomsuksa 6, and parents in Education Service Area Office 2, Tambon Pon-ngam, Amphoe Kut Chum, Yasothon Province are population. Quantitative and qualitative research methodology were used to collect data and the results of study were presented with descriptive writing.

The results of study indicated 1) The five main points of the learning management of local wisdom for knowledge management students were concepts, contents, learning designs, support, and participations, 2) The development of plans for learning management of local wisdom for knowledge management of students were convinced the students to study local wisdom themselves from four participation steps, open-mind, concept, application, and continuously monitoring and 3) The learning management of local wisdom for knowledge management of students according to the developed plans were foster the participation learning between student, school and community.

_____ _____ ___ / ___ / _____

Student's signature Thesis Advisor's signature

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จในการเรียนรู้ของผู้วิจัยครั้งนี้ ย่อมไม่สามารถเริ่มต้นและดำเนินต่อไปได้หาก ไม่ได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม และถ่ายทอดแบบอย่างที่ดีให้กับผู้วิจัยของรองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ สมพงษ์ ท่านเป็นผู้ชี้ทางให้ผู้วิจัยก้าวออกจากปัญหา อุปสรรค และความท้อแท้ที่เกิดขึ้น พร้อมกับการเดินไปข้างหน้าด้วยสติปัญญา อาจารย์ คือ สัญลักษณ์ของการมีทักษะชีวิตที่ดี

แรงบันดาลใจ เป็นสิ่งสำคัญของการก้าวไปข้างหน้าอย่างมีเป้าหมายและคุณค่าของผู้วิจัย โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สาโรช โศภีรักข์ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงการหล่อหลอมพลัง ความเข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่เป้าหมายให้กับผู้วิจัย อาจารย์ คือ สัญลักษณ์ของการแสวงหาความรู้อย่างแท้จริง

ความรัก และความเป็นกัลยาณมิตรที่มีต่อผู้วิจัยของอาจารย์ ดร.ศิริเชษฐ์ สังขะมาน เป็นแบบอย่างและความทรงจำที่ดีของผู้วิจัย อาจารย์ คือสัญลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งการเรียนรู้

นอกเหนือจากนี้ ความปรารถนาดีและกำลังใจของผู้มีพระคุณ ตลอดจนกัลยาณมิตร ทุกๆ ท่านโปรดได้รับคำขอบคุณจากผู้วิจัยด้วยความจริงใจและจริงจัง และหากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ได้มีส่วนในการรังสรรค์ สร้างการเรียนรู้ร่วมกันนั้นคือ ความสุขที่สุดของพวกเราทุกคนที่มีส่วนในวิทยานิพนธ์เล่มนี้

อเนกพล เกื้อมา

พฤษภาคม 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง (3)

สารบัญภาพ (5)

บทที่ 1 บทนำ 1
- ความสำคัญของปัญหา 1
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย 5
- ขอบเขตของการวิจัย 5
- ประโยชน์ที่ได้รับ 7
- นิยามศัพท์ 8

บทที่ 2 การตรวจเอกสาร 12
- การจัดการเรียนรู้ 13
- การจัดการความรู้ 28
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น 38
- เทคโนโลยีการศึกษา 43
- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 51
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 59

บทที่ 3 วิธีการวิจัย 63
- ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 63
- เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 66
- วิธีการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล 74
- การวิเคราะห์ข้อมูล 78

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 4 ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์ 79

ผลการวิจัย 79

ข้อวิจารณ์ 118

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ 125

สรุปผลการวิจัย 125

ข้อเสนอแนะ 129

เอกสารและสิ่งอ้างอิง 134

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง 142

ภาคผนวก ข แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 145

ภาคผนวก ค บันทึกการสัมภาษณ์เจาะลึก 150

ภาคผนวก ง บันทึกการสนทนากลุ่ม 159

ภาคผนวก จ บันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม 165

ภาคผนวก ฉ แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 172

ภาคผนวก ช เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ 187

ภาคผนวก ซ รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ 216

ประวัติการศึกษาและการทำงาน 219

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ลักษณะกลุ่มตัวอย่างและจำนวนตัวอย่างที่ได้จากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง	65
2	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	66
3	ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย วิธีการ กลุ่มเป้าหมาย และเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล	76
4	ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง	96
5	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านเกษตรกรรม	99
6	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านอุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม	100
7	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านแพทย์แผนไทย	100
8	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน	101
9	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม	102
10	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี	102

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
11	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านโภชนาการ	103
12	ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	104
13	บทบาทและพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน	114

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดการวิจัยการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนสังกัดสำนักงานพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร	62
2	ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล	75
3	ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ ขั้นตอน และผลลัพธ์การวิจัย	80
4	องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 5 ด้าน	81
5	ความสัมพันธ์ทางด้านแนวคิดกับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	84
6	เกณฑ์การพิจารณาเพื่อเลือกเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน	85
7	รูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ครูเป็นศูนย์กลาง”	86
8	รูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ครูภูมิปัญญา”	87
9	แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “หอแจก” วัดโพธาราม ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร	88
10	การมีส่วนร่วมสื่อสารสองทาง “โสเหล่” เพื่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน	91

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
11	ขั้นตอนดำเนินพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน	93
12	“LCD Analysis Process” กระบวนการวิเคราะห์ผู้เรียน เนื้อหา และออกแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน	106
13	เปรียบเทียบกระบวนการจัดการความรู้โดยทั่วไปกับการประยุกต์กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน	109
14	กรอบกระบวนการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน	110
15	สรุปการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน	127

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การจัดการความรู้ได้รับความสนใจจากสังคมไทยในปัจจุบันค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจาก "...การจัดการความรู้เป็นวิธีการที่ส่งเสริมสนับสนุนให้คนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ที่มีระหว่างกัน..." (บูรชัย ศิริมหาสาคร, 2550: 11) ซึ่งนักวิชาการบางกลุ่มเชื่อว่าการแลกเปลี่ยนความรู้เหล่านั้นเป็น "...การลงทุนในต้นทุนมนุษย์ ในการพัฒนาความสามารถที่จะแบ่งเป็นความรู้ที่ได้เรียนรู้มาให้กับคนอื่นๆ ในองค์กร และนำความรู้ไปปรับใช้กับงานที่ทำอยู่ให้เกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการพัฒนาคนและพัฒนาองค์กร..." (บุญดี บุญญากิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงศ์ พรชนกนาถ และปรียวรรณ กรรณล้วน, 2547: 9) สอดคล้องกับที่บดินทร์ วิจารณ์ (2549: คำนำ) กล่าวว่า "...เราไม่สามารถเรียนรู้และสามารถทำงานได้ตามลำพังอีกต่อไป องค์กรชั้นนำจึงเห็นความจำเป็นของการจัดการองค์ความรู้ และถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อความอยู่รอดและการเติบโตขององค์กร ...ให้ความสนใจพิเศษกับการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ ด้วยการสร้างและต่อยอดมูลค่า..."

อย่างไรก็ตามวิจารณ์ พานิช (2547: 17) ได้กล่าวถึงการจัดการความรู้ในปัจจุบันไว้อย่างน่าสนใจว่า "...เรามักมองข้ามภูมิปัญญาไทย ที่เป็นรากเหง้าของสังคมที่แท้จริง มุ่งแต่พัฒนา และจัดการเพียงเพื่อหาผลประโยชน์ส่วนบุคคล ขาดการยั้งคิดถึงความเป็นอยู่ของคนในชาติโดยรวม..." รวมถึงภาพสะท้อนต่อภูมิปัญญาไทยที่ว่า "...ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้สูญหายไปจากสังคมไทย เป็นอันมากเกือบจะหมดสิ้น โดยมีภูมิปัญญาสากลที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทย เข้ามาแทนที่..." (นันทสาร สีสลับ, 2541 อ้างใน เบญจพร เกียรติกำจรวงศ์, 2548: 132)

ปรากฏการณ์การจัดการความรู้และภูมิปัญญาไทยดังกล่าว นับว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน เปรียบได้ว่าการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือกระบวนการที่นำไปสู่การการเรียนรู้ของคนในสังคม ในขณะที่ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้ที่มีค่าสำหรับสังคมไทยและคนไทยควรได้เรียนรู้ ดังนั้นการส่งเสริม สนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมให้คนในสังคมได้เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพสังคม เป็นความพยายามของหลายฝ่ายโดย บดินทร์ วิจารณ์ (2549: 43) กล่าวว่า "...จากการเสาะหาโมเดลที่เหมาะสม พบว่าผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

องค์ความรู้ได้นำเสนอแนวคิด และโมเดลที่หลากหลาย และยิ่งค้นคว้าก็ยิ่งพบแนวทางที่แตกต่างกัน ทำให้ดูเหมือนว่าเราต้องติดตามแนวทางใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา…” ในขณะที่ วิจารณ์ พานิช (2547: 19) ได้เสนอการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเน้นความสอดคล้องกับบริบทเป็นสำคัญไว้ว่า

> ...การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ของคนในท้องถิ่นเอง โดยคำนึงถึงความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชนร่วมกับสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ (Context) ตามบริบทของท้องถิ่น ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ในกิจกรรมของตนและนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนมาสร้างความรู้ใหม่ โดยเป็นการตัดสินใจจากคนในท้องถิ่นอย่างอิสระ…

จากข้างต้นกล่าวได้ว่า การจัดการความรู้และภูมิปัญญาไทย เป็นสองสิ่งที่มีความสำคัญต่อกันและกันและสำคัญยิ่งในการใช้เป็นแนวทางจรรโลงไว้ ซึ่งภูมิปัญญาไทยจากหลายภาคส่วนในสังคม เช่น พัชรินทร์ สิรสุนทร (2544: 47) ได้กล่าวว่า “...การพัฒนาที่วางอยู่บนรากฐานของการให้ความสำคัญของภูมิปัญญาไทยหรือทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชาติ จึงนับเป็นประเด็นหนึ่งของการพัฒนาที่ได้รับความสนใจและถูกกล่าวถึง...” หรือการกล่าวถึงปัญหาที่ต้องหาทางออกของนักวิชาการและหรือผู้เกี่ยวข้องได้กล่าวถึงสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาในระบบมีเนื้อหาด้านภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงให้ภูมิปัญญาไทยไม่ได้รับการฟื้นฟูและนำคุณค่ามาปรับใช้ในการจัดการศึกษา และวิถีชีวิตไทยในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากขาดแคลนภูมิปัญญาไทย ผู้คนส่วนใหญ่ละเลย ละทิ้งไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทยทำให้เด็กไทยขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน ภูมิปัญญาใหม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและการดำรงชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันผิดปกติไป

ท้ายที่สุดเป็นความพยายามของภาครัฐที่มีต่อภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งมีเป้าหมายหรือแนวทางการจัดการศึกษาโดยให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้และการสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมแห่งการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เหล่านั้นส่วนหนึ่งเป็นการแก้ปัญหาการจัดการศึกษาที่เกิดขึ้นในอดีตและเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรได้พัฒนาและสร้างเป็นแนวทางการจัดการศึกษาให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ คือ มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปวัฒนธรรมประเพณี กีฬาภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม รักประเทศชาติและท้องถิ่นมุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม ซึ่งเป็นไปตามมาตรา 27 วรรค 2 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ดังที่ว่า ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตรที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชนสังคมท้องถิ่น ตลอดจนเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ท้องถิ่นของตนมากขึ้น ทั้งนี้การจัดการเรียนรู้และสื่อการเรียนรู้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าว แนะนำให้ใช้รูปแบบ วิธีการที่หลากหลายในการเรียนรู้ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามสภาพจริง และพยายามนำกระบวนการจัดการ การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ไปสอดแทรกในการเรียนการสอน และเรียนรู้จากสื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ทุกประเภทที่มีอยู่ในชุมชน ท้องถิ่นและแหล่งอื่นๆ

การจัดการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนตามที่กล่าวข้างต้นนั้น ถือเป็นภาระที่สำคัญยิ่ง ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้โดยเฉพาะในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พึงดำเนินการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนและเป็นไปอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะนักเทคโนโลยีการศึกษา ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนและหรือแก้ปัญหาการเรียนรู้ จึงมีความสนใจและร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยเพื่อพัฒนาผู้เรียน โดยเล็งเห็นถึงแนวคิด รูปแบบหรือวิธีการที่ได้มาซึ่งความรู้ที่ต้องการรู้ของผู้เรียน ทั้งนี้มีข้อเท็จจริงต่อการจัดการเรียนรู้จากการประเมินคุณภาพสถานศึกษาทั่วประเทศ ของสำนักรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) พบว่า “...นักเรียนส่วนใหญ่ร้อยละ 37.66 ยังไม่มีผลสัมฤทธิ์ตามเกณฑ์ของหลักสูตร ขาดทักษะในการคิดวิเคราะห์และแสวงหาความรู้...” (พรพิไล เลิศวิชา และอัครภูมิ จารุภากร, 2550: 8) จึงเชื่อว่าหากได้นำการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ซึ่งเป็นเครื่องมือกระบวนการที่มีขั้นตอนพัฒนาผู้เรียนในแต่ละด้าน โดยเฉพาะทักษะการแสวงหาความรู้มาบูรณาการเข้ากับการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของผู้เรียน เชื่อว่าจะเกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่เข้มข้นและเป็นไปตามเป้าหมาย แนวทาง การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ได้

อนึ่งการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปัจจุบันได้เริ่มต้นชัดเจนสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ เรื่องที่ 5 ภูมิปัญญาไทย จึงเป็นโอกาสที่ดีซึ่งผู้เกี่ยวข้องจะได้นำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กระบวนการจัดการความรู้มาเป็นเครื่องมือสร้างองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยให้กับนักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพรพิไล เลิศวิชา และอัครภูมิ จารุภากร (2550: 54) ที่กล่าวถึงนักเรียนในวัยนี้ว่า "...เด็กวัย 10-12 ปี เริ่มมีสัญญาณบ่งชี้ว่าการคิดแบบนามธรรมเริ่มพัฒนาชัดเจน ถึงเวลาที่จะมีการเรียนรู้อันหลากหลาย เด็กต้องการโอกาสที่จะแบ่งปันความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์กับเพื่อนฝูง..."

อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำการจัดการความรู้ มาเป็นเครื่องมือกระบวนการเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของนักเรียนนั้น เบื้องต้นต้องอาศัยปัจจัยเอื้อหรือสนับสนุนที่สำคัญจากทุกๆฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือ การมีส่วนร่วมอย่างเต็มใจ ซึ่งบดินทร์ วิจารณ์ (2549:18) กล่าวว่า "...ปัจจัยของความสำเร็จนั้นในการจัดการความรู้อยู่ที่การถ่ายโอนการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความรู้ และมีความเต็มใจ..." ซึ่งสอดคล้องกับพินิจ คาดพันโน (2551) ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านม่วง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 2 ให้สัมภาษณ์ว่า

> ...ตั้งแต่เข้ามาประจำที่โพนงามพบว่า ชาวบ้านที่นี้ให้ความร่วมมือกับโรงเรียนดี สนใจกับสิ่งที่โรงเรียนสนับสนุน ส่งเสริมให้กับนักเรียนและชาวบ้านมีอะไรๆ ดีๆ พร้อมที่จะถ่ายทอดให้เด็กได้เรียนรู้ และที่สำคัญโรงเรียนและครูที่นี้สามารถเป็นหลักในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะ ใช้การศึกษาจากนักเรียนเป็นสื่อกลางสู่ชุมชนดังนั้นควรอย่างยิ่งที่จะมีกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของโรงเรียน และชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับโรงเรียนและชุมชนในอนาคตได้...

นอกจากนี้ลักษณะทางสังคม วิถีการดำเนินชีวิต ของประชาชน ซึ่งครอบคลุมเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของโรงเรียนตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร พบว่า มีความเกี่ยวข้องและเกี่ยวพันกับโรงเรียน ผู้ปกครองด้วยกันเอง หรือหน่วยงานในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล อนามัย เป็นต้น โดยประชาชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญและตระหนักถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี การเรียนรู้ของบุตรหลาน วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ให้ลูกหลานสืบต่อไป ดังกล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จึงเป็นเหตุจูงใจให้ผู้วิจัยเลือกใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นวิธีการดำเนินการวิจัยที่เปิดโอกาสให้ของผู้เกี่ยวข้องหรือกลุ่มเป้าหมาย ได้มีการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น ความต้องการ ตลอดจนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งผลที่ได้รับนำมาซึ่งประโยชน์ร่วมกันโดยเฉพาะแนวทางในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของประชาชน ชุมชน ต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

2. พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

3. ผลการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ มีขอบเขตของการวิจัยครอบคลุมด้านต่างๆ ดังนี้

1. ประชากร ได้แก่

1.1 โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร จำนวน 8 โรงเรียน

1.2 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร จำนวน 122 คน

1.3 ครูผู้สอนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร จำนวน 8 คน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.4 ผู้อำนวยการโรงเรียน โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร จำนวน 8 คน

1.5 ครูภูมิปัญญา ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร จำนวน 5 คน

1.6 ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร จำนวน 122 คน

2. การจัดการเรียนรู้ได้แก่

2.1 การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ เรื่องที่ 5 ภูมิปัญญาไทย ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โดยการมีส่วนร่วมของนักเรียน ครูผู้สอน ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูภูมิปัญญาและผู้ปกครองนักเรียนจากโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

2.1.1 แนวคิด เนื้อหา รูปแบบการเรียนรู้ การสนับสนุนและการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน

2.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร หรือแหล่งใกล้เคียง จากการสำรวจแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น(ตำบลโพนงาม แหล่งใกล้เคียง)และชนิดของความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (บุคคล เอกสาร) ร่วมกันของผู้วิจัย ครูผู้สอน และครูภูมิปัญญา ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและหัตถกรรม แพทย์แผนไทย กองทุนและธุรกิจชุมชน ศิลปกรรม ภาษา และวรรณกรรม ปรัชญา ศาสนา และประเพณี โภชนาการ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความต้องการเรียนรู้ของนักเรียนผู้เกี่ยวข้องมาจัดทำแผนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน

2.2 การจัดการความรู้ ครอบคลุมกระบวนการจัดการความรู้ซึ่งได้ผ่านการวิเคราะห์และสรุปเป็นกระบวนการจัดการความรู้โดยผู้วิจัย และนำมาใช้เป็นกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนต่อเนื่องกัน ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไรที่นักเรียนต้องการเรียนรู้

2.2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้อยู่ที่ไหน

2.2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้เป็นอย่างไร

2.2.4 นักเรียนรวบรวม หรือบันทึกความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างไร

2.2.5 นักเรียนถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนอื่นๆ ได้อย่างไร

ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้ มีดังนี้

1. ได้แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องและเหมาะสมกับพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนบริบทโรงเรียนและชุมชน

2. ได้รูปแบบในการจัดการเรียนรู้ด้วยกระบวนการ “การจัดการความรู้ของนักเรียน”

3. เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้โดยอาศัยแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชน

4. เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียนโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชน

5. เป็นแนวทางในการสร้างคลังความรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับโรงเรียน ตำบล อำเภอ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นิยามศัพท์

การจัดการเรียนรู้ หมายถึง การนำแนวคิด เนื้อหา รูปแบบการเรียนรู้ การสนับสนุนและการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน โดยการแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ในประเด็นดังกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนและครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยสรุปและจัดทำเป็นแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอ กุดชุม จังหวัดยโสธร จากนั้นครูผู้สอนนำไปจัดการเรียนรู้ พร้อมทั้งติดตามและประเมินผลการจัดการเรียนรู้เพื่อปรับปรุงและสนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนรู้หรือได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างสูงสุด

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ทางด้านเกษตรกรรม หรืออุตสาหกรรมและหัตถกรรม หรือแพทย์แผนไทย หรือกองทุนและธุรกิจชุมชน หรือศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม หรือปรัชญา ศาสนาและประเพณี หรือโภชนาการ หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้จากการสำรวจร่วมกันของครูผู้สอน ครูภูมิปัญญาและหรือนักเรียนจากแหล่งเรียนรู้บุคคล เอกสาร ที่มีในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และการวิจัยครั้งนี้ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียน ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและความต้องการต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นให้แก่นักเรียน โดยเห็นพ้องตรงกันต่อการนำเนื้อหาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม“ภาษาถิ่นหากินหมาน” มาพัฒนาเป็นแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการความรู้ของนักเรียน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน หมายถึง การร่วมมือของนักเรียนในการปฏิบัติตามแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ซึ่งครูผู้สอนได้จัดทำขึ้นเพื่อใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนโดยมี 5 กิจกรรมต่อเนื่องกันคือ

1. นักเรียนต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไร เป็นการร่วมกันคิด แสดงความคิดเห็นต่อความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน โดยมีครูผู้สอนร่วมกระตุ้น สนทนา ผลลัพธ์จากกิจกรรมนี้ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้อยู่ที่ไหนเป็นการแลกเปลี่ยนทำความรู้จักเบื้องต้นและวางแผนเพื่อไปยังแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนได้เลือกตามความต้องการ ผลลัพธ์ในกิจกรรมนี้คือ ทราบแหล่งภูมิปัญญาท้อบงถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการรู้เป็นอย่างไร เป็นการสัมภาษณ์ สอบถามและแลกเปลี่ยนของนักเรียนและหรือรับการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากครูภูมิปัญญา ผลลัพธ์ในกิจกรรมนี้คือ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. นักเรียนรวบรวมหรือบันทึกความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างไร เป็นการรวบรวมและบันทึกความรู้ที่ได้จากการสัมภาษณ์ สอบถามและ แลกเปลี่ยนของนักเรียน และหรือรับการถ่ายทอดจากครูภูมิปัญญา ผลลัพธ์ในกิจกรรมนี้คือ บันทึกความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ลงในสมุดบันทึกของนักเรียน

5. นักเรียนถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนอื่นๆ ได้อย่างไร เป็นการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนได้รับไปบอกเล่าหรือถ่ายทอดให้น้องๆ ในโรงเรียน ได้รับรู้ด้วยกิจกรรมต่างๆเช่นและหรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เป็นต้น

ทั้งนี้หลังจากนักเรียนได้ดำเนินกิจกรรมทั้ง 5 กิจกรรมแล้ว นักเรียนได้รับความรู้หรือมีองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ถือเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดการความรู้ของนักเรียน

แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ผลจากแนวคิด เนื้อหา รูปแบบการเรียนรู้ การสนับสนุนและการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียน ไปสู่แนวทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมโดยผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการในการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ของครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม โดยแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ชื่อแผนจัดการเรียนรู้ สาระสำคัญ สาระการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง กิจกรรมการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ สื่อการวัดและประเมินผล และบันทึกผลหลังการจัดการเรียนรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผลการจัดการเรียนรู้ หมายถึง องค์ความรู้ พฤติกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ของนักเรียน ซึ่งสะท้อนความคิดเห็นจากนักเรียน ภายหลังการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นผลมาการสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม ของผู้วิจัยกับผู้เกี่ยวข้องได้แก่ ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา ผู้อำนวยการ ผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนบ้านม่วง ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร โดยนำเสนอผลวิจัยเป็นข้อสรุปความเรียงของผู้วิจัย

ครูภูมิปัญญา หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและได้รับการแต่งตั้งจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร ให้เป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ หรือสนับสนุนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นักเรียน โดยครั้งนี้ อาจารย์ประภากร สอนศาลา ได้รับการเลือกให้ทำหน้าที่ครูภูมิปัญญาทางด้านภาษาและวรรณกรรม “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนบ้านม่วง ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

ภาษาถิ่นหากินหมาน หมายถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทความรู้ทางด้านภาษาและวรรณกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านและนักเรียนในตำบลโพนงาม อำเภอ กุดชุม จังหวัดยโสธร และเป็นความต้องการร่วมกันของผู้อำนวยการ ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียน เพื่อใช้เป็นเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นตามกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การดำเนินการวิจัยใน 4 ขั้นตอน ซึ่งได้แก่ การศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน นำแผนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปปฏิบัติ และติดตามและประเมินผล โดยผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยได้แก่ นักเรียน ครูผู้สอน ผู้อำนวยการ ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียนและผู้วิจัย ได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมรับรู้ หรือร่วมทำ ร่วมลงมือปฏิบัติ หรือร่วมรับประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผลจากการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอ กุดชุม จังหวัดยโสธร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเรียนรู้ร่วมกัน หมายถึง การได้แลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็น ความต้องการ ตลอดจนความรู้ที่ได้รับจากขั้นตอนการศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน การนำแผนพัฒนาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปจัดกิจกรรมเรียนรู้ และการติดตามและประเมินผล ของนักเรียน ผู้อำนวยการ ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียน และผู้วิจัย ซึ่งจะถูกนำไปปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความต้องการและความเหมาะสมของแต่ละบุคคล กลุ่ม ต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. การจัดการเรียนรู้และการเรียนรู้

2. การจัดการความรู้

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. เทคโนโลยีการศึกษา

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การจัดการเรียนรู้

ความหมายการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในสังคมปัจจุบัน ซึ่งได้ชื่อว่า “สังคมแห่งการเรียนรู้” ดังที่ สุพัตรา ชาติบัญชาชัย (ม.ป.ป.: 6-7) ได้กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ว่า

> ...ปัจจุบันมีผู้รู้หลายท่านมองเห็นความสำคัญของการเรียนรู้และการจัดการความรู้ โดยพยายามสร้างบรรยากาศให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น ประเวศ วะสี วิจารณ์ พานิช พระธรรมปิฎก รวมถึงนักเขียนอีกหลายท่าน ที่พยายามจะถ่ายทอดกระตุ้นเตือนให้เกิดการเรียนรู้ ให้เกิดตระหนัก และให้ความสำคัญกับเรื่องของความรู้ และการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้...

การจัดการเรียนรู้ จึงเป็นได้ทั้งวิธีการและหรือการดำเนินการของผู้เกี่ยวข้องเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายปลายทาง คือ การเรียนรู้ของมนุษย์ ดังสรุปความหมายของการจัดการเรียนรู้ได้ว่า การส่งเสริม สนับสนุน หรือสร้างประสานขั้นตอน วิธีการ ตลอดจนการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ทั้งในระดับบุคคลและหรือกลุ่ม ชุมชนและสังคม

การจัดการเรียนรู้กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่างๆของโลกยุคโลกาภิวัฒน์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของทุกประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของชาติ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ เพื่อสร้างคนไทยให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพพร้อมที่จะแข่งขันและร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ในเวทีโลก กระทรวงศึกษาธิการ โดยกรมวิชาการได้ติดตามผลและดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรตลอดมา ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนานกว่า 10 ปี มีข้อจำกัดอยู่หลายประการไม่สามารถส่งเสริมให้สังคมไทยก้าวไปสู่สังคมความรู้ได้ทันการณ์ในเรื่องที่สำคัญดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. การกำหนดหลักสูตรจากส่วนกลาง ไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่น

2. การจัดหลักสูตรและการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ยังไม่สามารถผลักดันให้ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยีในภูมิภาค จึงจำเป็นต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน ให้คนไทยมีทักษะกระบวนการและเจตคติที่ดีทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี มีความคิดสร้างสรรค์

3. การนำหลักสูตรไปใช้ยังไม่สามารถสร้างพื้นฐานในการคิด สร้างวิธีการเรียนรู้ ให้คนไทยมีทักษะในการจัดการและทักษะในการดำเนินชีวิต สามารถเผชิญปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ยังไม่สามารถที่จะทำให้ผู้เรียนใช้ภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษในการติดต่อสื่อสารและการค้นคว้าหาความรู้ จากแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายในยุคสารสนเทศ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กำหนดให้บุคคล มีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐ ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์การปกครองท้องถิ่นและชุมชน ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมแห่งการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว ได้กำหนดให้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว กำหนดให้มีการศึกษาภาคบังคับ จำนวน 9 ปี ด้วยวิสัยทัศน์ของรัฐที่เชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาในการสร้างคน สร้างงาน เพื่อช่วยกอบกู้วิกฤตเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เป็นการสร้างชาติให้มั่นคงได้อย่างยั่งยืน เชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาในการสร้างชาติ ปรับโครงสร้างและระบบการศึกษา ยึดหลักการบริหารจัดการที่เน้นคุณภาพ ประสิทธิภาพและความเสมอภาค ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และเชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาเพื่อสร้างคน บูรณาการการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในการปฏิรูปการเรียนรู้ และเชื่อมั่นในนโยบายการศึกษาเพื่อสร้างงานสร้างเยาวชนให้มีความรู้คู่กับการทำงานกระทรวงศึกษาธิการ โดยอาศัยอำนาจตามความในบทเฉพาะกาลมาตรา 74 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จึงเห็นสมควรกำหนดให้มีหลักสูตรการศึกษาขึ้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 โดยยึดหลักความมีเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ กล่าวคือ เป็นหลักสูตรแกนกลางที่มีโครงสร้างหลักยืดหยุ่น กำหนดจุดหมาย ซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในภาพรวม 12 ปี สาระการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้แต่ละกลุ่ม มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นช่วงชั้นละ 3 ปี จัดเฉพาะส่วนที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ให้สถานศึกษาจัดทำสาระในรายละเอียดเป็นรายปี หรือรายภาคให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณสมบัติอันพึงประสงค์ เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ รวมถึงจัดให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนแต่ละกลุ่มเป้าหมายด้วย

การจัดการศึกษามุ่งเน้นความสำคัญทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อพัฒนาคนให้มีความสมดุล โดยยึดหลักผู้เรียนสำคัญที่สุด ทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ให้ความสำคัญต่อความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความรู้และทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สถานศึกษาจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ผสมผสานความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน ปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ อำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และสามารถเทียบโอนผลการเรียนและประสบการณ์ได้ทุกระบบการศึกษา

อนึ่ง เพื่อให้การใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ สถานศึกษาต้องมีการประสานสัมพันธ์ และร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการยังจำเป็นต้องสนับสนุน ส่งเสริมด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทั้งในสถานศึกษา และนอกสถานศึกษาให้ครอบคลุมหลักสูตรและกว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นสากล ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการจะได้จัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร เช่น คู่มือการใช้หลักสูตร แนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา คู่มือครู เอกสารประกอบหลักสูตรกลุ่มสาระต่างๆ แนวทางการวัดและประเมินผล การจัดระบบแนะแนวในสถานศึกษา การวิจัยในสถานศึกษาและการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาการเรียนรู้ ตลอดจนเอกสารประชาสัมพันธ์หลักสูตรให้ประชาชนทั่วไป ผู้ปกครอง และผู้เรียนมีความเข้าใจและรับทราบบทบาทของตนในการพัฒนาตนเองและสังคม

หลักการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ ดังนี้

1. เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล

2. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชนที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค และเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ

4. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนรู้

5. เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า

3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์

4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต

5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี

6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม

โครงสร้าง

เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักการ จุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ ที่กำหนดไว้ ให้สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวปฏิบัติในการจัดหลักสูตรสถานศึกษา จึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. ระดับช่วงชั้น กำหนดหลักสูตรเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการของผู้เรียน ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

2. สาระการเรียนรู้ กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วย องค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการการเรียนรู้ และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่ม ดังนี้ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษาศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนรู้ทุกคนต้องเรียนรู้ โดยอาจจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอน เพื่อสร้างพื้นฐานการคิดและเป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาและวิกฤตของชาติ กลุ่มที่สอง ประกอบด้วย สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ เป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์ และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับส่วนที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนนั้น สถานศึกษาสามารถกำหนดเพิ่มขึ้นได้ให้สอดคล้องและสนองตอบศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน

3. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองตามศักยภาพ มุ่งเน้นเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่ได้จัดให้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม การเข้าร่วม และปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกับกิจกรรมที่เลือกด้วยตนเองตามความถนัด และความสนใจอย่างแท้จริง การพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม โดยอาจจัดเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสนองนโยบายในการสร้างเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย และมีคุณภาพ เพื่อพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม ซึ่งสถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างมีเป้าหมาย มีรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

3.1 กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต วุฒิภาวะทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญา และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ซึ่งผู้สอนทุกคนต้องทำหน้าที่แนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษาต่อและการพัฒนาตนเองสู่โลกอาชีพและการมีงานทำ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.2 กิจกรรมนักเรียน เป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเองอย่างครบวงจร ตั้งแต่ศึกษา วิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมิน และปรับปรุงการทำงาน โดยเน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และผู้บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น

นอกจากนี้การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ นอกจากจะมุ่งปลูกฝังด้านปัญญา พัฒนาการคิดของผู้เรียนให้มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีวิจารณญาณแล้วยังมุ่งพัฒนาความสามารถทางอารมณ์ โดยการปลูกฝังให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเอง เข้าใจตนเอง เห็นอกเห็นใจผู้อื่น สามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทางอารมณ์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เนื่องจากประเทศไทยและประเทศต่างๆ ในโลกกำลังประสบปัญหาด้านสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องของความขัดแย้ง ทั้งความคิดและการกระทำของตัวบุคคล องค์กร และสังคม ฉะนั้นสถานศึกษาจะต้องมุ่งเน้นการเรียนรู้ เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์หาทางแก้ไข โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมเป็นกรณีพิเศษด้วย

อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนรู้ในปัจจุบันเป็นการจัดการเรียนรู้ผ่านสาระการเรียนรู้ ต่างๆ ซึ่งมีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกาย และสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ควรใช้รูปแบบวิธีการที่หลากหลาย เช่น การจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้แบบบูรณาการ การใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้คู่คุณธรรม เป็นต้น ทั้งนี้ต้องพยายามนำกระบวนการการจัดการ กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระบวนการคิดและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไปสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เนื้อหาและกระบวนการต่างๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้ในลักษณะองค์กรรวม การบูรณาการ เป็นการกำหนดเป้าหมายการเรียนร่วมกัน ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มสาระเดียวกัน หรือต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้มาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งจัดได้หลายลักษณะดังตัวอย่าง เช่น

1. การบูรณาการแบบผู้สอนคนเดียว ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ต่างๆ กับหัวข้อเรื่องที่สอดคล้องกับชีวิตจริง หรือสาระที่กำหนดขึ้นมา เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อมน้ำ เป็นต้น ผู้สอนสามารถเชื่อมโยงสาระ และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่างๆ เช่น การอ่าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ต่างๆ ทำให้ผู้เรียนได้ใช้ทักษะและกระบวนการเรียนรู้ไปแสวงหาความรู้ความจริงจากหัวข้อเรื่องที่กำหนด

2. การบูรณาการแบบคู่ขนาน มีผู้สอนตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันจัดการเรียนการสอนโดยอาจยึดหัวข้อเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วบูรณาการเชื่อมโยงแบบคู่ขนาน เช่น ผู้สอนคนหนึ่งสอนวิทยาศาสตร์ เรื่องเงา ผู้สอนอีกคนอาจสอนคณิตศาสตร์ เรื่องการวัดระยะทางโดยการวัดเงา คิดคำนวณในเรื่องเงาในช่วงเวลาต่างๆ จัดทำกราฟของเงาในระยะต่างๆ เป็นต้น

3. การบูรณาการแบบสหวิทยา การบูรณาการในลักษณะนี้ นำเนื้อหาจากหลายกลุ่มสาระมาเชื่อมโยงเพื่อจัดการเรียนรู้ ซึ่งโดยทั่วไปผู้สอนมักจัดการเรียนการสอนแยกตามรายวิชา หรือกลุ่มวิชา แต่ในบางเรื่อง ผู้สอนจัดการเรียนการสอนร่วมกันในเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องวันสิ่งแวดล้อมของชาติ ผู้สอนภาษาไทยจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรู้ภาษา คำศัพท์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนวิทยาศาสตร์จัดกิจกรรมค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนสังคมศึกษาให้ผู้เรียนค้นคว้าหรือทำกิจกรรมชมรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

4. การบูรณาการแบบโครงการ ผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการ เป็นโครงการ โดยผู้เรียนและครู ผู้สอนร่วมกันสร้างสรรค์โครงการขึ้น โดยใช้เวลาการเรียนต่อเนื่องกันได้หลายชั่วโมง ด้วยการนำเอาจำนวนชั่วโมงของวิชาต่างๆ ที่ ครู ผู้สอนเคยสอนแยกกันนั้นมารวมเป็นเรื่องเดียวกัน มีเป้าหมายเดียวกัน ในลักษณะของการสอนเป็นทีม เรียนเป็นทีม เช่น กิจกรรมเข้าค่ายดนตรี กิจกรรมเข้าค่ายภาษาอังกฤษ กิจกรรมเข้าค่ายศิลปะ เป็นต้น

ทั้งนี้การจัดการเรียนรู้จะต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทและสภาพแวดล้อมการเรียนรู้มากที่สุด

แนวการจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น

การจัดการเรียนรู้ที่ได้ประสิทธิภาพ นอกเหนือจากการคำนึงถึงปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการเรียนรู้ พัฒนาการของวัยผู้เรียน เป็นสิ่งที่มองข้ามไปไม่ได้ โดยสามารถแบ่งช่วงวัยการจัดการเรียนรู้ในระบบการศึกษาปัจจุบัน ได้ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 การจัดการเรียนรู้ต้องสนองตอบต่อความสนใจของผู้เรียน โดยคำนึงถึงหลักจิตวิทยาพัฒนาการ และจิตวิทยาการเรียนรู้ ทั้งนี้ ในแต่ละคาบเวลาเรียนนั้นไม่ควรใช้เวลานานเกินความสนใจของผู้เรียน สถานศึกษาต้องจัดการเรียนรู้ให้ครบทุกกลุ่มสาระในลักษณะบูรณาการที่มีภาษาไทยและคณิตศาสตร์เป็นหลัก เน้นการเรียนรู้ตามสภาพจริง มีความสนุกสนาน ได้ปฏิบัติจริง เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ ทักษะพื้นฐานการติดต่อสื่อสารในการคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ และพัฒนาลักษณะนิสัยและสุนทรียภาพ

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 การจัดการเรียนรู้มีลักษณะคล้ายกับช่วงชั้นที่ 1 แต่ละเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนในสิ่งที่ตนสนใจ มุ่งเน้นทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม การสอนแบบบูรณาการ โครงงาน การใช้หัวเรื่องในการจัดการเรียนการสอน เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิด การค้นคว้า แสวงหาความรู้ สร้างความรู้ด้วยตนเอง สามารถสร้างสรรค์ผลงานแล้วนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น

สื่อเพื่อการจัดการเรียนรู้

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และหลักสูตรสถานศึกษามุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งมีความยืดหยุ่น สนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และเรียนรู้ได้จากสื่อการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท รวมทั้งจากเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชุมชนและแหล่งอื่นๆ เน้นสื่อที่ผู้เรียนและผู้สอนใช้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียน ผู้สอนสามารถจัดทำและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ขึ้นเองหรือนำสื่อต่างๆ ที่มีอยู่รอบตัว และในระบบสารสนเทศมาใช้ในการเรียนรู้ โดยใช้วิจารณญาณในการเลือกใช้สื่อ และแหล่งความรู้ โดยเฉพาะหนังสือเรียน ควรมีเนื้อหาสาระครอบคลุมตลอดช่วงชั้น สื่อสิ่งพิมพ์ควรจัดให้มีอย่างเพียงพอ ทั้งนี้ควรให้ผู้เรียนสามารถยืมได้จากศูนย์สื่อ หรือห้องสมุดของสถานศึกษา

ลักษณะของสื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ควรมีความหลากหลาย ทั้งสื่อธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี และสื่ออื่นๆ ซึ่งช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีคุณค่า น่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เข้าใจได้ง่าย และรวดเร็วขึ้น รวมทั้งกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้ เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและต่อเนื่องตลอดเวลา เพื่อให้การใช้สื่อการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เรียนรู้เป็นไปตามแนวการจัดการเรียนรู้ และพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง สถานศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรดำเนินการ ดังนี้

1. จัดทำและจัดหาสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ให้เป็นสื่อการเรียนรู้

2. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

3. จัดทำและจัดหาสื่อการเรียนรู้ สำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียน และสำหรับเสริมความรู้ของผู้สอน

4. ศึกษาวิธีการเลือก และการใช้สื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมหลากหลาย และสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ ธรรมชาติของสาระการเรียนรู้ และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน

5. ศึกษาวิธีการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพมาตรฐานสื่อการเรียนรู้ที่จัดทำขึ้นเอง และที่เลือกนำมาใช้ประกอบการเรียนรู้ โดยมีการวิเคราะห์และประเมินสื่อการเรียนรู้ที่ใช้อยู่นั้นอย่างสม่ำเสมอ

6. จัดหาหรือจัดให้มีแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์สื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา และในชุมชนเพื่อการศึกษาค้นคว้าแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และพัฒนาสื่อการเรียนรู้

7. จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยง และแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น

8. จัดให้มีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับสื่อ และการใช้สื่อการเรียนรู้เป็นระยะๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ จึงเป็นวิธีการและหรือการดำเนินการเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายปลายทาง คือ การเรียนรู้ของมนุษย์ อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนถึงความหมายการเรียนรู้ ซึ่งส่งผลให้การจัดการเรียนรู้ในแต่ละครั้งไม่สามารถบรรลุตามเป้าหมายของการเรียนรู้ที่แท้จริงได้ หรือขาดประสิทธิภาพในการเรียนรู้

ทิศนา แขมณี (2545: 1); ประสาท อิศราปรีดา (2520: 3); เนตร์พัณณา ยาวิราช (2546: 204); และพันธณีย์ วิหคโต (2547: 40) ได้ให้ความหมาย การเรียนรู้ ไว้อย่างสอดคล้องกันว่า

> ...การมีความรู้ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การมีทักษะความชำนาญมากขึ้น หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ถาวรหรือค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ การปฏิบัติ การฝึกอบรม หรือการศึกษา และในการดำเนินการนั้นจะต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นสำคัญ เพื่อให้ก่อเกิดการเรียนรู้ขึ้น...

จากความหมายดังกล่าวมีความสอดคล้องโดยเฉพาะประเด็น กระบวนการเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งตรงกับ สุพัตรา ชาติบัญชาชัย (ม.ป.ป.: 26) ได้กล่าวถึงความหมายการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่ครอบคลุมถึงการเริ่มต้นจนกระทั่งเกิดการเรียนรู้ ที่เรียกว่า กระบวนการอย่างน่าสนใจว่า

> ...การเรียนรู้ ไม่ใช่การให้ความหมายของการกระทำที่เป็นกิริยาแยกออกมาพิจารณาเดี่ยวๆ เช่น การอ่าน การสังเกต การคิด แต่การเรียนรู้เป็นกระบวนการ นักวิชาการหลายท่านใช้คำว่า กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งหมายถึงการเรียน และปฏิบัติให้รู้ มาแทนคำว่าการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง มีการงอกเลยหรือเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านบวก และด้านลบ นั้นคือ คนที่รู้แล้ว อาจลดทอน จางลง หรือรู้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงสามารถลบล้างความรู้เดิม หรือเปลี่ยนเป็นความรู้ชุดใหม่ ผลลัพธ์ของการเรียนรู้เรื่องใดก็คือความรู้ (knowledge) ในเรื่องนั้น...

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นอกจากการเรียนรู้เป็นกระบวนการแล้ว บวร เทศารินทร์ (http://area.obce.go.th) ให้ความหมายการเรียนรู้ ตามความหมายทางจิตวิทยา ว่าหมายถึง "...การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลอย่างค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือการมีประสบการณ์..."

จากความหมายดังกล่าว พฤติกรรมของบุคคลที่เกิดจากการเรียนรู้จะต้องมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปจะต้องเปลี่ยนไปอย่างค่อนข้างถาวร จึงจะถือว่าเกิดการเรียนรู้ขึ้น หากเป็นการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวก็ยังไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้

2. พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจะต้องเกิดจากการฝึกฝน หรือเคยมีประสบการณ์นั้น ๆ

ทั้งหมดข้างต้น อาจสรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง สิ่งที่ผ่านเข้ามาอย่างเป็นกระบวนการแล้วสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ ดังที่ พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น) (2548: 6) กล่าวว่า "...การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้นั้น เป็นกระบวนการถ่ายทอดทางความรู้ ความคิด การกระทำ และสติปัญญาที่ทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้และมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตน..." ซึ่ง Keith Sawyer (2006: xi) กล่าวถึง การเรียนรู้ในเชิงของนวัตกรรมการเรียนรู้เช่นกันว่า

> ...เป็นศาสตร์สหสาขา มีความหลากหลายในการเรียนรู้ซึ่งมีทั้งในการเรียนรู้อย่างเป็นทางการในห้องเรียน และไม่เป็นทางการจากการทำงาน จากเพื่อนร่วมอาชีพ หรือเรียนรู้จากบ้าน เป็นต้น โดยเป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อความเข้าใจและรับรู้ที่ดีกว่า และการรับรู้โดยผ่านกระบวนการทางสังคมเหล่านั้นมีผลต่อประสิทธิผลในการเรียนรู้...

กระบวนการเรียนรู้

"...กระบวนการเรียนรู้ เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่จะช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้..." (ดำริ บุญชู, 2546: 17) ดังกล่าว สรุปได้ว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในตัวบุคคลทั้งระดับบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยประเด็นกระบวนการเรียนรู้ไปสู่กลุ่ม อดุลย์ วังศรีคูณ (2543: 27-25) ได้กล่าวว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

...การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นลำดับขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนเข้ามารวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้แก่ชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมี 4 ขั้นตอน และในการดำเนินการทุกขั้นตอนสมาชิกในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ซึ่งขั้นตอนดังกล่าวประกอบด้วย การกำหนดปัญหา การแสวงหาทางเลือก การดำเนินกิจกรรม และการประเมินผล...

เช่นเดียวกับ สุพจน์ แสงเงิน, วิโรจน์ เอียมเจริญ, มณีรัตน์ ลิ่มสืบชาติ, ชุติมา แสงเงิน และสมชาย สมานตระกูล (2546: 17) ได้เสนอกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นมองการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนว่า "...การเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการในการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ซึ่งหมายถึง ลำดับขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนเข้ามารวมกลุ่ม คิดวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ วิเคราะห์ทางเลือกของการแก้ปัญหาดำเนินการแก้ปัญหา และสรุปบทเรียน..."

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2542: 6-10) กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ "การวิเคราะห์ปัญหา การวินิจฉัยปัญหา การวิเคราะห์ทางเลือก การตัดสินใจทางเลือกที่ต้องการ" อย่างไรก็ตามกระบวนการเรียนรู้ที่กล่าวถึงผลปลายทางอยู่ที่นำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้นั้นแก้ปัญหาหรือพัฒนา ซึ่งสมศรี จินะวงษ์ (2544: 83-85) ได้กล่าวเชิงสรุปไว้อย่างน่าสนใจว่า

...ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเริ่มต้นจาก "รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ" โดย 1) การรวมคน มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังใจ เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน สมาชิกขององค์กรมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรักความสามัคคี และความเอื้ออาทร องค์กรชุมชนที่มีสมาชิกหลากหลายทั้งเพศ วัย และอาชีพ และพบปะกันอย่างต่อเนื่อง องค์กรชุมชนนั้นย่อมมีระดับความเข้มแข็ง การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนใช้คนเป็นทั้งปัจจัย และเป้าหมายของการเรียนรู้ ดังนั้นการรวมคนจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด การรวมคนด้วยความคิดจะสามารถรวมพลังใจของผู้นำจิตวิญญาณได้เป็นอย่างดีทำให้ได้คนที่มีคุณภาพ มีพลัง และเป็นการรวมตัวที่มีความยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานในขั้นต่อๆ ไปประสบความสำเร็จ 2) รวมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดมพลังความคิดให้รู้แจ้งแทงตลอด โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมพลังสมองเพื่อระดมความคิด สร้างความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนทัศน์ สร้างวิสัยทัศน์ร่วม แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหา และโอกาสอย่างรอบด้าน จัดลำดับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความสำคัญของปัญหา กำหนดแนวทาง วิธีการ และแผนงานในการแก้ปัญหา 3) ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังการจัดการตามแผนงานที่กำหนด โดยใช้หลักการฝึกฝนจากการทดลองทำ และการปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง ประกอบกับการใช้หลักการทฤษฎีเทคโนโลยี และระบบการบริหารจัดการที่ดีมาสร้างความเชื่อมโยงกัน ซึ่งการจัดแบ่งบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างเหมาะสมย่อมทำให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด 4) ร่วมสรุปบทเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพลังภูมิปัญญา โดยเริ่มต้นจากการประเมินตนเองและประเมินผลงานผ่านเวทีกลุ่ม และเครือข่าย ทำให้เกิดการเชื่อมต่อทักษะ องค์ความรู้ และประสบการณ์นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ขององค์กร จากนั้นเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อ (เอกสาร วิทยุ โทรทัศน์) ไปสู่องค์กรชุมชนอื่นๆ 5) ร่วมรับผลจากการกระทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพลังมิติ โดยการยกย่อง ชื่นชม และ ให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่แตกต่างกัน เช่น สมาชิก องค์กร ชุมชนได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ นักเรียนได้เรียนรู้วิธีคิดและการทำงานเป็นทีม ส่วนครูได้เรียนรู้ศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการปฏิรูปการเรียนการสอนในโรงเรียน...

กระบวนการเรียนรู้ ที่กล่าวมาข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงขั้นตอน วิธีการที่จะนำเอาความรู้ซึ่งมีอยู่ในแหล่งต่างๆเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยเฉพาะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน แต่ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้มีวิธีการ ขั้นตอนในการดำเนินการหรือเรียกว่า การจัดการ นั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อตามแนวคิดหรือทฤษฎี เช่น ทฤษฎีการเรียนรู้ทางจิตวิทยาอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behavioral Theory) ทฤษฎีในกลุ่มนี้ อธิบายว่าการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ เป็นการสร้างความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้วางเงื่อนไขแบบคลาสสิก หรือแบบสิ่งเร้า และ ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำ

2. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มปัญญานิยม (Cognitive theory) ทฤษฎีในกลุ่มนี้อธิบายว่า การเรียนรู้เป็นผลของกระบวนการคิด ความเข้าใจ การรับรู้สิ่งเร้าที่มากระตุ้นผสมผสานกับประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาของบุคคล ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น ซึ่งการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ที่ได้รับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในปัจจุบันกับประสบการณ์ในอดีต จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทางปัญญาเข้ามามีอิทธิพลในการเรียนรู้ด้วย ทฤษฎีกลุ่มนี้จึงเน้นกระบวนการทางปัญญา (Cognitive Process) มากกว่า การวางเงื่อนไขเพื่อให้เกิดพฤติกรรม ทฤษฎีการเรียนรู้ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาทางสังคม การเรียนรู้แบบการหยั่งรู้ เป็นต้น

แม้ไม่ได้ยืนยันชัดเจนว่าการจัดการเรียนรู้ในปัจจุบันจะยึดแนวคิด ทฤษฎีใดเป็นเฉพาะ แต่มีแนวโน้มที่ชัดเจนว่า ปัจจุบันการจัดการเรียนรู้ในสังคมไทย โดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้โดยรัฐให้ความสำคัญกับการบูรณาการแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ ดัง ศิริชัย กาญจนวาสี (2546: 12)

> ...การจัดการศึกษาต้องยึดหลักการว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพการจัดการศึกษาเน้นการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถาบันสังคมอื่น จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ และการประยุกต์ความรู้ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้...

การจัดการความรู้

"...Ikujiro Konaka นักวิชาการในสำนักการจัดการความรู้คนสำคัญผู้ริเริ่มนำแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้มาใช้ในการพัฒนาธุรกิจ โดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการจัดการความรู้..." (พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2550: 42) ซึ่งต่อมาวิธีการหรือการนำเอาองค์ความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ถือว่าเป็นการจัดการชนิดหนึ่งในฐานะทุนที่สร้างมูลค่าเพิ่มแก่องค์กร และกำลังได้รับความสนใจในปัจจุบันและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประกาย กิจธิคุณ (2549: 11) ได้แสดงความเห็นต่อการจัดการความรู้ในปัจจุบันไว้อย่างน่าสนใจว่า "สังคมเศรษฐกิจโลกในยุคปัจจุบันเป็นยุคสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Society and Economy) ทุกสังคมจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรมสำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนในการพัฒนาสังคมหรือภาคเศรษฐกิจนั้นๆ"

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความหมายการจัดการความรู้

ผู้สนใจเรื่องการจัดการความรู้ โดยเฉพาะในประเทศไทยได้ให้ความหมายการจัดการความรู้ไว้มากมาย เช่น วิจารณ์ พานิช (2547: 5-6); บุญดี บุญญากิจ นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย ดิสพงศ์ พรชนกนาถ และปรียวรรณ กรรณล้วน (2547: 23) ซึ่งสรุปความหมาย การจัดการความรู้อย่างใกล้เคียงกันได้ว่า

> ...การจัดความรู้ (Knowledge Management) หมายถึง การบริหารจัดการเพื่อให้คนที่ต้องการใช้ความรู้ได้รับความรู้ที่ต้องการ ซึ่งเป็นการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรโดยผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การสร้างความรู้ การประมวลรวบรวมความรู้ และการแลกเปลี่ยนและการใช้ความรู้...

นักปฏิบัติการจัดการความรู้ หรือผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ในองค์กร เช่น วุฒิชัย ธนาพงศธร (http://president.swu.ac.th) ได้ให้ความหมาย การจัดการความรู้ไปในทางการปฏิบัติว่า “การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้” อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ให้ความหมายการจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการและหรือวิธีการในการนำความรู้ที่มีอยู่ภายในตัวบุคคล องค์กร ชุมชน สังคม และหรือความรู้จากแหล่งต่างๆ มาแลกเปลี่ยนและแบ่งปัน เพื่อนำไปสู่ประโยชน์ร่วมกันทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน และสังคมโดยมีบริบทดำเนินการจัดการความรู้ที่ต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะส่วนนั้นๆ “ทั้งนี้ การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จัดการกับตัวของความรู้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่ส่งเสริมสนับสนุนให้คนได้แลกเปลี่ยนความรู้ที่มีต่อกัน” (บูรชัย ศิริมหาสาคร, 2550: 11)

ประเภทของความรู้

“ความรู้” ในบริบทของการจัดการความรู้ วิจารณ์ พานิช (2546: 14) แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ตามแหล่งที่มาของความรู้ คือ

1. ความรู้ฝังลึกที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล ได้แก่ ทักษะ ประสบการณ์ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมฯลฯ ซึ่งเป็นความรู้ที่แต่ละคนสะสมผ่านประสบการณ์และการเรียนรู้ต่างๆ มากมาย เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูด หรือลายลักษณ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อักษรได้โดยง่าย ซึ่งหากไม่สามารถนำเอาความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อใช้งานระหว่างกันได้แล้ว ก็จะทำให้ความรู้ฝังลึกในบุคคลสูญหายเมื่อบุคคลนั้นๆ จากไป

2. ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกหรือถ่ายทอดออกมาในรูปของเอกสาร ตำรา ทฤษฎี คู่มือ ซีดี-รอม เป็นต้น โดยผู้สนใจสามารถเสาะหา สืบค้นเข้าถึงได้โดยสะดวก

3. ความรู้แฝง (Embedded Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในกระบวนการทำงานหรือขั้นตอนการทำงาน แฝงอยู่ในแบบแผน ธรรมเนียมปฏิบัติ วัฒนธรรมองค์กร หรืออยู่ในกฎเกณฑ์กติกา ข้อตกลงต่างๆ ของการทำงานร่วมกันในกลุ่มองค์กร ในขณะที่ ประพนธ์ ผาสุขยืด เรียกประเภทความรู้นี้ว่า “ความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน ที่เรียกว่า Implicit Knowledge” (http://www.kmi.or.th)

ความรู้ดังกล่าว นับว่าเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาหรือเพื่อเป้าหมายใดๆ ซึ่งมีอยู่มากมายทั่วไปๆ ทั้งที่ปรากฏอยู่อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ความรู้ในหนังสือ ตำรา เอกสาร เป็นต้น และหรือที่อยู่ในตัวบุคคล เช่น ประสบการณ์ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ รวมถึงความรู้ที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรม ประเพณี หากไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้ประโยชน์เพื่อกลุ่ม องค์กร ชุมชน สังคม ก็จะเสียโอกาสในการพัฒนาเพื่อเหล่านั้นและอาจสูญสลายไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ชนิดฝังลึกที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ดังที่ ประพนธ์ ผาสุขยืด (http://www.kmi.or.th) กล่าวว่า “...ความสำคัญของแนวคิด KM อยู่ตรงที่ว่า เราทำอะไรกับความรู้เหล่านั้น เราสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ สามารถนำไปสู่การพัฒนางาน การสร้างคุณภาพหรือสร้างนวัตกรรมได้หรือไม่...”

ขณะเดียวกัน การนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ สามารถช่วยให้ปัญหา หรือการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ สามารถก้าวไปสู่ทางออกและคำตอบ ที่ทุกฝ่ายพึงพอใจ แต่อย่างไรก็ตาม การนำความรู้มาใช้ให้กิดประโยชน์ดังกล่าว ผู้ใช้ต้องเข้าใจและดำเนินการปฏิบัติอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง เนื่องจาก พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น) (2548: 103) กล่าวไว้ว่า

> ...การจัดการความรู้ เป็นเครื่องมือบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย ซึ่งมักเป็นเป้าหมายที่ยากและซับซ้อน และมักใช้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุผลสัมฤทธิ์ของงานในลักษณะที่สูงส่ง ซึ่งการจัดการความรู้นั้นถือเป็นเครื่องมือ (means) ไม่ใช่เป้าหมาย (end) การจัดความรู้ไม่ใช่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การเอาความรู้มาจัดระบบหรือจัดการเพื่อให้ผู้อื่นนำไปใช้ แต่เป็นการดำเนินงานเพื่อให้การปฏิบัติงานมีการประยุกต์ใช้ความรู้ อย่างเข้มข้นและทำให้งานมีผลสัมฤทธิ์สูง โดยความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้นั้น ได้มาจากหลากหลายทาง ได้แก่ การคว้า (capture) มาจากภายนอกองค์การ การควักเอามาจากองค์ความรู้ภายในองค์การ โดยที่อาจเป็นความรู้ในคน (tacit knowledge) และความรู้ในกระดาษ (explicit knowledge) ซึ่งในการเรียนรู้ของชุมชนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ที่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ที่ชุมชนมีอยู่และความรู้จากภายนอกชุมชน...

กระบวนการจัดการความรู้

ความรู้จากแต่ละประเภท เมื่อต้องการหรือนำมาใช้ประโยชน์ อาจต้องปรับประยุกต์ให้เหมาะสมต่อบริบทความต้องการ ซึ่งต้องมีการจัดการความรู้อย่างเป็นกระบวนการนั้นเอง โดยวิจารณ์ พานิช (2547: 10-13) ได้เสนอการจัดการความรู้ โดยผ่านการดำเนินการดังนี้

1. Capture เป็นการไปดูดความรู้มาหรือไปแสวงหาความรู้มาทั้งจากภายนอก หรือจากภายในองค์กรเพื่อใช้ประโยชน์ในองค์กรของตน ซึ่งวิธีที่ง่ายที่สุด คือ การไปศึกษาดูงาน ตัวอย่างเช่น โรงเรียน X เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียง ซึ่งเด็กนักเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ฉลาดและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทางองค์กรจึงไปศึกษาดูงานในโรงเรียนนั้น ซึ่งถือเป็นการ Capture จากข้างนอก โดยการไปซักไซ้ไล่เลียง

2. Create เป็นการสร้างความรู้ใหม่ๆ ซึ่งในการทำอะไรก็แล้วแต่ ต้องมีการสร้างความรู้ขึ้นใช้งาน ซึ่งไม่ได้แปลว่าสร้างขึ้นใหม่ทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ เช่น เมื่อไปดูโรงเรียน X กลับมา เราไม่จำเป็นต้องเชื่อโรงเรียน X ทั้งหมด เราไม่ต้องทำตามเขาทั้งหมด เราสร้างความรู้บางส่วนขึ้นเสริมที่ได้จากโรงเรียน X นี่คือการ create knowledge ขึ้นใช้งาน ซึ่งเป็นการ create ภายใต้บริบทของเรา

3. Distill การกลั่นกรองความรู้ คือ ความรู้ถูกยกระดับขึ้นมาเป็นความเข้าใจในระดับที่สูงขึ้น เรียกได้ว่าเป็น new paradigm หรือ higher order เป็น new order of knowledge ซึ่งต้องสังเคราะห์ยกระดับขึ้นไป จากความรู้หลายๆ ส่วน หลายๆ ชิ้น ซึ่งความจริงแล้วจะต้องมีการกรองความรู้ คือตรวจสอบว่าความรู้ที่เราไปเห็นมาอาจจะถูกในบริบทของเขาแต่ผิดในบริบทของเรา ซึ่งถือว่าเป็นการกรองความรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. Knowledge Sharing เป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดในเรื่องของการจัดการความรู้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนภายใน และภายนอกองค์กร สิ่งที่จะต้องสร้างบรรยากาศให้ส่งเสริม knowledge Sharing ก็คือ ทำให้คนเกิดความเข้าใจว่า ยิ่ง share นั้น ก็จะยิ่งได้กำไร บางคนที่มีความรู้มาก จะมีความเชื่อว่าถ้ามี knowledge Sharing เราจะขาดทุน เพราะคิดไปว่าความรู้เหมือนกับก้อนเค้ก เมื่อเราแชร์คนอื่นไป คนอื่นได้ไปมากแล้วเราจะเหลือน้อย ซึ่งไม่จริง ความรู้ไม่ใช่ก้อนเค้ก ความรู้มันงอกได้ sharing ทำให้ความรู้เพิ่มขึ้น ยิ่งเรามีการอภิปรายแลกเปลี่ยนกับคนอื่นมากเท่าไรเราก็จะเกิดความเข้าใจมากขึ้นเท่านั้น

5. Use เป็นการนำความรู้ไปใช้ ซึ่งความรู้สามารถ แบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

5.1 know what เป็นความรู้เชิงทฤษฎีล้วนๆ เปรียบเสมือนความรู้ของผู้ที่จบการศึกษามาใหม่ๆ ไม่มีประสบการณ์ในการใช้งาน เมื่อนำความรู้เหล่านี้ไปใช้งาน ก็จะได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลบ้าง เพราะเป็นความรู้ที่เป็นทฤษฎี

5.2 know how เป็นความรู้ที่มีทั้งทฤษฎีและเชิงบริบท เปรียบเสมือนความรู้ของผู้ที่จบปริญญาและมีประสบการณ์ทำงานระยะหนึ่ง เช่น 2-3 ปี ก็จะมีประสบการณ์เข้าใจอะไรมากขึ้น รู้ว่าความรู้แบบนี้ถ้าเอาไปใช้ในบริบทอย่างนี้ต้องปรับอย่างนี้ ต้องใช้ความรู้อีกอันมาเสริมแก้ ซึ่งเป็นลักษณะที่รู้จักปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือบริบท

5.3 know why เป็นความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผลได้ ว่าทำไมความรู้นั้นๆ จึงใช้ได้ผลในบริบทหนึ่ง แต่ใช้ไม่ได้ผลในอีกบริบทหนึ่ง

5.4 Care why เป็นความรู้ระดับอธิบายเหตุผลได้ เมื่อนานไป ก็จะมีประสบการณ์สูงขึ้นตามไปความรู้ซึมลึกเข้าไปในสมองภายใต้จิตใต้สำนึก จนกระทั่งเป็นความเชื่อและเป็นคุณค่า เป็นความรู้ในลักษณะที่ว่าถ้าเผชิญภาวะนี้แล้วต้องทำอย่างนี้

นอกจากนั้น น้ำทิพย์ วิภาวี (2547: 37-40); กานต์สุดา มาฆะศิรานนท์ (2546: 33-41) และพรธิดา วิเชียรปัญญา (2547: 42-48) ได้กล่าวถึงกระบวนการของการจัดการความรู้ไว้อย่างใกล้เคียงกันซึ่งสรุปขั้นตอนของการจัดการความรู้ 5 ขั้นตอน คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (Knowledge identification) เป็นการกำหนดหรือนิยามสิ่งที่องค์กรต้องการให้สมาชิกเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุผลตามวิสัยทัศน์ นโยบาย ภารกิจ ค่านิยม และเป้าหมายต่างๆ ขององค์กร

2. การแสวงหาความรู้ (Knowledge acquisition) เป็นการนำเอาข้อมูล สารสนเทศ และความรู้ที่มีอยู่ภายในและภายนอกองค์กร มากลั่นกรองและนำมาสร้างคุณค่า

3. การสร้างความรู้ (Knowledge creation) การแสวงหาความรู้นั้นเป็นการปรับใช้ความรู้โดยทั่วไปแต่การสร้างความรู้เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (generative) การสร้างความรู้ใหม่เกี่ยวข้องกับแรงผลักดัน การหยั่งรู้ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล การสร้างความรู้ใหม่ควรอยู่ภายใต้หน่วยงานหรือคนในองค์การ ซึ่งหมายความว่า ทุกๆ คนสามารถเป็นผู้สร้างความรู้ได้รูปแบบต่างๆ ในการสร้างความรู้ มีดังนี้

- บุคคลให้ความรู้ที่ตนมีอยู่กับผู้อื่น เช่น การถ่ายทอดความรู้จากการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด

- การนำความรู้ที่องค์กรมีอยู่ผนวกเข้ากับความรู้ของแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่และมีการแบ่งปันทั่วทั้งองค์กร

- ความรู้ที่ได้จากการรวมและสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เข้าด้วยกัน รูปแบบนี้อาจจำกัดอยู่ที่ความรู้ที่มีอยู่แล้ว

- ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการภายใน โดยสมาชิกขององค์การค้นพบแนวทางได้เอง และมีกิจกรรมมากมายที่องค์กรสามารถดำเนินการเพื่อสร้างความรู้

- การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ และประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต

- การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ

- การทดลอง ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจและโอกาสสำหรับการเรียนรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. การจัดเก็บ และสืบค้นความรู้ (Knowledge storage and retrieval) คือ การจัดเก็บความรู้ไว้เพื่อให้พนักงานเข้ามาสืบค้นได้ตามความต้องการ ซึ่งแต่ละองค์กรจะต้องเก็บรักษาข้อมูล สารสนเทศ และความรู้ไว้อย่างดีที่สุด และองค์กรจำเป็นจะต้องพิจารณาความหลากหลายของกลุ่มคนที่แตกต่างกันในการสืบค้นข้อมูล และในส่วนของการสืบค้นความรู้นั้น จะเป็นลักษณะของการเข้าถึงสิ่งที่ผู้ใช้ต้องการ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน องค์กรจึงควรทำให้สมาชิกทราบถึงช่องทางหรือวิธีการสำหรับการค้นหาความรู้ต่างๆ

5. การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge transfer and utilization) คือการกระจายความรู้และถ่ายทอดไปอย่างรวดเร็วและเหมาะสมทั่วทั้งองค์กร ในการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งนั้นเป็นไปได้โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้โดยตั้งใจมีวิธีการต่างๆ ดังนี้

- การสื่อสารด้วยการเขียน
- การฝึกอบรม
- การประชุมภายใน
- การสรุปข่าวสาร
- การสื่อสารภายในองค์กร (วีดีทัศน์ สิ่งพิมพ์ เครื่องเสียง)
- การเยี่ยมชมงานต่างๆ ที่จัดเป็นกลุ่มตามความจำเป็น
- การหมุนเวียน/เปลี่ยนงาน
- ระบบพี่เลี้ยง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ส่วนการถ่ายทอดความรู้โดยไม่ตั้งใจนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอาจจะไม่รู้ตัว หรือเป็นการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในหน้าที่ที่ทำเป็นประจำอย่างไม่มีแบบแผน เช่น

- การหมุนเวียนงาน

- ประสบการณ์ หรือเรื่องราวต่างๆ ที่เล่าต่อกันมา

- คณะทำงาน

- เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ

กระบวนการจัดการความรู้ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและมีมานานแล้วโดยเฉพาะในระดับบุคคล ซึ่งเห็นได้ว่าหากวิเคราะห์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง ก็จะพบว่า การเรียนรู้นั้นๆ เริ่มต้นจากสิ่งที่ต้องการรู้ จากนั้นหาแหล่งความรู้ที่ต้องการ แล้วบันทึก รวบรวม นำไปถ่ายทอดหรือใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมชีวิต ซึ่งเป็นไปอย่างนี้เรื่อยๆ เช่นเดียวกับ วิจารณ์ พานิช (2547: 10-13) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

> ...กระบวนการจัดการความรู้หมุนเป็นวงจร และก็เป็นกระบวนการที่ยกระดับขึ้นไปเรื่อยๆ กระบวนการทั้งหมดนี้จริงๆ แล้วเป็นธรรมชาติที่มันมีอยู่ กระบวนการจัดการความรู้ไม่ใช่สิ่งแปลกประหลาดใหม่ ไม่ใช่สิ่งที่ต้องสร้างขึ้น มันเป็นสิ่งที่ปกติ ถ้าเราคิดทำสิ่งสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่มันจะเกิดมันเป็นอยู่แล้ว การจัดการความรู้เกิดขึ้นในมนุษย์ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ สมัยหิน เป็นของปกติ เป็นของธรรมชาติ เพียงแต่หลายครั้งมันถูกปิดกั้นด้วยวัฒนธรรมบางอย่างด้วยความเชื่อบางอย่าง...

สรุปได้ว่า กระบวนการจัดการความรู้ ไม่ว่าจะใช้กับหน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มใดๆ ก็ตามจะดำเนินด้วยกระบวนการที่เหมือนกัน นั้นคือวิเคราะห์ความต้องการในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้เป็นหลัก แล้วจึงดำเนินการให้ได้มาซึ่งความรู้ อาจมีเพียงความแตกต่างในรายละเอียดและเป้าหมายเฉพาะดังที่ บดินทร์ วิจารณ์ (2549: 235) กล่าวว่า “การนำการจัดการองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้งานในองค์กร จะมีขั้นตอนปฏิบัติที่หลากหลาย แล้วแต่ระดับของการประยุกต์ใช้งานและจุดเน้นของแต่ละคน”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สรุปกระบวนการจัดการความรู้ มีวิธีดำเนินการที่ต่อเนื่องกัน ดังนี้

1. ขั้นสำรวจและกำหนดสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ เป็นการสำรวจความรู้ภายในองค์กร กลุ่มหรือตัวบุคคล ในปัจจุบัน เพื่อระบุความรู้ที่ต้องการเรียนรู้

2. ขั้นแสวงหาความรู้ เป็นการแสวงหาความรู้ที่ต้องการเรียนรู้จากแหล่งของความรู้ประเภทต่างๆ

3. ขั้นสร้างความรู้ เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ความรู้ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆ

4. ขั้นจัดเก็บความรู้ เป็นการจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่สะดวกและง่ายต่อการเข้าถึง

5. ขั้นถ่ายทอดความรู้ และการแบ่งปันความรู้ เป็นการนำเอาความรู้ออกมาเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้และแพร่หลาย

ประโยชน์ของการจัดการความรู้

แม้การจัดการความรู้จะเริ่มต้นในยุคของเศรษฐกิจฐานความรู้และมีเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจให้ยั่งยืน หากแต่แนวคิดของนักคิดในสำนักการจัดการความรู้ เชื่อว่า “หากสถาบันในสังคมถูกพัฒนาไปเป็นแหล่งเรียนรู้มากเท่าไหร่ ก็ยิ่งทำให้ประชาชนในสังคมนั้นๆ มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ บูรณาการความรู้เดิมเข้ากับความรู้ใหม่และสามารถสร้างความรู้ใหม่ๆ มากขึ้นเท่านั้น” (พัชรินทร์ สิรสุนทร, 2550: 46) ซึ่งดังกล่าวนับว่าเป็นประโยชน์ของการจัดการความรู้ที่มีค่าต่อองค์กร ชุมชน และสังคม อย่างมากมาย นอกจากนี้ บุญดี บุญญากิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงศ์ พรชนกนาถ และปรียวรรณ กรรณล้วน (2547: 9) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดการความรู้ ไว้ดังนี้

1. ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจในการวางแผนและปฏิบัติงานในระดับต่างๆ รวมถึงในการตัดสินใจในการลงทุนและแก้ปัญหาขององค์กร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ป้องกันการสูญหายของภูมิปัญญาในกรณีที่บุคลากรลาออกหรือเสียชีวิต เพิ่มศักยภาพในการดำเนินงานขององค์กร เพื่อให้องค์กรมีความเข้มแข็ง

3. เป็นการลงทุนในต้นทุนมนุษย์ในการพัฒนาความสามารถที่จะแบ่งเป็นความรู้ที่ได้เรียนรู้มาให้กับคนอื่นๆ ในองค์กรและนำความรู้ไปปรับใช้กับงานที่ทำอยู่ให้เกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นซึ่งเป็นการพัฒนาคน และพัฒนาองค์กร

4. เพื่อสร้างความรู้ใหม่หรือนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่มีประโยชน์ต่อองค์กรมากขึ้น

5. สามารถนำความรู้ที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกองค์กร มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและทุกคนสามารถเข้าถึงได้

6. เพื่อให้ข้อมูลตอบสนองตรงตามเป้าหมายของบุคคล และตรงตามเป้าหมายขององค์กรให้มากที่สุด

7. เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของบุคลากรในองค์กร รวมทั้งเสริมสร้างและกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

8. เพื่อให้มีการรวมกลุ่มกันของบุคคลในองค์กรที่มุ่งเน้นความรู้ และการเรียนร่วมกัน

9. เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานขององค์กร

อนึ่ง การนำแนวคิดการจัดการความรู้ ซึ่งมีกระบวนการและประโยชน์อย่างที่กล่าวมา โดยใช้กับกลุ่มผู้เรียนซึ่งเป็นนักเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน นั้นก็เพื่อสร้างพื้นฐานแนวทางในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ดี มีประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนให้กับนักเรียน โดยเฉพาะการนำกระบวนการจัดการความรู้ ให้เป็นคุณลักษณะที่ติดตัวไปกับนักเรียนซึ่งมีโอกาสพัฒนาและเรียนรู้ทั้งในแบบเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

> ...เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน กำลังได้รับความนิยมนำมาใช้อ้างอิงกันอย่างกว้างขวางในหลายวงการทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชนทั้งในกระแสการพัฒนากระแสการปฏิรูปการศึกษา การกระจายอำนาจ และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนรวมไปถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแม้กระทั่งภาคธุรกิจก็ตื่นตัวระดมกันชูประเด็นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น... (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2546: 6)

ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน มิใช่สิ่งล้าสมัยหรือไม่เหมาะสมกับการพัฒนาเติบโตของเศรษฐกิจและสังคมไทยในปัจจุบัน อย่างที่หลายคนเข้าใจกัน เนื่องจากเมื่อพิจารณาความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามแนวคิดของนักวิชาการ หรือผู้รู้ ได้ให้ความหมายไปในทำนองเดียวกันหมายถึง สิ่งที่เกิดจากการสะสมการเรียนรู้ วิธีการปฏิบัติ การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมเรียกว่า ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดและสืบทอดกันมาเพื่อแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งยังมีการพัฒนาตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง และนอกจากนี้ร่างพระราชบัญญัติ คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในมาตรา 3 หมายความว่า ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทรัพยากรชีวภาพ และองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม การให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีความครอบคลุมและสามารถเห็นรายละเอียดที่ลึกลงไป ได้แก่ การให้ความหมายโดยศูนย์พัฒนา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (http://school.obec.go.th)

> ...ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Popular Wisdom) คือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้เป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคสมัยได้...

สาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

อบเชย แก้วสุข (http://www.nfe.go.th) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาเกษตร เป็นเรื่องของความรู้ ความสามารถในด้านการทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมง เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่แปลกใหม่ ที่เป็นประโยชน์และช่วยพัฒนาอาชีพด้านนี้ได้อย่างน่าสนใจ เช่น การทำเกษตรที่เอื้อต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม เกษตรแบบพอเพียง เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาคหกรรม เป็นความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการทำอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาศิลปกรรม เช่น การวาดภาพฝาผนัง การปั้น การแกะสลัก การประดับต้นเทียน ปั้นโอ่ง การคิดวิธีการเล่นพื้นบ้าน หมอลำ เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาสาธารณสุข เป็นเรื่องของความรู้ ความสามารถในการใช้ยาสมุนไพร การรักษาดูแลสุขภาพ หมอนวดแผนโบราณ การรักษาโรค เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ เรื่องราวที่เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้าน การประดิษฐ์อักษรภาษาถิ่น การสืบสานอักษรโบราณ เป็นต้น

6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาอื่นๆ

นอกจากนี้ กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร (2548: 150-152) ได้เสนอรูปแบบการนำภูมิปัญญามาใช้ ซึ่งสามารถเห็นถึงลักษณะหรือประเภทของภูมิปัญญาได้ ดังนี้

…1) ด้านความคิดและการแสดงออก ซึ่งเป็นความคิด ความเข้าใจที่มีต่อโลกและชีวิต เช่น การแพทย์แผนไทย การปรับธาตุโดยใช้สมุนไพร เป็นต้น 2) ด้านการทำมาหากิน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นำเอาความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาสืบทอดจากบรรพบุรุษมาใช้ เช่น การจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การแปรรูปผลผลิตและการถนอมอาหาร เป็นต้น 3) ด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคม ชุมชน โดยอาศัยการช่วยเหลือ พึ่งพากันและกัน เช่น การลงแขก การถ่ายทอดความรู้ด้านต่างๆ การจัดงานบุญงานประเพณีต่างๆ เป็นต้น 4) ด้านระบบคุณค่า เป็นความเชื่อในกฎเกณฑ์ประเพณี ระเบียบทางสังคม เช่น ความเคารพ กตัญญู ความเชื่อเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น...

อย่างไรก็ตามเราสามารถแบ่งสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ครอบคลุม ตามบริบทของชุมชน สังคม และเป้าหมายต่อการนำไปใช้โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้จัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 8 สาขา ดังนี้คือ ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและหัตถกรรม แพทย์แผนไทย กองทุนและธุรกิจชุมชน ศิลปกรรม ภาษา และวรรณกรรม ปรัชญา ศาสนา และประเพณี โภชนาการ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลพวงจากการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัฒน์ และความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก ภูมิปัญญาตะวันตก ในรูปธรรมโครงการต่างๆ ที่เน้นการใช้วิทยาการและเทคโนโลยีแผนใหม่ โดยขาดการเชื่อมโยงของเทคโนโลยีชาวบ้านที่สืบต่อมาตั้งแต่อดีตและขาดการผ่อนปรนที่เหมาะสม ส่งผลทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถปรับตัวให้อยู่อย่างมีความสุขได้ ชาวบ้านจึงขาดความมั่นใจในตนเองและนำไปสู่การพึ่งตนเองไม่ได้ เหมือนที่เคยภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านจึงได้รับการ “ส่งเสริมผลักดันจากกระแสสังคมที่เป็นปฏิกริยาต่อต้านโลกาภิวัฒน์ เกิดการหันมาเน้นความสำคัญของท้องถิ่น และยกย่องความรู้และวิถีชีวิตแบบท้องถิ่น มองเห็นความงดงามและลุ่มลึกของวิถีชีวิตของคนธรรมดาสามัญ” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548: 5)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นไทย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย ที่ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน และเป็นมรดกไทยที่คนไทยทุกวันนี้ภูมิใจ และเป็นที่เรียกขานของต่างประเทศว่าเป็นดินแดนที่มั่งคั่งด้วยมรดกทางวัฒนธรรม (Rich of Culture)

2. ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคม ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" ช่วยให้คนไทยใช้สติปัญญาความสามารถและภาวะสร้างสรรค์ มาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงไปมาได้โดยตลอด ศักยภาพนี้ได้นำคนไทยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสันติสุขสืบต่อกันมาเป็นเวลานานถึงปัจจุบัน เช่น ปรัชญาที่ว่า "มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ"

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่มีขอบเขตกว้างและลึกซึ้ง ซึ่งครอบคลุมคตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าเทียมธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัวและการเลือกเฟ้นความคิดวิธีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เนื้อหาเหล่านั้น นับว่าเป็นแม่บทในการจัดการศึกษาสมัยใหม่ที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ "รู้รอบ และรู้ลึก"

4. การเชื่อมโยง ความรู้ ประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งไปสู่อย่างไม่ขาดสาย และพร้อมๆ กันนั้นคนแต่ละรุ่นในแต่ละชุมชนก็จะปรับความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมและมีชีวิตได้อย่างสันติสุข ซึ่งตรงกับแนวคิดของการจัดการศึกษาแบบ "ระบบเครือข่ายการเรียนรู้" (Learning Network)

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ล้วนเป็นการศึกษาค้นคว้าและการเรียนรู้แบบเชิงประจักษ์จากปัญหาสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน จนได้ข้อสรุปที่ชัดเจนและสืบทอดต่อๆ กันมา เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสานมาประยุกต์พิธีกรรมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเรียนรู้เชิงประจักษ์นับเป็นแม่บทของงานวิจัยในปัจจุบัน

6. การถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่างๆ ในหลายสาขาผสมกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่เรียกว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated) หรือเป็นแบบสหวิทยาการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

7. การถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง โดยการทำให้ดู ให้ลงมือทำ และให้เลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญา นับเป็นการเรียนรู้ที่เรียกว่าเรียนรู้โดยลงมือปฏิบัติ (Learning by doing) ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ดีและมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญ หรือคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังมีอยู่อย่างมากมายและมีคุณประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ตราบใดที่คนในท้องถิ่น สังคม ไม่ละเลยและปล่อยภูมิปัญญาท้องถิ่นให้หดหายไปตามกาลเวลา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาของไทยในอดีต ภาระเหล่านั้นตกอยู่กับชุมชน เช่น ครอบครัว วัดและหรือสำนักต่างๆ โดยการถ่ายทอดทั้งด้านความรู้และหลักการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นไปอย่างสอดคล้องกับพื้นฐานวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ทำให้ชุมชนสังคมไทยในอดีตดำรงอยู่อย่างสงบ สันติสุข แต่เมื่อรัฐบาลได้นำระบบการจัดการศึกษาจากประเทศตะวันตก มาใช้แทนระบบการจัดการศึกษาโดยชุมชนดังแต่ก่อน โดยอาศัยแผนการศึกษาแห่งชาติ เป็นแม่แบบ ใช้ร่วมกันทั้งประเทศ ทำให้ชุมชนถูกละเลย และไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง รวมถึงองค์ความรู้ของท้องถิ่นก็ถูกละเลยไป ผู้เรียนได้เรียนสิ่งที่อยู่ไกลตัวออกไปใกล้ตัวกลับไม่รู้ จึงไม่สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังที่ ประเวศ วะสี (http://school.obec) กล่าวว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาแห่งการดำรงอยู่อย่างดุลยภาพ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งความรู้ที่ดีอย่างหนึ่งที่ถูกทอดทิ้งไปในการศึกษาปัจจุบัน”

แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาของชาติ โดยการนำมาใช้จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และให้มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับความรู้สากล โดยกำหนดให้สถานศึกษามีหน้าที่จัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงของท้องถิ่น โดยเน้นให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเองและท้องถิ่นในด้านต่างๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดความรัก ความภูมิใจ และมีความผูกพันกับท้องถิ่นตลอดจนมีความรู้ความสามารถในการคิด การจัดการและแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ และประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กำหนดรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลาง ตามหลักสูตรขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ประกาศ ณ วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2546 ลงนามโดย นายปองพล ดิเรกสาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้สถานศึกษาทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลาง ประมาณร้อยละ 30 ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (http://school.obec) กล่าวว่า "การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษายังดำเนินการไม่แพร่หลายและการจัดการเรียนการสอนยังไม่สนองความต้องการของชุมชน ท้องถิ่น เท่าใดนัก ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ไม่ตรงกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่แท้จริงในท้องถิ่นของตน

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเห็นคุณค่าต่อการนำมาบูรณาการจัดการเรียนการสอนส่งผลให้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น และผู้เรียนสามารถสัมผัสได้ โดยผ่านทางหลักสูตรท้องถิ่น การเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งในและนอกระบบ ซึ่งเกิดขึ้นมาจากความร่วมมือของทุกฝ่ายในชุมชน จึงกล่าวได้ว่า การนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการเรียนการสอนหรือการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน เป็นการจัดการศึกษาที่ดำรงไว้ซึ่งคุณค่าและความเป็นภูมิปัญญาไทยอย่างแท้จริง

เทคโนโลยีการศึกษา

ความหมายของเทคโนโลยีการศึกษา

เทคโนโลยีการศึกษา เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเครื่องมือหรือวิธีการในการถ่ายทอดหรือแก้ปัญหาเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ของมนุษย์ในสังคมซึ่งยูเนสโกได้จัดอยู่ในกลุ่มสังคมศาสตร์ ในสาขาศึกษาศาสตร์และฝึกหัดครู ทั้งนี้ Murray Thomsan (1987:1) ได้กล่าวถึงเทคโนโลยีการศึกษาไว้ว่า "…Education Technology is a complex, integrated processes involving people, procedures, ideas, devices, and organization, for analyzing problem and devising implementing evaluating, and managing solutions to those problems, involved in all aspects of learning…"

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ซึ่งมีความใกล้เคียงและสอดคล้องกับคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ ของสมาคมเทคโนโลยีและการสื่อสารการศึกษา โดยให้ความหมายว่า เทคโนโลยีการศึกษา คือ กระบวนการที่ซับซ้อนและประสานสัมพันธ์อย่างมีบูรณาการระหว่างบุคคล วิธีการ แนวคิด เครื่องมือ การจัดระบบองค์การสำหรับวิเคราะห์ปัญหา หาวิธีแก้ปัญหาดำเนินการประเมินผล และจัดการแก้ปัญหาเหล่านั้น ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวข้องกับทุกลักษณะของการเรียนรู้ ซึ่งดังกล่าวมีความสอดคล้องกับที่ สาโรช โศภีรักข์ (http://www.drpaitoon.com) ให้ความหมายว่า

> ...เทคโนโลยีการศึกษา หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยวิธีการทางการศึกษา ครอบคลุมระบบการนำวิธีการมาปรับปรุงประสิทธิภาพของการศึกษาให้สูงขึ้น เทคโนโลยีครอบคลุมองค์ประกอบ 3 ประการ คือ วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการ สภาเทคโนโลยีการศึกษานานาชาติได้ให้คำจำกัดความของเทคโนโลยีการศึกษาว่า เป็นการพัฒนาและประยุกต์ระบบเทคนิคและอุปกรณ์ให้สามารถนำมาใช้อย่างเหมาะสมเพื่อสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ของคนให้ดียิ่งขึ้น...

อย่างไรก็ตามความหมายเทคโนโลยีการศึกษาจากที่มีผู้ให้ความหมายไว้ สามารถสรุปได้ว่า เทคโนโลยีการศึกษา หมายถึง เทคนิคและหรือวิธีการ เพื่อสนับสนุน และหรือแก้ปัญหาในการเรียนรู้ของมนุษย์ซึ่งสอดคล้องกับ วรัท พฤกษากุลนันท์ (http://www.edtechno.com) กล่าวว่า “เทคโนโลยีการศึกษา เป็นศาสตร์ที่มีบทบาทในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในกระบวนการจัดการศึกษาที่มีประวัติยาวนาน และเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดการศึกษามาโดยตลอด”

ขอบข่ายของเทคโนโลยีการศึกษา

“...ปี 1977 สมาคมเทคโนโลยีและการสื่อสารการศึกษา ได้ให้ขอบข่ายเทคโนโลยีการศึกษาไว้ 5 ขอบข่าย ได้แก่ ขอบข่ายด้านการออกแบบ การพัฒนา การใช้ การจัดการ และการประเมินผล...” (Barbara B. Seels and Rita C.Richey, 1994: 10-11) เทคโนโลยีการศึกษา เป็นศาสตร์ที่ครอบคลุมเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ทั้ง 5 ขอบข่ายที่กล่าวมา เช่น ขอบข่ายด้านการออกแบบเทคโนโลยีการศึกษาจะให้คำตอบว่าจะออกแบบอย่างไรให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด ซึ่งนักเทคโนโลยีการศึกษา หลายๆ คนกล่าวว่า นักเทคโนโลยีการศึกษา คือ นักออกแบบระบบและเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับการจัดการความรู้ พบว่า มีความสอดคล้องกับ กระบวนการจัดการความรู้ เพราะทั้ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การออกแบบระบบการเรียนรู้และการจัดการความรู้ เป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่ การเรียนรู้ เช่นเดียวกัน แต่ทั้งนี้บทบาทของนักเทคโนโลยีการศึกษาในปัจจุบันต่อการมีส่วนร่วมใน กระบวนการจัดการความรู้ในองค์กร โดยเฉพาะองค์กรชุมชน สังคม แล้วมีน้อยมากหรือแทบไม่มี เพราะองค์กรเหล่านี้ส่วนใหญ่นำบุคลากรทางด้านการบริหารจัดการองค์กร หรือการจัดการทรัพยากรมนุษย์ หรือนักพัฒนา โดยตรง แม้กระทั่งสถาบันการศึกษาเองก็ตาม

อย่างไรก็ตามการออกแบบระบบเรียนรู้ กับกระบวนการจัดการความรู้ พบว่า ทั้งสองแบบเริ่มด้วยคำถามที่นำไปสู่การดำเนินกิจกรรมเรียนรู้เหมือนกัน เช่น ต้องการเรียน รู้ องค์ความรู้อะไร จะนำความรู้ หรือองค์ความรู้ มาจากแหล่งใด (Input) และความรู้เหล่านั้นจะอาศัยกระบวนการ (Process) อะไร แบบใด จึงต้องพิจารณาอย่างละเอียด ดังนั้นเทคโนโลยีการศึกษาโดยนักเทคโนโลยีการศึกษาจะต้องเข้าใจถึงบริบทองค์กร วัฒนธรรมองค์กร หรือเข้าใจผู้เรียน เพราะเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอันเป็นหัวใจของการจัดการความรู้ และการออกแบบระบบการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นขั้นตอนซึ่งต้องนำความรู้ความเข้าใจในตัวบุคลากร วัฒนธรรมองค์กร มาสร้างเป็นแรงกระตุ้นให้บุคลากร หรือผู้เรียนรู้ ได้เกิดแรงจูงใจเพื่อมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้น และนำไปสู่การแบ่งปันความรู้ (Sharing knowledge) โดยเฉพาะการ การปรับมุมมองและกระบวนทัศน์ของผู้คนในสาขาเทคโนโลยีการศึกษา ให้มองเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอันที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างความรู้ในบริบทสังคม และวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับทุกมิติของสังคม อันเป็นฐานสำคัญของความรู้ที่สามารถนำไปสู่การต่อยอดความรู้ต่างๆ และเป็นความรู้ที่ยั่งยืน เพื่อนำไปสู่การบูรณาการที่สามารถตอบสนองการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่อยู่บนฐานของสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา

สาโรช โสภีรักข์ (http://www.drpaitoon) กล่าวถึง บทบาทของนักเทคโนโลยีการศึกษา ไว้น่าสนใจว่า

> ...นักเทคโนโลยี นั้นต้องเป็นนักประยุกต์ นักคิด และหาแนวทางที่นำความรู้ วิธีการหรือเทคนิคอะไร หรือเครื่องมืออะไรมาช่วยให้งานที่กำลังทำอยู่มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ ได้ผลดี และประหยัด หรือนักเทคโนโลยีการศึกษาคือ นักออกแบบ ออกแบบวิธีการ หรือที่เรียกว่า ออกแบบระบบ ออกแบบเครื่องมือ ออกแบบระบบการเรียนการสอน...

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดังข้างต้นนักเทคโนโลยีการศึกษาหรือที่เข้าใจกันอีกในบทบาทหนึ่งคือนักออกแบบ ซึ่งหมายถึงการออกแบบระบบการเรียนรู้ หรือการออกแบบระบบการเรียนการสอน ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลและบทบาทในการจัดการเรียนรู้ในการศึกษาค่อนข้างมาก โดยมีผู้กล่าวถึง วิธีระบบหรือการออกแบบระบบการเรียนรู้ ไว้อย่างน่าสนใจและสามารถนำไปประยุกต์กับการจัดการเรียนรู้ได้ตามบริบทและความเหมาะสม

เทคโนโลยีการศึกษากับวิธีระบบ

ระบบ คือ ภาพส่วนรวมของโครงสร้างหรือของกระบวนการอย่างหนึ่งที่มีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ที่รวมกันอยู่ในโครงการหรือกระบวนการนั้น ระบบเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ที่ใช้ในการวางแผนและดำเนินการต่างๆ เพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยทั่วไประบบมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. สิ่งที่ป้อนเข้าไป (Input) หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในกระบวนการหรือโครงการต่างๆ เช่นในระบบการเรียนการสอนในชั้นเรียน อาจได้แก่ ครู นักเรียน ชั้นเรียน หลักสูตร ตารางสอน วิธีการสอน เป็นต้น

2. กระบวนการหรือการดำเนินงาน (Process) หมายถึง การนำเอาสิ่งที่ป้อนเข้าไป มาจัดกระทำให้เกิดผลบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ เช่น กระบวนการสอนของครู ตามรูปแบบต่างๆ หรือการให้นักเรียนทำกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ เป็นต้น

3. ผลผลิต (Output) หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ เช่นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน การเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของนักเรียน หรือผลงานของนักเรียน เป็นต้น

4. ผลย้อนกลับ (Feedback) หมายถึง ผลสะท้อนที่อาจได้รับจากส่วนต่างๆ เพื่อสะท้อนและนำไปสู่การพิจารณาปรับปรุงระบบให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ทั้งนี้วิธีระบบที่ดี จะต้องเป็นการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้อย่างประหยัดและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ถ้าระบบใดมีผลผลิตทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพมากกว่าสิ่งที่ป้อนเข้าไป ก็ถือได้ว่าเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ระบบที่มีคุณภาพ ในทางตรงข้ามถ้าระบบมีผลผลิตที่ต่ำกว่าสิ่งป้อนเข้าไป ถือว่าระบบนั้นมีประสิทธิภาพต่ำ ดังนั้นจึงต้องมีการออกแบบหรือวางแผนเพื่อพัฒนาระบบให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

วิธีระบบในการออกแบบการเรียนการสอน

การดำเนินภารกิจการสอนซึ่งเป็นภารกิจหลักของครูผู้สอน แต่อย่างไรก็ตามนักเทคโนโลยีการศึกษา ซึ่งอาจเป็นทั้งครูผู้สอนเองหรือผู้ให้คำแนะนำ ปรึกษา ในการวางแผน ครูจะต้องมีการวางแผนจัดการเรียนรู้และตั้งวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้นั้นๆ ให้ดีเสียก่อนเพื่อเป็นข้อมูลในเตรียมเนื้อหาบทเรียน และวิธีการสอนที่จะทำให้ได้ผลลัพธ์คือการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การจัดระบบการเรียนการสอน จึงเป็นกระบวนการที่จะช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้สอนว่าจะได้ผลลัพธ์ตามที่ต้องการ และถ้าหากมีปัญหาหรือความผิดพลาดเกิดขึ้น ก็จะสามารถแก้ไขได้ตรงจุด การเรียนการสอนจึงมีการพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างต่อเนื่อง เป้าหมายหลักของการจัดระบบการเรียนการสอนมี 2 ประการ คือ

1. เพื่อจัดกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้สอนและผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กัน โดยใช้วิธีการต่างๆ ในการเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด

2. เพื่อออกแบบระบบการเรียนการสอน โดยใช้วิธีการที่เป็นระบบในการออกแบบ การวางแผน การนำไปใช้ และการประเมินกระบวนการทั้งหมดของระบบการสอนนั้น

ระบบการเรียนการสอนต้องอาศัยองค์ประกอบหลายส่วนมาร่วมกันทำงานให้เกิดผลลัพธ์ที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม กิดานันท์ มลิทอง (2540: 154) ได้แบ่งองค์ประกอบพื้นฐานของระบบการเรียนการสอนซึ่งขาดไม่ได้มี 4 ประการ คือ

1. ผู้เรียนต้องมีการพิจารณาลักษณะของผู้เรียน เพื่อการออกแบบกิจกรรมหรือโปรแกรมการเรียนการสอนที่เหมาะสม

2. วัตถุประสงค์ ต้องมีการตั้งวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้สิ่งใดบ้างในการสอนนั้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. วิธีการและกิจกรรมต้องมีการกำหนดวิธีการและกิจกรรมในการเรียนรู้ว่าควรมีอะไรบ้าง เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ที่ดีที่สุดได้

4. การประเมินต้องมีการกำหนดวิธีการประเมินเพื่อตัดสินว่าการเรียนรู้นั้นประสบผลตามที่ตั้งจุดมุ่งหมายไว้หรือไม่

การออกแบบระบบการเรียนการสอน ที่เรียกว่า ADDIE เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาการเรียนการสอน ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการนำไปใช้ โดยมองในมิติต่างๆ 4 ด้าน คือ

1. A (Analyze) เป็นการวิเคราะห์ความจำเป็นหรือปัญหาอุปสรรค ตัดสินใจว่าจะต้องเรียนรู้เรื่องอะไร รวมถึงการวิเคราะห์ผู้เรียน เป้าหมาย ความต้องการ เป็นต้น

2. D (Design) เป็นการกำหนดว่าจะเรียนรู้อย่างไร ระบุกิจกรรมการเรียนรู้ การวัด และประเมินผล เลือกวิธีการและสื่อ รูปแบบที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนนั้นเอง

3. D (Develop) เป็นการสร้าง และผลิตเครื่องมือต่างๆ ซึ่งเป็นไปตามรูปแบบที่เลือกไว้เพื่อการนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน

4. I (Implement) เป็นการนำแผนที่ออกแบบหรือพัฒนา สร้างขึ้นไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรือในโครงการไปปฏิบัติ

5. E (Evaluate) เป็นการพิจารณาความเหมาะสมของการเรียนการสอน ประเมินทุกอย่างที่ผ่านมา ปรับปรุงเพื่อนำไปปฏิบัติต่อไป

อย่างไรก็ตาม มีนักการศึกษาหลายท่าน คิดแบบจำลอง (Model) ระบบการสอนขึ้นมาอย่างหลากหลาย เพื่อให้สามารถเลือกใช้เป็นแนวปฏิบัติในการออกแบบการเรียนการสอน การจัดเรียนการสอน หรือการแก้ปัญหาการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นได้ตามความต้องการของผู้ใช้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

องค์ประกอบของระบบการเรียนการสอน

ระบบการเรียนการสอนประกอบด้วยส่วนย่อยๆ ต่างๆ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกันและกัน โดยส่วนใหญ่มีองค์ประกอบของระบบการเรียนการสอน 6 ส่วน คือ

1. องค์ประกอบของการสอนจะประกอบด้วย ผู้สอน ผู้เรียน สื่อ การเรียนการสอน วิธีสอน ซึ่งทำงานประสานสัมพันธ์กัน ซึ่งผสมกลมกลืนกับเนื้อหาวิชานั้นๆ

2. กิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องมีสื่อการเรียนการสอนและแหล่งที่มาของสื่อการเรียนการสอนเหล่านั้น

3. ผู้สอนต้องหาแนวทาง วิธีการแนะนำช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด

4. การเสริมกำลังใจ การจูงใจแก่ผู้เรียน นับว่ามีอิทธิพลต่อการที่จะเสริมสร้างความสนใจให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ

5. การประเมินผล เป็นการประเมินทั้งระบบ เพื่อดูว่าผลที่ได้นั้นเป็นอย่างไร และนำผลสะท้อนกลับมาพิจารณาเพื่อการแก้ไขปรับปรุงต่อไป

6. ผลที่ได้รับทั้งประเมิน เพื่อประเมินผลในการปรับปรุงและเปรียบเทียบกับการลงทุนในทางการศึกษาว่าเป็นอย่างไร

ข้างต้นที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เทคโนโลยีการศึกษาโดยนักเทคโนโลยีการศึกษา กับวิธีระบบนั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืนและโดยเฉพาะในฐานะนักออกแบบระบบ นั้นจำเป็นต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบของระบบการเรียนการสอน ซึ่งได้แก่

1. สิ่งป้อนเข้า คือ ส่วนประกอบต่างๆ ที่นำเข้าสู่ระบบ ได้แก่ ผู้สอน ผู้สอน ผู้เรียน หลักสูตร สิ่งอำนวยความสะดวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.1 ผู้สอน หรือครู เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การเรียนการสอนบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ ซึ่งขึ้นอยู่กับคุณลักษณะหลายประการได้แก่คุณลักษณะด้านพุทธิพิสัย เช่น ความรู้ความสามารถความรู้จำแนกเป็นความรู้ในเนื้อหาสาระที่สอน ความรู้ในเทคนิคการสอนต่าง ความตั้งใจในการสอน เป็นต้น

1.2 ผู้เรียน ผู้เรียนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในระบบการเรียนการสอน ซึ่งจะบรรลุผลสำเร็จได้ย่อมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของผู้เรียนหลายประการ เช่น ความถนัด ความรู้พื้นฐานเดิม ความพร้อมความสนใจและความพากเพียรในการเรียนทักษะในการเรียนรู้ เป็นต้น

1.3 หลักสูตรเป็นองค์ประกอบหลักทีจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ หลักสูตรประกอบด้วย องค์ประกอบพื้นฐาน 4 ประการ คือ

- วัตถุประสงค์การเรียนรู้

- เนื้อหาสาระที่เรียน

- กิจกรรมการเรียนการสอน (รวมวิธีสอนและสื่อการเรียนการสอน) และ

- การประเมินผล

1.4 สิ่งอำนวยความสะดวก อาจเรียกอีกอย่างว่า "สิ่งแวดล้อมการเรียน" เช่น ห้องเรียน สถานที่เรียน ซึ่งประกอบด้วยโต๊ะ เก้าอี้ แสดงสว่าง เป็นต้น

2. กระบวนการ ในระบบการเรียนการสอนก็คือ การดำเนินการสอนซึ่งเป็นการนำเอาตัวป้อนเป็นวัตถุดิบในระบบมาดำเนินการเพื่อให้เกิดผลผลิตตามที่ต้องการ ในการดำเนินการสอนอาจมีกิจกรรมต่างๆ หลายกิจกรรม ใช้เทคนิคการสอนแบบต่าง ๆและอาจใช้กิจกรรมเสริมรวมถึงสร้างความพร้อมให้กับผู้เรียน เช่น พูดคุยกัน คิดถึงเรื่องอื่นๆ ใช้คำถาม ใช้สื่อโสตทัศนูปกรณ์ช่วยเร้าความสนใจ หรือยกเรื่องที่เกี่ยวข้องมาเล่าให้นักเรียนฟัง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ผลผลิต คือ ผลที่เกิดขึ้นในระบบซึ่งเป็นเป้าหมายปลายทางของระบบ สำหรับระบบการเรียนการสอนผลผลิตที่ต้องการก็คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนไปในทางที่พึงประสงค์ 3 ด้าน

-พุทธิพิสัย (Cognitive)

-จิตพิสัย (Affective)

-ทักษะพิสัย (Psychomotor)

4. ผลย้อนกลับ หรือการติดตามผล ประเมินผล และปรับปรุง เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้สอนจะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ทั้งหมดในระบบ โดยพิจารณาผลผลิตว่าได้ผลเป็นไปดังที่มุ่งหวังไว้ หรือไม่มีจุดบกพร่องในส่วนใดที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงบ้าง

แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัตินักเทคโนโลยีการศึกษา ได้เข้าไปอยู่ในส่วนงานต่างๆและพบว่าไม่สามารถทำได้เพียงผู้เดียว จะต้องได้รับความร่วมมือจากบุคลากรในหน่วยงาน องค์กรนั้นๆ นอกจากนี้ในการออกแบบระบบการเรียนรู้ สื่อหรือเครื่องมือซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมข้อมูล ความรู้ เข้าสู่ผู้เรียน หรือบุคลากรในองค์กร ดังนั้นบทบาทสำคัญอีกหนึ่งอย่างของนักเทคโนโลยีการศึกษาคือ การทำบทบาทในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านการใช้สื่อในการเรียนรู้ แต่พึงระวังไว้เสมอว่า การใช้สื่อในการจัดการความรู้ ต้องสมดุลระหว่างการให้ความสำคัญกับเครื่องมือและเทคโนโลยี กับการให้ความสำคัญกับคนและกระบวนการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เป็นการวิจัยโดยปรับเปลี่ยนกระทวนทัศน์ของการวิจัยจากแนวคิดเดิมที่ปัญหาเริ่มต้นและสิ้นสุดโดยสรุปผลของนักวิจัย รวมถึงพบว่า งานวิจัยหลากหลายชิ้นไม่ได้ถูกนำไปใช้หรือก่อให้เกิดประโยชน์ได้จริงๆ ดังนั้นแนวคิดใหม่ของงานวิจัยจึงมองกลับไปยังกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชน ในการดึงเข้ามาร่วมกระบวนการวิจัยกับผู้วิจัยด้วย โดยบทบาทของนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวย หรือวิทยากร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กระบวนการร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย ผู้เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนั้นๆ และที่สำคัญลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในกระบวนการวิจัยแต่ละขั้นตอนอันจะเป็นแนวทาง และคำแนะนำที่น่าสนใจ ซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันของนักวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย และจะเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องต่อไป

ความหมาย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบกระบวนการของการวิจัยแบบใหม่ที่ประยุกต์และเป็นการรวมเอาแนวความคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) มาผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยมีความแตกต่างกันของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมก็คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นการวิจัยที่เน้นในมิติของการเก็บข้อมูล แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นอกจากจะเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วยังเป็นการประยุกต์หาวิธีการแก้ไขปัญหาหรือสร้างการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน นักวิชาการหรือนักวิจัยโดยเฉพาะนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ จำนวนมากได้กล่าวถึงความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้อย่างใกล้เคียงกัน ดังเช่น สุภางค์ จันทวานิช (2531: 15) กล่าวไว้ว่า

> ...การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการ มาผสมผสานกันคือ การปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการมีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมีความหมายถึงวิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้นๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิภาษ (Dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อยๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

> เรียนรู้ด้วยตัวเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน…

สุริยา วีรวงค์ (2538: 89) กล่าวโดยสรุปว่า "...การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนซึ่งเคยเป็นประชากรของการวิจัยกลับบทบาทมาเป็นผู้ร่วมในการทำวิจัย โดยเข้ามีบทบาทส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย..." ซึ่งใกล้เคียงและเป็นไปในทางเดียวกันกับขนิษฐา กาญจนสินนท์ (2536: 34) ซึ่งให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า

> ...การวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางแผนและดำเนินการตามแผนในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการดำเนินการประเมินผล โดยที่ทุกขั้นตอนกดังกล่าวสมาชิกชุมชนเข้าร่วมด้วย อันเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ ไดพัฒนาตนเอง ในการทำงานพัฒนา…

นอกจากนี้ กมล สุดประเสริฐ (2537 : 7) ยังได้กล่าวถึงลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ว่า "...เป็นการวิจัยที่จัดกระทำโดยผู้ปฏิบัติการเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ไขปัญหาโดยทันที และต้องกระทำเป็นหมู่คณะร่วมกัน..." รวมถึง สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (มปป:15) ได้กล่าวถึงลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ว่า "...เป็นการวิจัยที่เน้นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาและแนวทางแก้ไข การดำเนินการ โครงการกิจกรรมและพัฒนา การติดตามผล..." พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540: 45) อธิบายไว้ว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

...การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญที่ให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการ โดยประกอบด้วย 1) ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับนักศึกษาและพัฒนาความเชื่อมั่น ให้เกิดการวิเคราะห์ สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ 2) ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน ตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม 3) สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน โดย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็นปัญหา 4) การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านและคนยากจนด้อยโอกาสสามารถมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้น...

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมกันดำเนินกระบวนการวิจัยโดยผู้วิจัยร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในแต่ละส่วนนั้นๆ ร่วมลงมือคิด วางแผน ปฏิบัติ ตลอดจนติดตามผลร่วมกัน โดยทั้งนี้เพื่อเป้าหมายเดียวกัน คือ การนำไปสู่ทางเลือกที่ดีกว่าของชุมชน สังคม นั้นๆ

เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2545: 73) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล รวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนา และวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตนมิใช่รอคอยแต่นักวิจัยและนักพัฒนามาดำเนินการให้

2. เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม หรือมีความพอดีกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น

3. เพื่อให้มีการขับเคลื่อนมวลสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาไปพร้อมกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ซึ่งสอดคล้องกับอรุณรุ่ง บุณธนันตพงศ์ (2549:19) ได้กล่าวถึงเป้าหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

> ...1) ชาวบ้าน ชุมชน ผู้ด้อยโอกาสจะตื่นตัว ได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น สามารถคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อก่อประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและชุมชน 2) ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหา ผู้ด้อยโอกาสมีโอกาสมากขึ้น การจัดสรรทรัพยากร ต่าง ๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมทั้งมีข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีต่อคนในชุมชน 3) มีวิจัยและพัฒนาได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน อันก่อให้เกิดความเข้าใจอันดี และเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองของนักวิจัยและพัฒนาอย่างแท้จริง 4) ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที เนื่องจากได้ลงมือทำกิจกรรมโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการผนึกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ตลอดจนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงาน...

เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีความชัดเจนว่า ไม่ใช่เพื่อผลที่จะเกิดขึ้นเพียงกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดหรือเฉพาะผู้วิจัยเท่านั้น แต่เป้าหมายที่แท้จริงคือ ผลที่เกิดขึ้นเป็นของทุกส่วน ทุกฝ่ายที่เข้าร่วมการวิจัยร่วมกัน ซึ่งเป็นไปตามความต้องการและความคาดหวังร่วมกัน โดยร่วมดำเนินการวิจัยร่วมกันนั้นเอง

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นักวิจัยส่วนใหญ่ได้เสนอขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้โดยสรุปได้ดังนี้

1. ระยะเตรียมการวิจัย

ในระยะนี้ เป็นการเตรียมพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้มีความพร้อมเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นหลักของการวิจัยชนิดนี้ โดยมุ่งเน้นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่าง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน หรือผู้มีส่วนได้เสีย ผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย ในขั้นเตรียมการนี้ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย คือ

1.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่างๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พูดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความต้องการส่วนร่วมของกลุ่มในกิจกรรมการวิจัย อันจะช่วยให้เกิดความไว้วางใจ และความร่วมมือในอนาคตต่อไปได้

1.2 การสำรวจ ศึกษาชุมชน เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพและแหล่งทรัพยากรต่างๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งโดยมากแล้ว ผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึก รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

1.3 คัดเลือกชุมชน คัดเลือกชุมชนตามเป้าหมายและหรือวัตถุประสงค์ เช่น ยึดเอาประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยเร่งด่วน หรือบางกรณีการวิจัยมุ่งหมายกระทำต่อชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขัน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัย และการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นด้วยเช่นกัน

1.4 เครือข่ายความร่วมมือ การเตรียมเครือข่ายหรือความร่วมมือนั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับผู้เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับผู้วิจัย ซึ่งมักจะมีการเตรียมคน 3 กลุ่ม คือ

1.4.1 เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยมักจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและรวดเร็ว เตรียมนักพัฒนา ด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนาซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้ หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนากรอำเภอหรือพัฒนาการอำเภอประจำตำบล และเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล และองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน กิจกรรมสำคัญของการดำเนินงานในขั้นตอนนี้คือการประสานความร่วมมือ การสร้างความ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัย และการหารือแนวทางพัฒนาชุมชน ซึ่งมักจะรวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ดำเนินการประชุมด้วย

1.4.2 เตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย

1.4.3 เตรียมเครือข่ายความร่วมมือ นักวิจัยทำการประสานกับองค์กรภาครัฐและหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการดำเนินงานวิจัย การเตรียมเครือข่ายความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กระบวนการวิจัยดำเนินไปได้ด้วยดี

2. ระยะดำเนินการวิจัย

ประกอบด้วยขั้นตอนที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้คือ

2.1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติเพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อการจัดโครงการต่อไป

2.2 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ ผู้เกี่ยวข้องและนักวิจัยจะต้องพิจารณาร่วมกันถึงความเป็นไปได้ของวิธีการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ โดยผู้เกี่ยวข้องควรเป็นผู้มีบทบาทหลักเข้ามีส่วนร่วมให้มากยิ่งขึ้น และกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการร่วมกันต่อไป

2.3) การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของทุกคนร่วมกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.4) การปฏิบัติตามโครงการ เป็นขั้นตอนที่สำคัญซึ่งจำเป็นต้องชี้และกำหนดผู้มีส่วนร่วมให้ชัดเจน โดยคำถามที่ผู้วิจัยจะต้องใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการคือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร เป็นต้น

3. ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ

เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการการวัดผลสำเร็จจากการดำเนินการศึกษาร่วมกัน โดยผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่าเป็นอย่างไร ปัญหา อุปสรรค อย่างไร จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในครั้งนั้นๆนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาตามความต้องการต่อไป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) นับเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและหรือแก้ไขปัญหาให้กับความต้องการ หรือตรงความต้องการของผู้เกี่ยวข้องโดยตรง โดยเน้นให้ชุมชนหรือผู้เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมและท้ายที่สุดเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน ดังนั้น การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในมิติไหนก็ตาม เช่น พัฒนาการศึกษา พัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจเป็นต้น ซึ่งถ้าได้มีการนำแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มาดำเนินการแล้ว จะส่งผลให้กับการพัฒนาโดยเฉพาะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างดี ซึ่งขณะที่นักวิจัยจากภายนอกมีความสำคัญและเป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยบังเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมายอันนับได้ว่าการวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกัน พร้อมกับการสร้างจิตสำนึกตระหนักถึงท้องถิ่น ชุมชน และมองถึงแนวทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้าผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ การจัดการความรู้ ซึ่งพบว่า งานวิจัยในประเทศส่วนใหญ่ เน้นงานวิจัยทางด้านการพัฒนาด้วยกระบวนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีความใกล้เคียงกับการจัดการความรู้ดังนั้นกรณีการศึกษาวิจัยด้านการจัดการความรู้ ที่นำไปใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน นิสิต นักศึกษา ในโรงเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ยังไม่ปรากฏว่าได้มีการนำไปใช้ อย่างไรก็ตามสามารถทำความเข้าใจและอาจต่อยอดการออกแบบการเรียนรู้ดังกล่าวสู่การจัดการความรู้ ต่อไปได้

ความจริงเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความรู้ หรือการจัดการเรียนรู้ พบว่าให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในลักษณะของชุมชน องค์กร กลุ่มต่างๆ เช่น วจิรา เดชารัตน์ (2547: 85) ได้ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน: กรณีศึกษาตำบลคอทราย อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า “ตำบลคอทราย มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการจัดการความรู้ของชุมชน อย่างเป็นระบบทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้แบบฝังรากลึกและสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ” หรือดารณี รักดี (2540: 3) ทำการศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่ออาชีพในชุมชนชนบทพึ่งตนเอง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า “...ชุมชนพึ่งตนเองมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งมีส่วนสำคัญในการให้เกิดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่ออาชีพที่เกิดจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิตมีบทบาทมากกว่าการศึกษาตามแนวระบบโรงเรียน และการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต มีรูปแบบการศึกษาที่ชุมชนเป็นฐานความรู้...”

อนึ่งการจัดการความรู้ในส่วนของโรงเรียนหรือสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สรุปได้ว่าไม่ปรากฏชัดเจนว่าโรงเรียนได้นำการจัดการความรู้ไปเพื่อจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ซึ่งหมายถึงว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้รูปแบบให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้วยตัวนักเรียนเอง เช่น “...ประโยชน์ของการได้ออกไปศึกษาบริบทของสังคม ทำให้นักเรียนวัดไทรใหญ่ฯ ทราบว่า อำเภอ ไทรน้อย นี้ เป็นแหล่งทิ้งขยะของจังหวัดนนทบุรีทุกคนได้เห็นต่างเห็นว่าต้องร่วมกันหาทางแก้ไขโดยเริ่มปลูกจิตสำนึกที่ตัวเด็กก่อน และความภูมิใจในชุมชนอย่างแท้จริง...” อย่างไรก็ตามประเด็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ใน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การจัดศึกษา มีผู้ศึกษาไว้อย่างมากมาย เช่น ประยูรศรี เจียวก๊ก (http://school.obec) กล่าวถึงปัญหาหลักของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดศึกษาดังนี้

> ...1) โรงเรียนขาดงบประมาณในการสนับสนุน 2) ครูขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน 3) ครูขาดข้อมูลองค์ความรู้และสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยและน่าสนใจ เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น...

บัญญัติ เรืองศรี (2548: 18) กล่าวในเชิงแนะนำว่า "...ท้องถิ่นต่างๆ ที่โรงเรียนตั้งอยู่ต่างก็มีสมบัติแห่งภูมิปัญญา ของกลุ่มชนท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งแสดงออกในรูปแบบต่างๆ สมบัติแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นข้อมูลที่มีประโยชน์แก่การจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน..." ซึ่งสอดคล้องกับประสาท เนื่องเฉลิม (2548: 17) ได้ศึกษาการบูรณาการความรู้พื้นบ้านกับการจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์เพื่อชุมชน: กรณีศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ป่าปู่ตา ผลการศึกษาพบว่า "หลังจากที่ได้จัดประสบการณ์การเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยอาศัยวัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้เรียนมีพัฒนาการสูงขึ้นทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิทยาศาสตร์ ค่านิยมต่อวัฒนธรรมวิถีวิทยาศาสตร์ และพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม" นอกจากนี้พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น) (2548: 84-95) ได้กล่าวโดยสรุปการจัดการเรียนรู้ว่า

> ...โครงการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชนผ่านคนรุ่นใหม่ โดยมุ่งส่งเสริมนักจัดการความรู้ท้องถิ่น และการพัฒนากลไกการจัดการในระดับท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกประสาน จัดการความรู้ เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภาคีต่างๆ ซึ่งมีแนวทางดำเนินงาน ดังนี้ 1) การเสริมศักยภาพด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 2) ค้นหากลุ่มเป้าหมายและพัฒนาโครงการ 3) ติดตามและหนุนเสริมการทำงาน 4) ประชาสัมพันธ์ 5) ผลที่เกิดขึ้น และ 6) จากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผล...

นอกจากนี้ ประกอบ ใจมั่น (2548: 35) ศึกษาเรื่อง Development of Knowledge Management Systems of Local Wisdom for Rajabhat Universities. พบว่า "...องค์ประกอบสำหรับการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏควรมีองค์ประกอบดังนี้ บุคลากร หรือองค์การ กระบวนการ เทคโนโลยี องค์ความรู้ และการสนับสนุนการปฏิบัติงาน..."

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในขณะที่งานวิจัยต่างประเทศ กำลังให้ความสนใจและศึกษาในประเด็นการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการใช้การจัดการความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพขององค์กร เช่น Kim Daegeon (2003) ศึกษาเรื่อง Knowledge - enabled networks in organization –as-network and knowledge management พบว่า องค์กรต้องสร้างเครือข่ายเพื่อสื่อสารองค์ความรู้กับภายนอก โดยเฉพาะความรู้ที่เป็นลักษณะ Tacit knowledge และการออกแบบเครือข่ายความรู้จะต้องสอดคล้องกับลักษณะองค์กร และงานของ Anantatmula,Vittal Sree Panduranga (2004) ซึ่งศึกษาเรื่อง Criteria for measuring knowledge management efforts in organization. ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขสำคัญที่สุดในการวัดผลการจัดการความรู้ในองค์การ คือ ทักษะของพนักงาน และการมีส่วนร่วมขององค์การ และที่น่าสนใจโดย Wang,Po-Jeng (2004) ได้ศึกษา An exploratory study of the effect of national culture on knowledge management factors, expectations and practices: A cross-cultural analysis of Taiwanese and United States perceptions. ซึ่งเป็นการหยิบเอาเรื่องวัฒนธรรมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการความรู้ ผลการศึกษา พบว่า วัฒนธรรมของแต่ละชาติมีผลต่อ การจัดการความรู้ ทำให้คนสนใจที่จะร่วมมือในการจัดการความรู้วัฒนธรรมของตนเองมากขึ้น นอกจากนี้ Liu,Shin-Chen (2003) ได้ศึกษา A study of factors that facilitate use of knowledge management system and impact of use on individual learning. ซึ่งพบว่า ผู้อำนวยการจัดการความรู้มีผลต่อการเรียนรู้ของบุคลากร และผลการศึกษา Use of knowledge management as a learning transfer platform. ซึ่งเป็นการศึกษาโดย Shantz,John Ralph (2003) พบว่า การจัดการความรู้ เปรียบเสมือนชานชาลาถ่ายโอนความรู้ อันหมายถึงว่า การจัดการความรู้ หนึ่งในกระบวนการจะต้องมีการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับไปสู่เครือข่าย หรือแหล่งอื่นๆ

งานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น สามารถอธิบายในเชิงวิชาการได้ต่อประเด็นการจัดการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งจะช่วยให้การศึกษาวิจัยในลักษณะที่เกี่ยวข้องต่อไปต้องคำนึงถึงประเด็น เงื่อนไข และหรือปัจจัยที่ผู้ศึกษาควรให้ความสำคัญ หรือออกแบบการวิจัยที่เหมาะสมและสอดคล้องให้มากขึ้น อย่างไรก็ตามการศึกษาที่กล่าวมา พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการสืบทอดความรู้และ การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นต้องสอดคล้อง และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การเรียนรู้ในระดับโรงเรียนมากขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยสนใจและต้องการศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียน โดยนำประเด็นแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องศึกษาถึงการได้มาซึ่งความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน และนำเสนอกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ได้ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

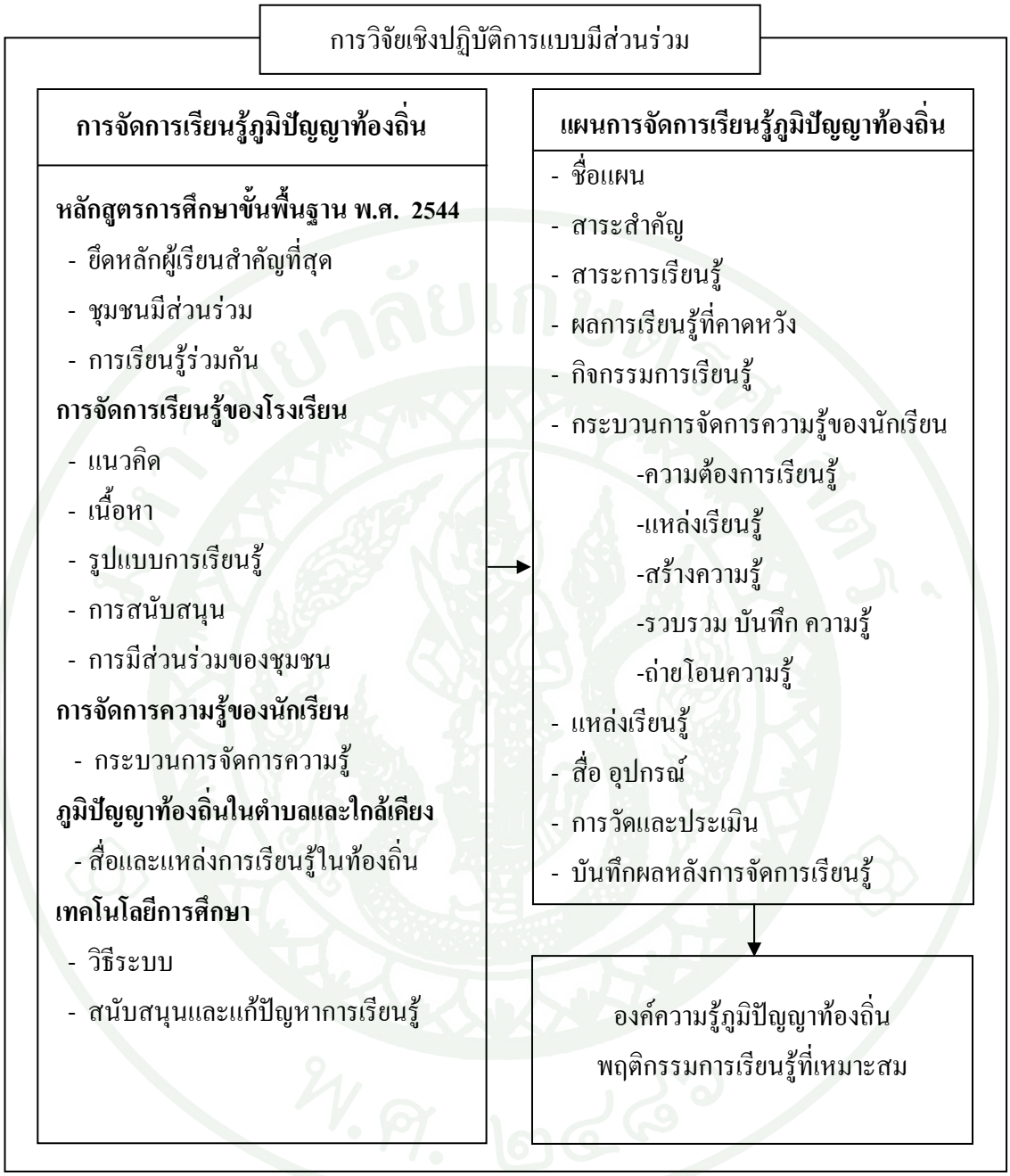

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนสังกัดสำนักงานพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) กล่าวคือ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียน ครูผู้สอน ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียน และผู้วิจัย ได้มีส่วนร่วมในการวิจัยโดยร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมรับรู้ หรือร่วมทำ ร่วมปฏิบัติ หรือร่วมรับประโยชน์และหรือร่วมติดตาม ทั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเหล่านั้นด้วยเครื่องมือเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และสรุปผลการวิจัยโดยการนำเสนอเชิงพรรณนา ดังมีรายละเอียด ที่เกี่ยวข้องต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

การวิจัยเรื่องการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร มีประชากร ดังนี้

1. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 จำนวน 122 คน ใน 8 โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

2. ครูผู้สอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ เรื่องที่ 5 ภูมิปัญญาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 8 คน ใน 8 โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

3. ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 8 คน ใน 8 โรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. ครูภูมิปัญญา จำนวน 5 คน ในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

5. ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 จำนวน 122 คน ใน 8โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มาจากการเลือกตัวอย่างเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่ง บุญเรียง ขจรศิลป์ (2543: 49) กล่าวว่า “...เป็นการเลือกตัวอย่างโดยใช้ดุลยพินิจของผู้วิจัยในการกำหนดสมาชิกกลุ่มประชากรมาเป็นสมาชิกกลุ่มตัวอย่างจากผู้เกี่ยวข้อง...” รวมถึง สุชาต ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2550: 138) กล่าวว่า “...การเลือกแบบเจาะจงซึ่งโดยปกติมักจะใช้วัตถุประสงค์บางประการของการวิจัยเป็นเครื่องตัดสิน โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยที่ใช้แนวทางเชิงคุณภาพ...” ที่กล่าวข้างต้นสอดคล้องกับการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ดังแสดงได้ตามตาราง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 1 ลักษณะกลุ่มตัวอย่างและจำนวนตัวอย่างที่ได้จากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง

ขั้นตอนวิจัย	ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน (คน)
1. ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. ผู้ปกครองนักเรียน - มีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร - เป็นผู้ให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง	12
	2. ครูภูมิปัญญา - มีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร - เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นที่ยอมรับจากชุมชน	5
2. พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	-	-
3. การนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปจัดกิจกรรมเรียนรู้	1. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 - ผู้อำนวยการโรงเรียนให้การสนับสนุน - ครูผู้สอนมีความพร้อมและสนใจพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น - มีแหล่งเรียนรู้	8
	2. ครูภูมิปัญญา - ครูภูมิปัญญาที่นักเรียนต้องการเรียนรู้ - ครูภูมิปัญญามีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้	1
4. ติดตามและประเมินผล	1. ผู้ปกครองนักเรียน - มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ - ให้ความสนใจและติดตามการเรียนรู้ของนักเรียน	8
	2. ครูภูมิปัญญา - ผู้ที่มีความสามารถถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน”	1

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ครั้งนี้ สามารถนำเสนอด้วยตารางดังนี้

ตารางที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย	เครื่องมือที่ใช้	หมายเหตุ
1. ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. แบบสัมภาษณ์เจาะลึก (1) (2)	(1) ผู้อำนวยการ โรงเรียน (2) ครูภูมิปัญญา
	2. การสนทนากลุ่ม (1) (2)	(1) ครูผู้สอน (2) ผู้ปกครองนักเรียน
2. พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	1. แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น 2. แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน 3. แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (1)	 (1) ครูผู้สอน
3. การนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปจัดกิจกรรมเรียนรู้	1. แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน “ภาษาหากินหมาน” 2. แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (2)	ผลผลิตของครูผู้สอนจากการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (2) นักเรียน
4. ติดตามและประเมินผล	1. การสนทนากลุ่ม (3) (4) (5)	(3) นักเรียน (4) ครูผู้สอน (5) ผู้ปกครองนักเรียน
	2. สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (3) (4)	(3) ผู้อำนวยการ โรงเรียน (4) ครูภูมิปัญญา

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างเครื่องมือ เพื่อใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้มีขั้นตอนในการดำเนินการสร้าง ดังนี้

1. แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นและชนิดของความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร หรือแหล่งใกล้เคียง โดยมีขั้นตอนในการสร้างแบบสำรวจดังนี้

1.1 ผู้วิจัยศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร ตำรา บทความ งานวิจัย ที่กล่าวถึงหรือเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาจัดแบ่งออกเป็น 8 ประเภท ได้แก่ ภูมิปัญญาทางด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และหัตถกรรม แพทย์แผนไทย กองทุนและธุรกิจชุมชน ศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม ปรัชญา ศาสนา และประเพณี โภชนาการ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.2 ผู้วิจัยร่างแบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยประกอบด้วยส่วนต่างๆ เช่น คำชี้แจงการใช้ ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น (ตำบลโพนงาม แหล่งใกล้เคียง) และชนิดของความรู้ (บุคคล เอกสาร)

1.3 ผู้วิจัยนำร่างแบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างขึ้นไปทดลองสำรวจ และเก็บรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร เพื่อศึกษาและตรวจสอบความถูกต้องเชิงเนื้อหา ตลอดจนความเข้าใจที่มีต่อแบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือแบบสำรวจดังกล่าว สามารถรวบรวมข้อมูลตามเป้าหมายของเนื้อหาที่วางไว้หรือไม่

1.4 ผู้เชี่ยวชาญแนะนำ ปรับปรุงแบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยให้จัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจตรงกันของผู้เก็บรวบรวมข้อมูล เช่น ความหมายของชนิดความรู้ แหล่งใกล้เคียง

1.5 ผู้วิจัยร่วมกับครูผู้สอน ครูภูมิปัญญาและหรือนักเรียน ร่วมกันสำรวจข้อมูลในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

แบบสำรวจความต้องการในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ครั้งนี้ เป็นแบบสำรวจเพื่อรวบรวมความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนตามภูมิปัญญาท้องถิ่น 8 ประเภท (เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและหัตถกรรม แพทย์แผนไทย กองทุนและธุรกิจชุมชน ศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม ปรัชญา ศาสนา และประเพณี โภชนาการ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ) ที่ได้จากผลสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดำเนินไปก่อนหน้านั้น โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการสร้างแบบสำรวจ ดังนี้

2.1 ผู้วิจัยร่วมกับครูผู้สอนร่างแบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยประกอบด้วย ข้อมูลนักเรียน และข้อมูลสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน โดยจัดแบ่งระดับความต้องการเรียนรู้ออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้ ต้องการเรียนรู้มาก ต้องการเรียนรู้น้อย และไม่ต้องการเรียนรู้ โดยแต่ละระดับมีความหมาย คือ

- ต้องการเรียนรู้มาก หมายถึง นักเรียนมีความต้องการและรวมถึงสนใจที่จะได้รับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆมาก

- ต้องการน้อย หมายถึง นักเรียนมีความต้องการและรวมถึงสนใจที่จะได้รับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆน้อย

- ไม่ต้องการ หมายถึง นักเรียนไม่ความต้องการและรวมถึงไม่สนใจที่จะได้รับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ

2.2 ผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำและตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยพิจารณาแบบสำรวจที่ร่างขึ้นว่าสามารถสื่อสารหรือทำให้ผู้ตอบแบบสำรวจ สามารถตอบได้ตรงตามเป้าหมายของเนื้อหาจากการเก็บรวบรวมได้หรือไม่

2.3 ผู้วิจัยและครูผู้สอนนำไปทดลองเก็บรวบรวมข้อมูลกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนบ้านโพนงามเกลี้ยงเก่า จำนวน 10 คน เพื่อตรวจสอบความเข้าใจและความสามารถในการตอบแบบสำรวจความต้องการของนักเรียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.4 ผู้เชี่ยวชาญแนะนำ ปรับปรุงแบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยให้จัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจตรงกันของผู้เตอบข้อมูล เช่น ความหมายและระดับความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.5 ผู้วิจัยและครูผู้สอน นำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 จำนวน 122 คน จากโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

3. การสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

3.1 สนทนากลุ่ม (1) เก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในขั้นตอนศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน จากครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

3.2 สนทนากลุ่ม (2) เก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในขั้นตอนศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน จากผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

3.3 สนทนากลุ่ม (3) เก็บรวบรวมข้อมูล ความรู้สึก ความคิดเห็น รวมถึงองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับจากกลุ่มตัวอย่าง ในขั้นตอนการติดตามและประเมินผล จากนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 ซึ่งผ่านการจัดการเรียนรู้ตามแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

3.4 สนทนากลุ่ม (4) เก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ในขั้นตอนการติดตามและประเมินผลจากครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปีการศึกษา 2551ซึ่งผ่านการจัดการเรียนรู้ตามแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

3.5 สนทนากลุ่ม (5) เก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ในขั้นตอนการติดตามและประเมินผลจากผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 ซึ่งได้รับรู้การจัดการเรียนรู้ตามแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

ทั้งนี้การสนทนากลุ่ม มีขั้นตอนในการสร้างและดำเนินการเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยกำหนดองค์ประกอบของการจัดสนทนากลุ่ม ดังต่อไปนี้

1.1 เป้าหมายในการสนทนากลุ่มแต่ละครั้ง เป็นการระบุความต้องการที่จะได้รับจากการสนทนากลุ่ม ในหัวข้อนั้นๆ

1.2 ประเด็นการสนทนากลุ่ม เป็นการกำหนดกรอบ ทิศทางการสนทนากลุ่ม โดยจะต้องสอดคล้องและตรงกับความต้องการในสิ่งที่ต้องการรวบรวมข้อมูล

1.3 ผู้เข้าร่วมการสนทนา เป็นการระบุคุณลักษณะ และความสำคัญรวมถึงจำนวนของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ตามความเหมาะสมสภาพจริง (6-12 คน)

1.4 แนวคำถาม เป็นการกำหนดคำถามหลักๆ โดยมีความครอบคลุมตามประเด็นการสนทนาเพื่อใช้เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นการสนทนา

2. ผู้วิจัยร่างส่วนประกอบการสนทนากลุ่ม และนำไปตรวจสอบความเข้าใจ และความเหมาะสมสอดคล้องในการดำเนินการที่มีต่อประเด็นและแนวคำถาม จากผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้สอนนักเรียน ครูภูมิปัญญา และผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 2

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ผู้เชี่ยวชาญ ให้คำแนะนำ ปรับปรุง โดยเฉพาะผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มจะต้องสร้างบรรยากาศและควบคุมการสนทนาให้เป็นไปในทิศทางตามเป้าหมายรวมถึงการใช้คำถามให้ชัดเจนและง่ายต่อความเข้าใจ ลดการใช้ศัพท์วิชาการและหรือปรับตามความเหมาะสม

4. ผู้วิจัยนำไปดำเนินการจัดสนทนากลุ่มตามกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้

4. การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

4.1 สัมภาษณ์เจาะลึก (1) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในขั้นตอนศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากผู้อำนวยการโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

4.2 สัมภาษณ์เจาะลึก (2) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในขั้นตอนศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากครูภูมิปัญญา ในตำบลโพนงามอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และหรือตำบลใกล้เคียง

4.3 สัมภาษณ์เจาะลึก (3) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในขั้นตอนการติดตามและประเมินผล จากผู้อำนวยการโรงเรียน

4.4 สัมภาษณ์เจาะลึก (4) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในขั้นตอนการติดตามและประเมินผล จากครูภูมิปัญญา “ภาษาถิ่นหากินหมาน”

ทั้งนี้การสัมภาษณ์เจาะลึก มีขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยกำหนดประเด็นสัมภาษณ์และร่างแนวคำสัมภาษณ์

2. ผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ความเหมาะสมด้านการใช้ภาษา และความสอดคล้องในการดำเนินสัมภาษณ์เจาะลึก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. ผู้วิจัยปรับปรุงร่างคำสัมภาษณ์ ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญโดยเฉพาะการเริ่มต้นสัมภาษณ์ควรเริ่มด้วยคำถามง่ายต่อการตอบและเป็นเรื่องทั่วๆ ไปของผู้ถูกสัมภาษณ์จากนั้นค่อยๆเพิ่มคำถามที่เข้าสู่ประเด็นและตรงกับเป้าหมายมากขึ้น ดำเนินไปจนจบคำถามหรือความเหมาะสมตามสถานการณ์

4. ผู้วิจัยนำไปใช้สัมภาษณ์เจาะลึกตามกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้

5. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่

5.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (1) เป็นการบันทึกด้วยการสังเกต บรรยากาศ สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของผู้ถูกสังเกต ในขั้นตอนพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

5.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (2) เป็นการบันทึกด้วยการสังเกต บรรยากาศ สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของผู้ถูกสังเกต ในขั้นตอนนำแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ไปจัดกิจกรรมเรียนรู้

ทั้งนี้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนในการสร้างและดำเนินการเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัย กำหนดประเด็นหรือสิ่งที่ควรสังเกตและบันทึก เช่น บรรยากาศ สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของผู้ถูกสังเกต

2. ผู้วิจัยร่างแบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยจัดทำเป็นแบบบันทึกการสังเกตที่มีประเด็นต่างๆ เช่น บรรยากาศ สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของผู้ถูกสังเกต

3. ผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำร่างแบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยตรวจสอบความครอบคลุมเชิงกระบวนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและรวมถึงสิ่งที่ต้องบันทึกลงในแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4. ผู้วิจัย ปรุงปรุงแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญโดยเพิ่มการสังเกตเพิ่มของบรรยากาศก่อนและหลังการจัดกิจกรรมลงไปด้วย

5. ผู้วิจัยนำไปใช้บันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย

6. แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นแผนการจัดการเรียนรู้ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของครูผู้สอนในขั้นตอนพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยอาศัยการอบรมเชิงปฏิบัติการแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นกระบวนการสร้างแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผู้เข้าร่วมอบรมดังกล่าว ดำเนินการดังต่อไปนี้

6.1 ร่วมกันกำหนดองค์ประกอบแผนจัดการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย

6.1.1 ชื่อแผนจัดการเรียนรู้

6.1.2 สาระสำคัญ

6.1.3 สาระการเรียนรู้

6.1.4 ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

6.1.5 กิจกรรมการเรียนรู้

6.1.5.1 นักเรียนต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไร

6.1.5.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้อยู่ที่ไหน

6.1.5.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้เป็นอย่างไร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

6.1.5.4 นักเรียนรวบรวม หรือบันทึกความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างไร

6.1.5.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนรู้ถ่ายทอดสู่คนอื่นๆ ได้อย่างไร

6.1.6 แหล่งเรียนรู้

6.1.7 สื่อ

6.1.8 การวัดและประเมินผล

6.1.9 บันทึกผลหลังการจัดการเรียนรู้

6.2 ผู้วิจัยและครูผู้สอนเสนอร่างแผนการจัดการเรียนรู้ที่ได้ ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) "…อย่างน้อยที่สุดควรได้มีการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของโครงสร้างของเครื่องมือ และความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามหรือพฤติกรรมที่มุ่งสังเกตกับวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมที่วัด…" (ศิริเดช สุชีวะ, 2550: 59)

6.3 ผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ ปรับปรุงร่าง "แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6" โดยให้ครูผู้สอนอธิบายและแลกเปลี่ยนตลอดจนความชัดเจนในแต่ละกิจกรรมการเรียนรู้ที่นักเรียนต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เช่น "ใบงาน" "สมุดบันทึก" เป็นต้น

6.4 ครูผู้สอนนำ "แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6" ไปจัดกิจกรรมเรียนรู้

วิธีการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ นักเรียน ครูผู้สอน ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียน และผู้วิจัย มีส่วนร่วมคิดหรือรับรู้ หรือร่วมทำ ร่วมปฏิบัติ หรือร่วมรับผลประโยชน์ และหรือร่วมติดตามผล ทั้งนี้การเก็บ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รวบรวมข้อมูลเป็นการดำเนินโดยผู้วิจัยเป็นหลัก “...ตัวผู้วิจัยภาคสนามคือเครื่องมือวิจัยที่สำคัญที่สุด...” (สุภางค์ จันทวานิช, 2537: 23) ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล ดังภาพ

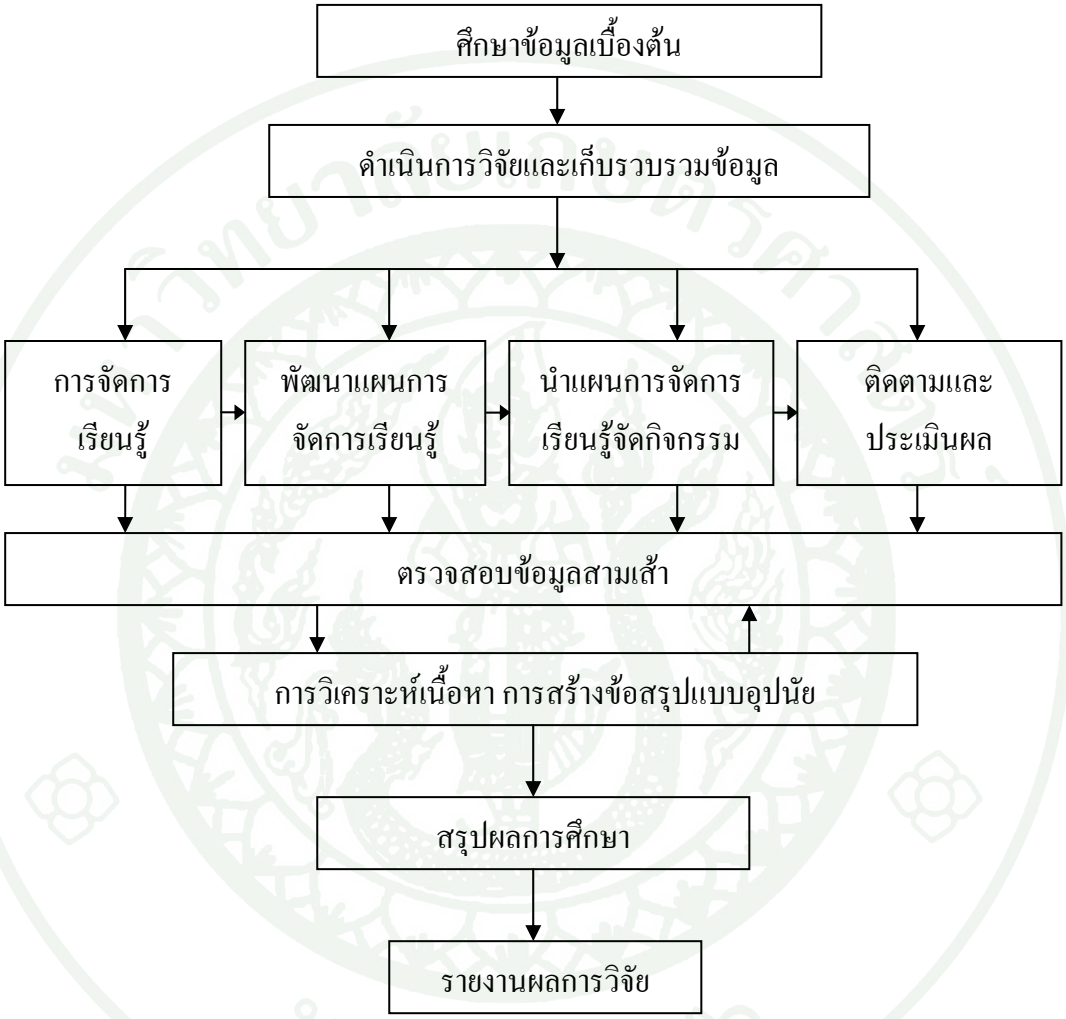

ภาพที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาพที่ 2 สามารถอธิบาย ได้ดังนี้

1. ขั้นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น หรือขั้นก่อนทำการวิจัย (Pre-research) เป็นการดำเนินการโดยผู้วิจัย เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องทั้งในเชิงพื้นที่ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง ตลอดจนบริบททางสังคมของพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับไปวางแผนในการเก็บรวบรวม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และรวมถึงการชี้แจงทำความเข้าใจให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับรู้และสนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้ด้วย

2. ขั้นดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการดำเนินตามแนวการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนย่อย ของผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้อง นำเสนอดังตาราง

ตารางที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย วิธีการ กลุ่มเป้าหมาย และเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนการวิจัย	วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ
1. ขั้นศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	- ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	- ผู้อำนวยการโรงเรียน 8 คน - ครูผู้สอน 8 คน - ครูภูมิปัญญา 5 คน - ผู้ปกครองนักเรียน 12 คน	- สัมภาษณ์เจาะลึก - สนทนากลุ่ม - สัมภาษณ์เจาะลึก - สนทนากลุ่ม
2. ขั้นพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน	- สำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น - สำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน	- ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลและพื้นที่ใกล้เคียง - นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 122 คน	- แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น - แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน
	- อบรมเชิงปฏิบัติการเขียนแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียน	- ครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม 8 คน	- สังเกตแบบมีส่วนร่วม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ขั้นตอนการวิจัย	วิธีการ	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ
3. ขั้นการนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปจัดกิจกรรมเรียนรู้	- ครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมนำแผนการจัดการเรียนรู้ไปดำเนินการ	- นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนบ้านม่วง 8 คน	- แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียน (สำหรับครูผู้สอน)
	- สังเกตแบบมีส่วนร่วม	- นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนบ้านม่วง 8 คน	- แบบบันทึกการสังเกต (สำหรับผู้วิจัย)
4. ขั้นติดตามและประเมินผล	- สนทนากลุ่ม	- นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 โรงเรียนบ้านม่วง 8 คน	- สนทนากลุ่ม
	- สนทนากลุ่ม - สัมภาษณ์เจาะลึก	- ครูผู้สอน 8 คน - ผู้อำนวยการโรงเรียน 5 คน	- สนทนากลุ่ม - สัมภาษณ์เจาะลึก
	- สัมภาษณ์เจาะลึก - สนทนากลุ่ม	- ครูภูมิปัญญา 1 คน - ผู้ปกครองนักเรียน 5 คน	- สัมภาษณ์เจาะลึก - สนทนากลุ่ม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยเครื่องมือเชิงคุณภาพและปริมาณ อาทิ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น และแบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน โดยนำข้อมูลที่ได้รับเหล่านั้นมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic induction) รวมถึงการใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) โดยทั้งนี้วิเคราะห์ข้อมูลแยกตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยด้วยการพรรณนา (Descriptive)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการด้วยวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) กล่าวคือ ในแต่ละจุดประสงค์และขั้นตอนของการวิจัย ประชากรหรือกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียน ครูผู้สอน ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียน และผู้วิจัย ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยน หรือร่วมรับรู้ หรือร่วมทำ ร่วมปฏิบัติ หรือร่วมรับประโยชน์ และหรือร่วมติดตามและประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าว เป็นการแสดงออก หรือสะท้อนถึงความรู้สึก ความคิดเห็นและหรือการลงมือปฏิบัติ ผ่านเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลและแหล่งใกล้เคียง แบบสำรวจความต้องการรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop Training) โดยมีผลลัพธ์ที่ได้จากการนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic induction) แล้วนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนา (Descriptive) เหล่านั้นมีความสัมพันธ์ต่อกัน เสนอได้ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

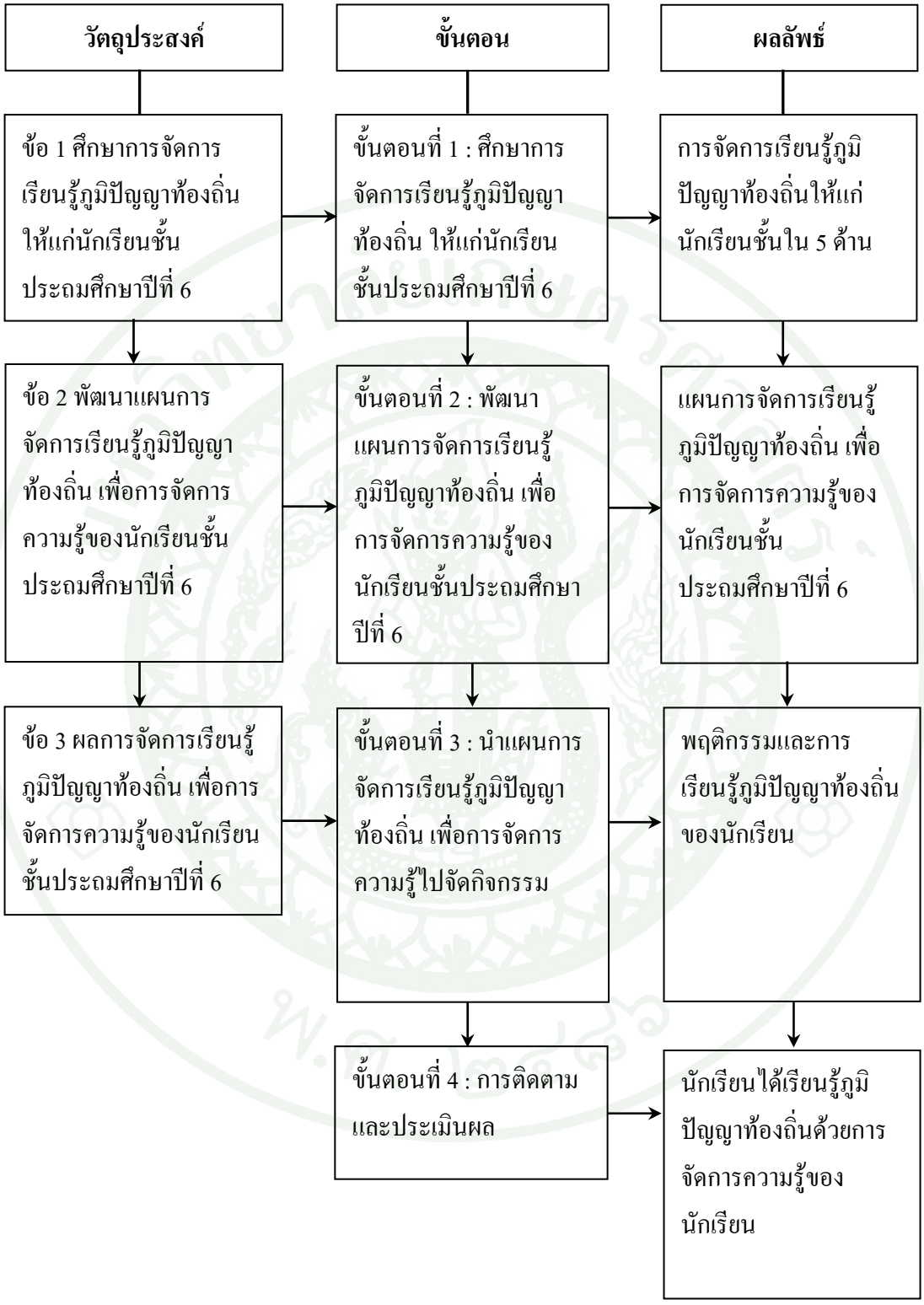

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ ขั้นตอน และผลลัพธ์การวิจัย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทั้งนี้สามารถนำเสนอผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ผลการศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน ในครั้งนี้ เป็นผลมาจากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้อำนวยการโรงเรียน และครูภูมิปัญญา (ภาคผนวก ค) และการสนทนากลุ่มครูผู้สอน และผู้ปกครองนักเรียน (ภาคผนวก ง) พบว่า การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน โดยส่วนใหญ่มีความชัดเจน คือ ต้องการให้นักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ ภายใต้การคิด ทบทวน วิเคราะห์ สังเคราะห์และออกแบบการเรียนรู้ (Instructional design) ร่วมกันของผู้อำนวยการโรงเรียน และครูผู้สอน ที่มีต่อองค์ประกอบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน 5 ด้าน ดังภาพ

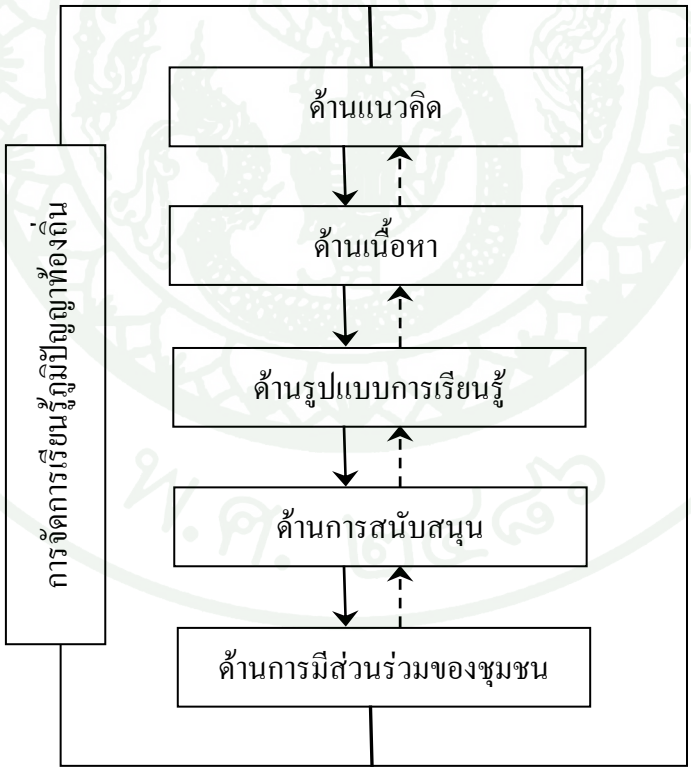

ภาพที่ 4 องค์ประกอบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 5 ด้าน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. ด้านแนวคิด ผู้อำนวยการหรือครูผู้สอนได้ใช้เป็นแนวทางหรือกำหนดกรอบในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน ซึ่งมาจาก 2 แนวคิดหลัก คือ

1.1 แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 โดยเฉพาะหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 นั้นเป็นหลักสูตรที่โรงเรียนถือปฏิบัติถึงปัจจุบัน โดยคำนึงถึงความสอดคล้องและสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ของนักเรียนมากที่สุด เช่น หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 กำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 2 กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มาตรฐาน ส 4.3 ให้นักเรียนเข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ เรื่องที่ 5 ภูมิปัญญาไทย โดยที่โรงเรียนต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ซึ่งกำหนดไว้อย่างชัดเจนในสาระการเรียนรู้แกนกลาง (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551) เช่น การนำวิธีการทางประวัติศาสตร์ไปใช้ศึกษาเรื่องราวในท้องถิ่น ความเป็นมาของภูมินามของสถานที่ในท้องถิ่น ซึ่งสาระเหล่านั้นโรงเรียนต้องดำเนินจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ตอบสนอง แต่พบว่าบางครั้งครูผู้สอนไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวให้สอดคล้อง หรือเหมาะสมได้ ดังนั้นโรงเรียนจึงจัดให้มีกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ในเรื่องนั้นๆ โดยพิจารณาหรือคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1.1.1 ความเหมาะสมกับการเรียนรู้ของนักเรียน

1.1.2 ศักยภาพในการสนับสนุนของโรงเรียน บุคลากร

1.1.3 ความเหมาะสมด้านเวลา สถานที่

1.1.4 เป้าหมายการเรียนรู้ของนักเรียนที่ชัดเจน

สรุปได้ว่าการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร มี 2 แนวทาง คือ

1. จัดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. จัดกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามความเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทชุมชน

1.2 แนวคิดสร้างสำนึกรักท้องถิ่นสู่นักเรียน เป็นแนวคิดเชิงอุดมการณ์และจิตวิญญาณ “ความเป็นครูท้องถิ่น” ของผู้อำนวยการโรงเรียน และหรือครูผู้สอน โดยเลือกใช้กิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดสำนึกรักท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นมีรูปธรรมของกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความรู้สึกสำนึกรักท้องถิ่นต่อนักเรียนที่ได้รับทั้งในห้องเรียนและหรือนอกห้องเรียน ทั้งนี้มีเกณฑ์ในการพิจารณาจัดกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1.2.1 เป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างการเรียนรู้ให้กับนักเรียนได้ครอบคลุมทุกระดับชั้น เช่น กิจกรรมโรงเรียนเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ กิจกรรมสร้างบ้านดิน เป็นต้น

1.2.2 เป็นกิจกรรมที่เอื้อและส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากนักเรียน เช่น กิจกรรมการลงแขกเกี่ยวข้าว กิจกรรมงานบุญบั้งไฟ กิจกรรมงานบุญหมู่บ้าน เป็นต้น

1.2.3 เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องและยืดหยุ่นกับสถานการณ์ในชุมชน เช่น งานบวช งานศพ งานวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

โดยสามารถเสนอความสัมพันธ์ทางด้านแนวคิดการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

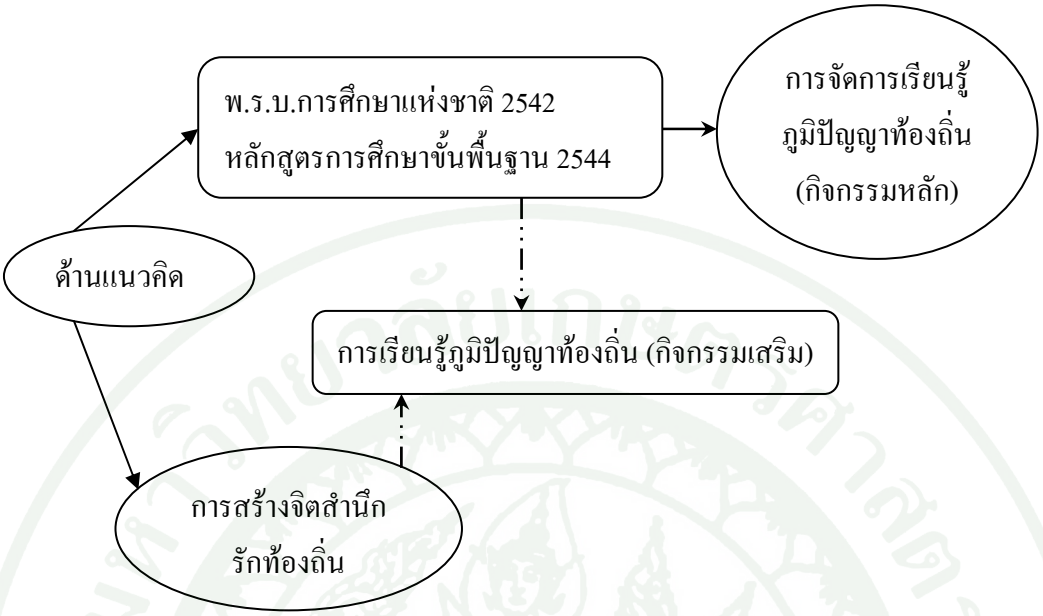

ภาพที่ 5 ความสัมพันธ์ทางด้านแนวคิดกับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ด้านเนื้อหา เนื้อหาภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีความสอดคล้องกับ การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของกลุ่มโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร พบว่า เนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่น มาจาก 2 แหล่งความรู้ ได้แก่

2.1 เนื้อหาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มาตรฐาน ส 4.3 ให้นักเรียนเข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ เรื่องที่ 5 ภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นเนื้อหาสาระหลักโดยครูผู้สอนต้องทำแผนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

2.2 เนื้อหาจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ได้ร่วมกันจัดทำแหล่งเรียนรู้สำหรับโรงเรียนของตนเองขึ้น ซึ่งครอบคลุมแหล่งเรียนรู้เกือบทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ในลักษณะของการบูรณาการ แต่อย่างไรก็ตาม การเลือกเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแหล่งเรียนรู้ เพื่อนำมาการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน มีเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.2.1 นักเรียนชอบ ต้องเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนส่วนใหญ่ให้ความชื่นชอบ สนใจและพร้อมสัมผัส ประสบการณ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้น

2.2.2 ครูชอบ ต้องเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ครูส่วนใหญ่ในโรงเรียนให้ความชื่นชอบ หรือสนใจ หรือมีความรู้ ความสามารถในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆในระดับหนึ่งและพร้อมสนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนรู้

2.2.3 ชาวบ้านชอบ ต้องเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านในตำบลให้ความชื่นชอบหรือยอมรับปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตและปรารถนาให้มีการสืบทอด

โดยเกณฑ์การพิจารณาดังกล่าวเป็นการประเมินจากประสบการณ์และความคุ้นเคยกับนักเรียน และชุมชน ของครู แสดงได้ดังภาพ

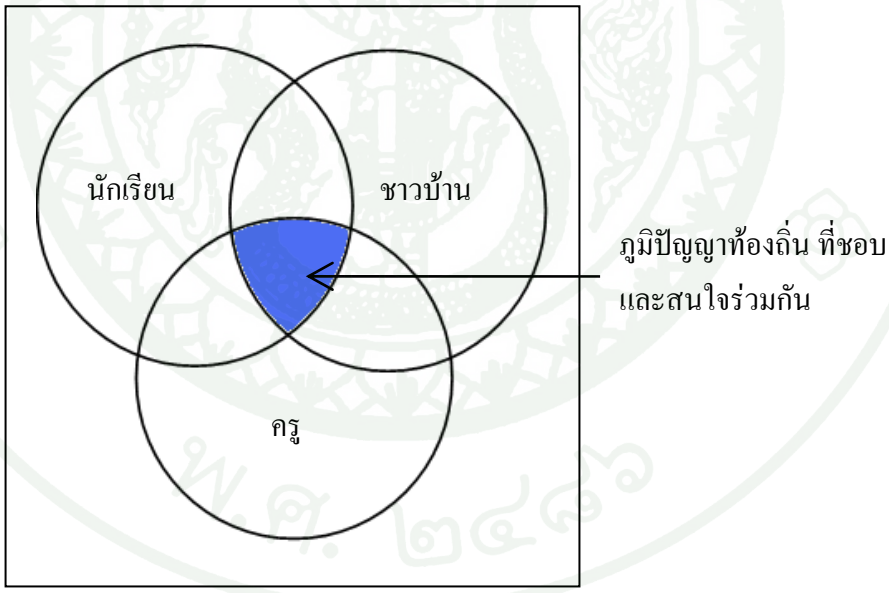

ภาพที่ 6 เกณฑ์การพิจารณาเพื่อเลือกเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน

3. ด้านรูปแบบการเรียนรู้ รูปแบบที่นำมาใช้จัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนต้องมีความสัมพันธ์และสอดคล้องทางด้านแนวคิด เนื้อหาที่เลือกก่อนหน้านั้น พบว่า รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.1 รูปแบบการเรียนรู้ “ครูเป็นศูนย์กลาง” (Teacher Centre) รูปแบบนี้ครูผู้สอนเป็นผู้กำหนดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตนถนัดและหรือมีความรู้ ความเข้าใจเพียงพอต่อการถ่ายทอดสู่นักเรียนด้วยวิธีการบรรยายและประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนตามเกณฑ์ของครูผู้สอน ซึ่งเสนอได้ดังภาพ

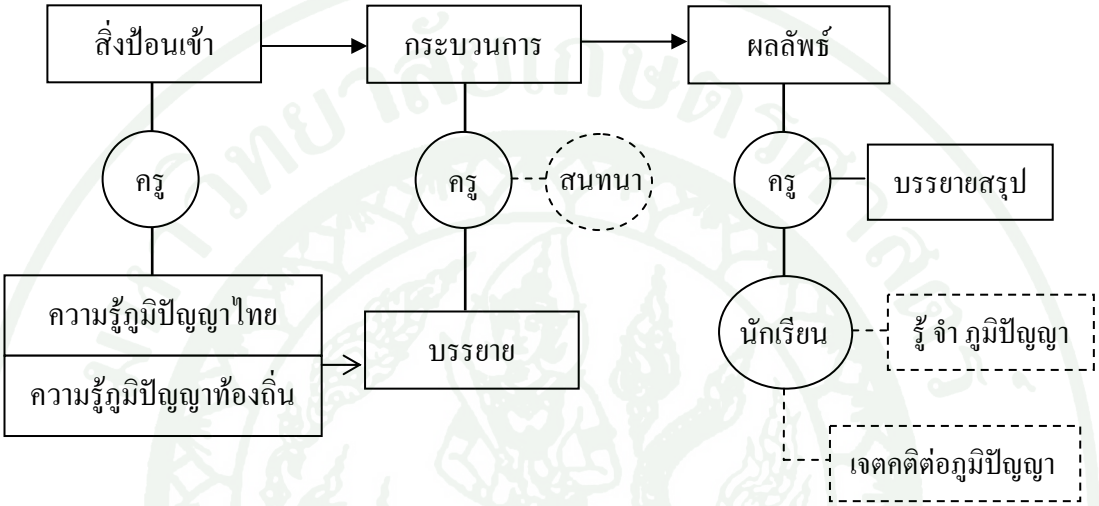

ภาพที่ 7 รูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ครูเป็นศูนย์กลาง”

3.2 รูปแบบการเรียนรู้ “ครูภูมิปัญญา” รูปแบบนี้ครูผู้สอนทำหน้าที่ในการติดต่อประสานงานและอำนวยความสะดวกให้กับ “ครูภูมิปัญญา” เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียนในโรงเรียนโดย “ครูภูมิปัญญา” ในรูปแบบนี้มีที่มาจาก 2 แหล่ง คือ

3.2.1 ดัชนีภูมิปัญญา (Index) จังหวัดยโสธร เป็นดัชนีชื่อ สกุล ลักษณะภูมิปัญญาและที่อยู่ ของ “ครูภูมิปัญญา” โดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 1และเขต 2 เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในจังหวัด เพื่อนำไปการจัดการเรียนรู้ตามความเหมาะสมต่อไป

3.2.2 จากการแต่งตั้ง “ครูภูมิปัญญา” โดยผู้อำนวยการและครู ในโรงเรียนร่วมกันพิจารณาคัดเลือกบุคคลในตำบลหรือแหล่งใกล้เคียงจากคุณสมบัติต่อไปนี้

3.2.2.1 เป็นบุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถในภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3.2.2.2 เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในตำบลหรือแหล่งใกล้เคียง

3.2.2.3 เป็นบุคคลต้นแบบหรือแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

อย่างไรก็ตามรูปแบบการเรียนรู้ “ครูภูมิปัญญา” ไม่สามารถจัดการเรียนรู้ได้เองตามลำพัง แต่มีครูผู้สอนเข้ามาสมทบในฐานะผู้ประสานงาน และให้ความสะดวกในระหว่างการดำเนินกิจกรรมเรียนรู้ ซึ่งแสดงได้ดังภาพ

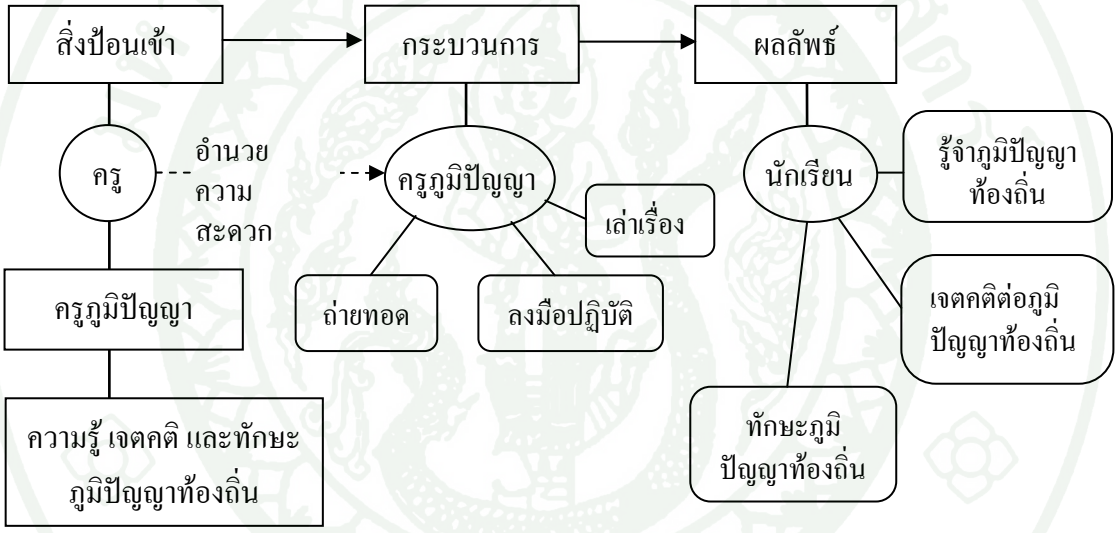

ภาพที่ 8 รูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ครูภูมิปัญญา”

4. ด้านการสนับสนุน การสนับสนุนเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนจากผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้สอน และอาจรวมถึงหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจากภายตามแนวคิดเนื้อหาและวิธีการที่กำหนดหรือเลือกไว้ ผลการศึกษาพบว่า การสนับสนุนเพื่อนำไปสู่การจัดเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน มีใน 3 ลักษณะ คือ

4.1 แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนได้สนับสนุน ส่งเสริมให้มีการดำเนินการจัดหาแหล่งเรียนรู้ในตำบลหรือแหล่งอ้างอิงเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียน ปัจจุบันปรากฏใน 2 รูปแบบ คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4.1.1 รูปแบบ “ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ใช้อาคาร สถานที่ ภายในโรงเรียนเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ซึ่งภายในรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จากการบริจาคของชาวบ้าน เช่นวัสดุ อุปกรณ์ สิ่งของ เครื่องใช้ เครื่องมือทางด้านเกษตร หัตถกรรม เป็นต้น อย่างไรก็ตามปัจจุบัน กลุ่มโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร มีการดำเนินการ “ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ที่ชัดเจนใน 2 โรงเรียนเท่านั้น

4.1.2 “แหล่งเรียนรู้ในตำบล” เป็นสถานที่ซึ่งมีปรากฏอยู่ในหมู่บ้าน ตำบล ซึ่งครูร่วมกันพิจารณาและเลือกเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับนักเรียน โดยจัดทำภาพนิทรรศการ คำอธิบายเบื้องต้นไว้ในโรงเรียน เช่น แหล่งเรียนรู้ “หอแจก” วัดโพธาราม ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ดังภาพ

ภาพที่ 9 แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “หอแจก” วัดโพธาราม ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

4.2 สื่อ พบว่า โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ส่วนใหญ่สนับสนุนการใช้สื่อเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนใน 3 ชนิด ได้แก่

4.2.1 สื่อสิ่งพิมพ์ (Printed Media) เป็นสื่อที่มีค่อนข้างมากและมีอยู่ในทุกโรงเรียน เช่น หนังสืออ่านเสริม หนังสือนิทาน วารสาร สารานุกรม เป็นต้น โรงเรียนได้รับสื่อเหล่านั้นโดยการจัดส่งจากกระทรวงศึกษาธิการ การบริจาคของหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และจัดหาในโครงการ “ทอดผ้าป่าหนังสือ” ตามความเหมาะสมและต้องการร่วมกันของโรงเรียน วัดและชุมชน

4.2.2 สื่อของจริง เป็นสื่อสนับสนุนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงในชีวิตประจำวัน และการบริจาคของชาวบ้าน การจัดหาครูผู้สอน หรือนักเรียนนำมามอบเพื่อเรียนรู้ร่วมกันในโรงเรียน เช่น แคน เสื่อกก ไซ กระติบข้าว ตะกร้อไม้ไผ่ คันไถ เป็นต้น

4.2.3 สื่อบุคคล (Personal Media) ปัจจุบันเป็นสื่อหลักในจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน โดยโรงเรียนได้ดำเนินการจัดทำรายชื่อ และแต่งตั้งสื่อบุคคลเหล่านั้นเป็น “ครูภูมิปัญญา”ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน

4.3 แรงจูงใจ เป็นการสนับสนุนภายในเพื่อให้ครูผู้สอนได้พัฒนาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนให้มีความหลากหลาย สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ โดยส่วนใหญ่ดำเนินการสร้างแรงจูงใจ ด้วยวิธีการ ดังต่อไปนี้

4.3.1 ให้คำกล่าวชื่นชม ในความรู้ ความสามารถ และหรือทักษะของครูผู้สอน

4.3.2 ให้การสนับสนุนเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ครูผู้สอน

4.3.3 ให้การสนับสนุนครูผู้สอนเข้าร่วมดำเนินการในกิจกรรมสำคัญๆ ที่เกี่ยวข้อง

4.3.4 ให้การพิจารณาความดีความชอบและหรือ ยกย่องเป็น “ครูภูมิปัญญา”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

5. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน เป็นปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมแลกเปลี่ยน” ตามสถานการณ์และวิถีการดำเนินชีวิตภายในชุมชน ดังที่ภาษาถิ่นอีสานเรียกกิจกรรมการพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างกันว่า “โสเหล่” ดังมีประเด็นหลักๆ ดังต่อไปนี้

5.1 วิถีการดำเนินชีวิต เป็นการแลกเปลี่ยนและสะท้อนถึงแนวทาง การวางแผนที่มีผลต่อการศึกษา การเรียนรู้ของบุตรหลานในครอบครัว

5.2 ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นการร่วมแสดงความรู้สึก ความผูกพัน ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างชุมชนและโรงเรียน โดยเฉพาะประเด็นโรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ตลอดจนสะท้อนศักยภาพในการให้ความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมกับโรงเรียน

5.3 ความปรารถนาต่อการเรียนรู้ของบุตรหลาน เป็นการร่วมแสดงแนวคิด หรือความต้องการด้านการเรียนรู้ การศึกษาและทิศทางของการจัดการเรียนรู้ภายใต้การจัดการศึกษาของโรงเรียนในปัจจุบัน

การมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยรูปแบบ “โสเหล่” เป็นลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้อำนวยการ และครูผู้สอน เข้าร่วมแลกเปลี่ยนในลักษณะของการสื่อสารสองทาง โดยข้อมูลที่ได้รับสามารถนำมาพิจารณาจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนได้ ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

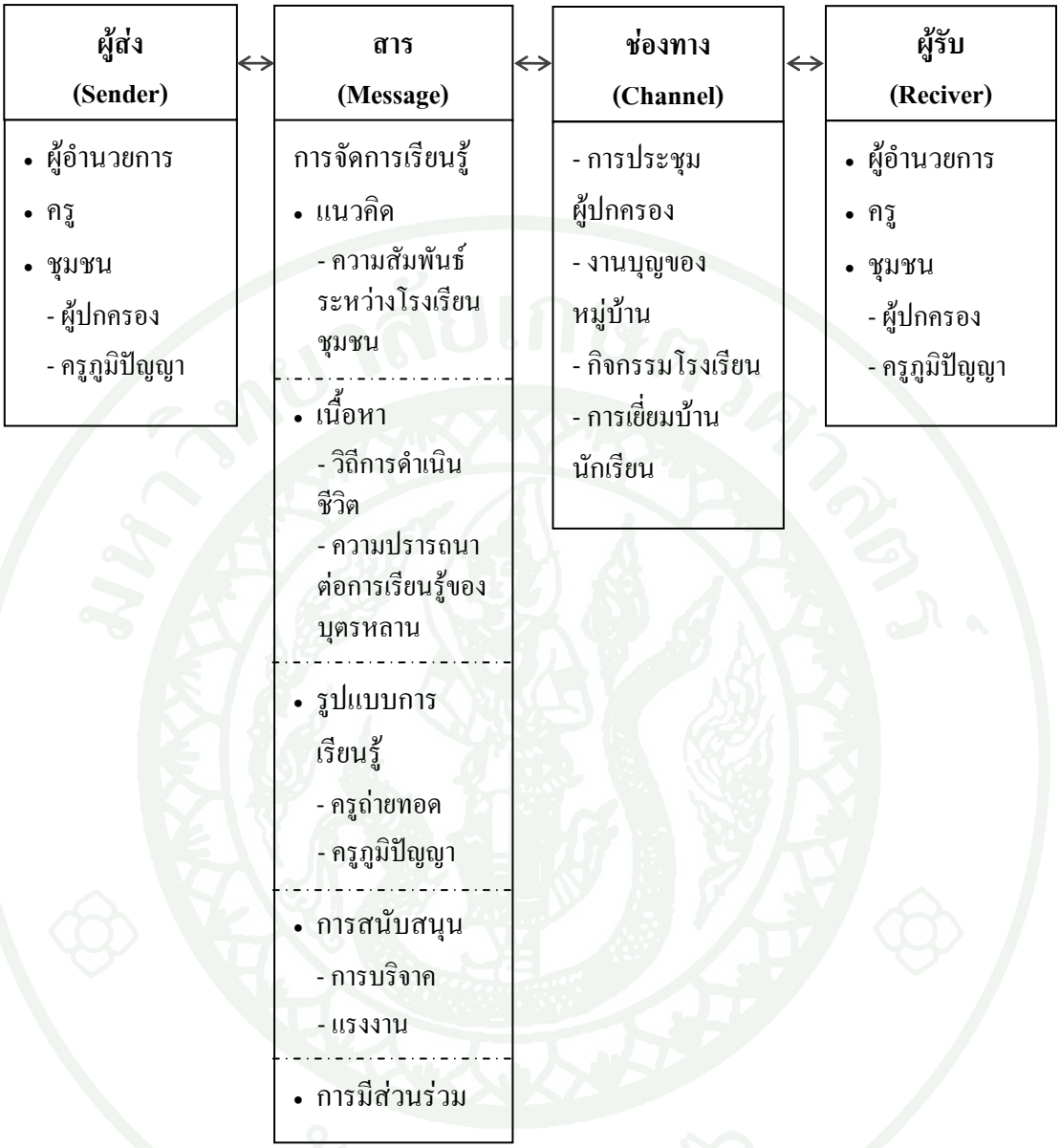

ภาพที่ 10 การมีส่วนร่วมสื่อสารสองทาง "โสเหล่" เพื่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน

การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น เป็นการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้องค์ประกอบการพิจารณาด้านแนวคิด ด้านเนื้อหา ด้านรูปแบบการเรียนรู้ ด้านการสนับสนุน และ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเป้าหมายหลักคือ การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน และเป้าหมายรองคือ การมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ของทุกฝ่ายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนได้อย่างแท้จริง นอกเหนือจากการร่วมพิจารณาด้านแนวคิด เนื้อหา รูปแบบการเรียนรู้ การสนับสนุนและการมีส่วนร่วมของชุมชนดังรายละเอียดอย่างเป็นรูปธรรมในแต่ละด้านดังกล่าวเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นองค์ประกอบด้านรูปธรรมการบูรณาการสู่กิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนต่อไป

ตอนที่ 2 พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ตอนนี้นำผลการศึกษาบางส่วน จากการศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน มาร่วมแลกเปลี่ยนและเป็นข้อมูลประกอบในการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ “อบรมเชิงปฏิบัติการ” เป็นกระบวนการพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 8 คน จาก 8 โรงเรียนและผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวนหนึ่ง ในสังกัดสำนักสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร เป็นผู้เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยผู้วิจัยและผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ ร่วมเป็นวิทยากรแลกเปลี่ยน (ภาคผนวก ช) เพื่อนำไปสู่การดำเนินการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนอย่างเป็นรูปธรรมและปฏิบัติตามได้ใน 4 ขั้นตอน ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

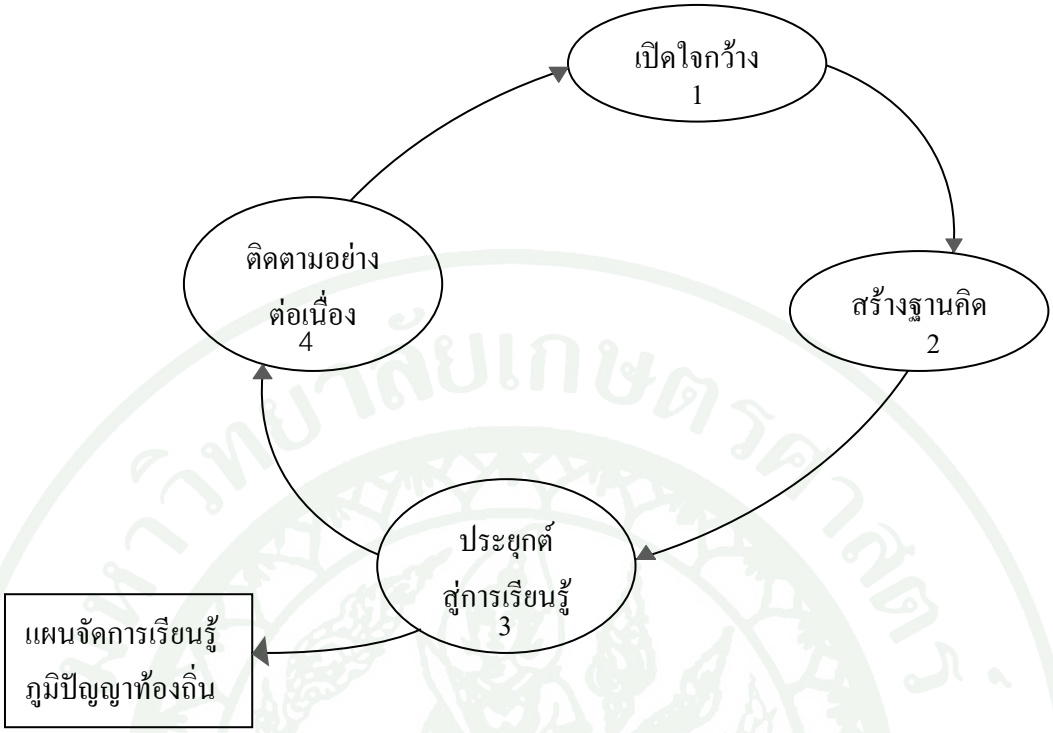

ภาพที่ 11 ขั้นตอนดำเนินพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

จากภาพมีผลการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขั้นเปิดใจกว้าง เป็นการเริ่มต้นพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความรู้สึกยอมรับและเห็นถึงคุณค่าซึ่งกันและกันจากการรับรู้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องของครูผู้สอนโดยมีกิจกรรมย่อย ดังนี้

1.1 กิจกรรม "ยอมรับและเห็นคุณค่า" เป็นการสะท้อนความรู้สึกและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ต่อสถานการณ์และหรือปัญหาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้แก่นักเรียน ซึ่งมุ่งหวังให้ครูผู้สอนได้เข้าใจและยอมรับในความรู้ ความสามารถของกันและกันเพื่อร่วมมือกันพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในลำดับต่อไป ทั้งนี้มีผลสรุปใน 3 ประเด็น ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.1.1 “เป้าหมาย” พบว่า การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนส่วนใหญ่เป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อรองรับนักเรียนในทุกระดับชั้น ซึ่งส่งผลต่อการเตรียมการ การประสานงาน การขอความร่วมมือจากหลายฝ่าย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อกิจกรรมการเรียนรู้อื่นๆเป็นเหตุให้บางกิจกรรมไม่สามารถจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ตามเป้าหมายและความต้องการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างหลายด้าน

1.1.2 “รูปแบบ” พบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่มีเชื่อว่า เป็นการเรียนรู้ในเรื่องใกล้ตัว มีความคุ้นเคย จนเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของนักเรียน ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียนจึงเสมือนการย้ำเตือนในสิ่งเหล่านั้นอีกครั้งหนึ่งด้วยการบรรยายถ่ายทอดโดยครูผู้สอนในชั่วโมงเรียน ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่นิยมในปัจจุบัน

1.1.3 “การดำเนินการ” พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชนส่วนใหญ่ถูกนำไปบูรณาการจัดการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามความเหมาะสม เช่น ภูมิปัญญาในการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ หรือภูมิปัญญาการในการสร้างเครื่องมือการเกษตรกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี มาสู่การเรียนรู้ร่วมกัน เป็นต้น

1.2 กิจกรรม “ร่วมรับรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น” เป็นกิจกรรมที่ครูผู้สอนได้ร่วมกันรับรู้ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถึง ผลสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีในตำบลและแหล่งใกล้เคียง และผลสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1.2.1 ผลการศึกษาคุณลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนควรรู้ จากการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความ หนังสือ และทำการวิเคราะห์เนื้อหา สาระ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีผู้เขียนให้ความคิดเห็นหรือมีแนวคิด ข้อเสนอต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญา โดยเฉพาะการถ่ายทอด ส่งเสริมหรือสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย พบว่า คุณลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนควรรู้มีใน 3 ลักษณะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.2.1.1 คุณลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มุ่งส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้เรียนมีคุณธรรม-จริยธรรม เช่น ภูมิปัญญาบายศรีสู่ขวัญ ภูมิปัญญาการทำขวัญข้าว ภูมิปัญญาการทำขวัญนาค ภูมิปัญญาไหลเรือไฟ เป็นต้น

1.2.1.2 คุณลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มุ่งส่งเสริมความรู้สึกสำนึกรักท้องถิ่น สื่อสารความรู้สึก ความผูกพัน ความภาคภูมิใจที่มีต่อท้องถิ่น หรือถ่ายทอดเรื่องราวของประชาชนและท้องถิ่นในวิถีการดำเนินชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เช่น ภูมิปัญญาผูกเสี่ยว ภูมิปัญญาบุญบั้งไฟ ภูมิปัญญาฮีตสิบสองคลองสิบสี่ เป็นต้น

1.2.1.3 คุณลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้งานอาชีพในชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการดำเนินงานอาชีพของประชาชนในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาทอเสื่อจักสาน ภูมิปัญญาทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ภูมิปัญญาทำไร่นาสวนผสม ภูมิปัญญาเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

1.2.2 ผลสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงามอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง เป็นผลจากผู้วิจัย ด้วยความร่วมมือของครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา นำแบบสำรวจที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น (ภาคผนวก ก) สำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงามและแหล่งใกล้เคียง ผลแสดงได้ดังตาราง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง

ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น	แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น		ชนิดของความรู้	
	ตำบลโพนงาม	แหล่งใกล้เคียง	บุคคล	เอกสาร
เกษตรกรรม				
	- ไร่ นา สวนผสม		✓	
	- การปลูกหอมแบ่ง		✓	
		- การทำนาให้ได้ผล	✓	
		- ต้นทุนต่ำ	✓	
		- การทำการเกษตรแบบผสมผสานพึ่งพาตนเอง	✓	
		- เกษตรอินทรีย์	✓	
		- การผลิตปุ๋ยชีวภาพ	✓	
		- การเลี้ยงปลาในนาข้าว	✓	
อุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม				
	- การทำพานบายศรี		✓	
	- การสานแห		✓	
	- การทอผ้าขิด มัดหมี่		✓	
	- การทอเสื่อด้วยกกหรือผือ		✓	
	- การจักสานไม้ไผ่		✓	
	- การสานกระติบข้าว		✓	
		- การแกะสลักไม้	✓	
แพทย์แผนไทย				
	- หมอน้ำมันระกำ		✓	
	- สมุนไพรแก้ไข้		✓	
	- สมุนไพรฟ้าทะลายโจร		✓	
		- หมอยาชาวบ้าน	✓	
		- ยาพื้นบ้านไทยอีสาน	✓	
		- นวดแผนไทย	✓	

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น	แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น		ชนิดของความรู้	
	ตำบลโพนงาม	แหล่งใกล้เคียง	บุคคล	เอกสาร
กองทุนและธุรกิจชุมชน				
		- กลุ่มจักสาน มวย นึ่งข้าว	✓	✓
		- กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ	✓	✓
		- กลุ่มสตรีทอผ้าโดยธรรมชาติ	✓	✓
		- กลุ่มอาชีพไก่ย่างบ้านดงแคนใหญ่	✓	✓
		- ศูนย์สาธิตการตลาดศรีแก้ว	✓	✓
ศิลปกรรมภาษาและวรรณกรรม				
	- ภาษาถิ่นหากินหมาน		✓	
	- หมอลำซิ่ง ลำกลอน		✓	✓
	- การแต่งผญา		✓	
	- ขะลำคำสอน		✓	
	- การแต่งกลอน		✓	✓
	- หอแจก		✓	✓
	- การดีดพิณสามสาย		✓	
ปรัชญา ศาสนาและประเพณี				
	- การละเล่นพื้นเมือง			✓
	- ศาสนพิธี		✓	✓
		- บายศรีสู่ขวัญ	✓	✓
		- พิธีสูตรขวัญ	✓	✓
		- การละเล่นพื้นเมือง		✓
		- ศาสนพิธี	✓	✓
		- ดอนปู่ตา	✓	✓

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น	แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น		ชนิดของความรู้	
	ตำบลโพนงาม	แหล่งใกล้เคียง	บุคคล	เอกสาร
โภชนาการ				
	- ทำปลาร้า		✓	
	- การทำปลาส้มน้อย		✓	
		- อาหารพื้นเมืองต้านมะเร็ง	✓	✓
		- การทำข้าวเกรียบฟักทอง	✓	✓
		- ทำปลาร้า	✓	
		- ทำปลาส้ม	✓	
		- ทำขนมจีน	✓	
การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม				
		- บ้านดิน	✓	✓
		- การจัดการป่าชุมชน	✓	✓
		- การอนุรักษ์ทรัพยากร	✓	✓
		- กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต	✓	✓

จากตาราง พบว่า แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียงครอบคลุมภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้ง 8 ประเภท รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นสามารถเข้าถึงได้ทั้งชนิดความรู้ของบุคคล (Tacit knowledge) และหรือความรู้เอกสาร (Explicit knowledge) ซึ่งขึ้นอยู่กับการเลือกนำไปจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอนและผู้เกี่ยวข้องตามความเหมาะสม ตลอดจนข้อมูลดังกล่าวใช้เป็นฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนและชุมชนได้เป็นอย่างดี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.2.3 ผลสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

เป็นผลจากการสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2551 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จำนวน 122 คน จากโรงเรียนบ้านโคกศรี โรงเรียนบ้านแดงหนองแซง โรงเรียนบ้านนาทม โรงเรียนบ้านสร้างแต้ โรงเรียนบ้านหนองหว้า โรงเรียนบ้านม่วง โรงเรียนบ้านโพนงามเกลี้ยงเก่า และโรงเรียนบ้านเลา โดยครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในแต่โรงเรียนใช้แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สร้างขึ้นโดยผู้วิจัย (ภาคผนวก ข) เก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีผลการศึกษา ดังตาราง

ตารางที่ 5 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านเกษตรกรรม

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
ไร่นาสวนผสม	7.4	37.7	54.9
การปลูกหอมแบ่ง	7.4	60.7	32.0
การทำนาให้ได้ผล ต้นทุนต่ำ	47.5	22.0	65.2
การทำการเกษตรแบบผสมผสานพึ่งตนเอง	7.4	27.0	65.6
เกษตรอินทรีย์	10.7	38.5	50.8
การผลิตปุ๋ยชีวภาพ	6.5	20.5	73.0
การเลี้ยงปลาในนาข้าว	5.6	27.9	66.5

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการมาก ได้แก่ การผลิตปุ๋ยชีวภาพ (73.0) การเลี้ยงปลาในนาข้าว (66.0) เกษตรแบบผสมผสานพึ่งพาตนเอง (65.6) ไร่นาสวนผสม (54.9) เกษตรอินทรีย์ (50.8) ตามลำดับ เหล่านั้นเป็นการทำการเกษตรของชุมชนซึ่งนักเรียนมีความใกล้ชิดรวมถึงได้ลงมือปฏิบัติ จึงส่งผลให้นักเรียนส่วนใหญ่มีความต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการมาก เพื่อพัฒนาด้านการเกษตรของครอบครัวและชุมชนต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 6 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านอุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
การทำพานบายศรี	12.3	44.3	43.4
การสานแห	23.0	30.3	46.7
การทอผ้าขิดมัดหมี่	18.0	28.7	50.8
การทอเสื่อด้วยกก หรือผือ	11.6	36.8	51.6
การจักสานไม้ไผ่	13.9	36.1	50.0
การสานกระติบข้าว	17.3	27.0	55.7

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอุตสาหกรรม หรือหัตถกรรม พบว่า นักเรียนมีความต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการมาก ได้แก่ การสานกระติบข้าว (55.7) การทอเสื่อด้วยกกหรือผือ (51.6) การทอผ้าขิด มัดหมี่ (50.8) และการจักสานไม้ไผ่ (50.0) ตามลำดับ ในขณะที่การทำพานบายศรีความต้องการเรียนรู้ระดับต้องการมาก (43.4) และต้องการน้อย (44.3) อยู่ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันมาก ทั้งนี้วิเคราะห์ได้ว่า นักเรียนให้คุณค่าซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่สืบทอดกันมา จึงอาจได้รับการกระตุ้นสนับสนุนให้สานต่อในขณะเดียวกันนักเรียนเองอาจรู้สึกถึงความไม่พร้อมหรือมีวุฒิภาวะเพียงพอต่อการเรียนรู้ในระดับทักษะความเชี่ยวชาญได้

ตารางที่ 7 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านแพทย์แผนไทย

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
หมอน้ำมันระกำ	31.1	41.8	27.1
รักษางูพิษโดยเวทมนต์	28.7	32.8	38.5
สมุนไพรแก้ไข้	3.3	16.4	80.3
สมุนไพรฟ้าทลายโจร	12.3	35.2	52.5
หมอยาชาวบ้าน	9.8	30.3	59.4
ยาพื้นบ้านไทยอีสาน	4.9	28.7	66.4
นวดแผนไทย	13.9	32.8	53.3

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์แผนไทย พบว่า นักเรียนมีความต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการมาก ได้แก่ สมุนไพรแก้ไข้ (80.3) เกี่ยวกับยาพื้นบ้านไทยอีสาน (66.4) หมอยาพื้นบ้าน (59.4) นวดแผนไทย (53.3) สมุนไพรฟ้าทะลายโจร (52.5) ตามลำดับ ผลโดยรวมดังกล่าวสะท้อนถึงพฤติกรรมสุขภาพของนักเรียนและพฤติกรรมสุขภาพของชาวบ้าน รวมถึงความเชื่อ ความศรัทธา เช่น การรักษางูพิษโดยเวทมนต์ หมอน้ำมันระกำ

ตารางที่ 8 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
กลุ่มจักสานมวยนึ่งข้าว	41.8	44.2	13.9
กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ	9.8	27.8	62.4
กลุ่มสตรีทอผ้าโดยสีธรรมชาติ	23.8	28.7	47.5
กลุ่มอาชีพไก่ย่างบ้านดงแคนใหญ่	13.9	42.6	43.5
ศูนย์สาธิตการตลาดศรีแก้ว	23.0	35.2	41.8

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านกองทุน และธุรกิจชุมชน พบว่า นักเรียนอาจมีความรู้ ความเข้าใจ “กองทุนและธุรกิจชุมชน” ค่อนข้างน้อยแต่ขณะเดียวกันนักเรียนส่วนหนึ่งให้ความสนใจและต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการมาก ได้แก่ กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ (62.4) ซึ่งอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากกองทุนและธุรกิจชุมชนเหล่านั้น ดำเนินการเกี่ยวกับสิ่งที่นักเรียนสอดคล้องกับสิ่งที่ปรากฏในชุมชนและชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสนใจ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 9 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
ภาษาถิ่นหากินหมาน	21.3	33.6	45.1
หมอลำซิ่งลำกลอน	37.7	41.8	20.5
การดีดพิณสามสาย	21.3	39.3	39.4
หอแจก	32.8	41.8	25.4
การแต่งผญา	36.1	40.2	23.7
ขะลำคำสอน	28.7	41.8	29.5
การแต่งกลอน	12.3	28.7	59.0
ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น	11.7	30.9	57.4

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม พบว่า นักเรียนต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการมาก ได้แก่การแต่งกลอน (59.0) ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น (57.4) ในขณะที่ความต้องการเรียนรู้ในระดับน้อย ได้แก่ ภาษาถิ่นหากินหมาน (45.1) หมอลำซิ่ง ลำกลอน (41.8) ขะลำคำสอน (41.8) และผญา (40.2) อาจเนื่องเพราะภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นลักษณะของความสามารถเฉพาะตัว และเป็นการเรียนรู้ในลักษณะของการสะสมองค์ความรู้ ทักษะ ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ด้วยวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นซึ่งเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นจึงเป็นที่ต้องการของชาวบ้านในชุมชนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 10 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
พิธีบายศรีสู่ขวัญ	18.0	36.9	45.1
พิธีสูตรขวัญ	20.5	31.1	48.4
การละเล่นพื้นบ้าน	4.9	28.7	67.4
ดอนปู่ตา	14.8	32.2	54.0

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี พบว่า นักเรียนให้ความสนใจหรือต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการมาก ได้แก่ การละเล่นพื้นบ้าน (67.4) ดอนปู่ตา (54.0) พิธีสูตรขวัญ (48.4) และพิธีบายศรีสู่ขวัญ (45.1) ตามลำดับ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนักเรียนมีวิถีชีวิตและผ่านประสบการณ์ทางสังคมในชุมชนในขณะความต้องการเรียนรู้พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีสูตรขวัญในฐานะสมาชิกหนึ่งในชุมชนถือเป็นสิริมงคลแก่ตนเองรวมถึงเป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนถึงความเชื่อ คำสั่งสอน ความศรัธาสืบสานมาเป็นเวลานานและคงเป็นสิ่งที่นักเรียนและชุมชนยึดถือปฏิบัติตลอดมา

ตารางที่ 11 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านโภชนาการ

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
อาหารพื้นบ้านต้านมะเร็ง	11.5	23.8	64.7
การทำข้าวเกรียบฟักทอง	7.3	38.5	54.2
การทำปลาส้มน้อย	21.4	38.5	40.1
การทำปลาร้า	25.5	38.5	36.0
การทำปลาส้ม	14.8	50.8	34.4
การทำขนมจีน	4.9	27.9	67.2

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโภชนาการ พบว่า นักเรียนให้ความสนใจหรือต้องการเรียนรู้ในระดับความต้องการมากได้แก่ ขนมจีน (67.2) อาหารพื้นบ้านต้านมะเร็ง (64.7) และข้าวเกรียบฟักทอง (54.2) ตามลำดับ ซึ่งมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากภูมิปัญญาที่กล่าวมา มองได้ว่าเป็นอาหารประเภทส่งเสริมสุขภาพซึ่งรับรู้ผ่านสื่อมวลชน รวมถึงค่านิยมในการบริโภคของชุมชน เริ่มเปลี่ยนแปลง ในขณะที่การทำปลาส้มน้อย ทำปลาร้า และทำปลาส้มไม่เป็นที่ต้องการเรียนรู้ หรือต้องการเรียนรู้ในระดับต้องการน้อยของนักเรียน ดังนั้นครูผู้สอนต้องวิเคราะห์และจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านนี้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับพฤติกรรมบริโภคที่ดีด้วย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 12 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(n = 122)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการเรียนรู้ (%)		
	ไม่ต้องการ	ต้องการน้อย	ต้องการมาก
บ้านดิน	12.3	21.3	66.4
ป่าชุมชน	9.0	22.1	68.9
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	3.3	11.4	85.3
อาสาสมัครพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต	4.9	21.5	74.6

จากตารางความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า นักเรียนให้ความสนใจหรือต้องการเรียนรู้ในระดับความต้องการมากได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (85.3) อาสาสมัครพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต ป่าชุมชน (68.9) และบ้านดิน (66.4) ตามลำดับ ซึ่งด้านหนึ่งเป็นผลพวงมาจากบริบทและการขับเคลื่อนของสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นโดยผ่านการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ หรือหน่วยงานภาครัฐ เอกชนให้การเรียนรู้ผ่านช่องทางสื่อสารมวลชน

ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้น ส่งผลให้ครูผู้สอนและผู้เกี่ยวข้องพึงยอมรับและตระหนักต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น พร้อมทั้งมีผลต่อการออกแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้เกิดประสิทธิภาพต่อไป

2. ขั้นสร้างฐานคิด ขั้นนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ครูผู้สอน ได้รับรู้และเรียนรู้ถึงเนื้อหา สาระ รวมถึงองค์ความรู้ (ภาคผนวก ช) ที่สำคัญสนับสนุนการพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ดังประเด็นหลักๆต่อไปนี้

2.1 การจัดการความรู้ ประกอบด้วย ความเป็นมา และแนวคิดการจัดการความรู้ ความหมายการจัดการความรู้ และประเภทของความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ และการจัดการความรู้กับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษา และแนวทางการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3 การจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย ความสำคัญของแผนจัดการเรียนรู้ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ในช่วงชั้น และตัวอย่างแผนการจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้

ผลจากการเรียนรู้องค์ความรู้ เนื้อหา สาระ ของครูผู้สอน ในขั้นนี้นำไปสู่การประยุกต์พัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนและเป็นองค์ความรู้สำคัญในการจัดทำแผนจัดการเรียนรู้ในครั้งนี้

3. ขั้นประยุกต์สู่การเรียนรู้ สิ่งที่ร่วมรับรู้ในขั้นตอน “เปิดใจกว้าง” และองค์ความรู้ที่ได้รับในขั้นตอน “สร้างฐานคิด” ถูกนำมาวิเคราะห์ ประยุกต์ร่วม โดยครูผู้สอนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ซึ่งมี 2 กิจกรรมกระบวนการหลักดำเนินการดังนี้

3.1 กิจกรรมการวิเคราะห์ ร่วมกันวิเคราะห์ผู้เรียน เนื้อหา และรูปแบบการเรียนรู้ เพื่อกำหนดขอบเขตการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมโดยสามารถแสดงได้ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

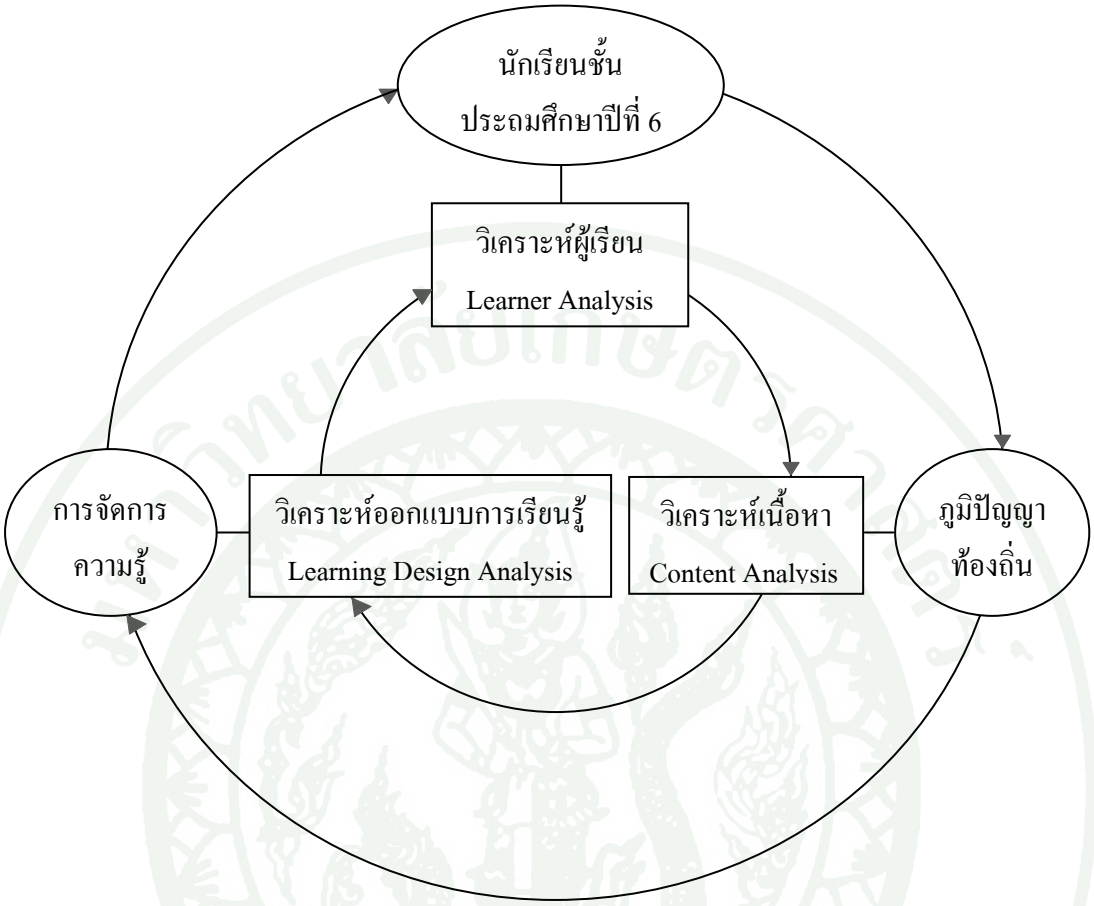

ภาพที่ 12 "LCD Analysis Process" กระบวนการวิเคราะห์ผู้เรียน เนื้อหา และออกแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 วิเคราะห์ผู้เรียน (Learner Analysis) วิเคราะห์ผู้เรียนใน 2 ด้านหลัก คือ

3.1.1.1 ใคร คือผู้ต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1.1.2 พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นอย่างไร

ครูผู้สอนร่วมกันวิเคราะห์และสรุปได้ว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีความสนใจและต้องการรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับต้องการรู้มาก และต้องการรู้ เป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พฤติกรรมของนักเรียนส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้น มีความพร้อมในการเรียนรู้โดยเฉพาะการเรียนรู้นอกห้องเรียนและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกิจกรรมต่างๆ เช่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญของชุมชน หรือการให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา หรือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน จัดขึ้น เป็นต้น

3.1.2 วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ครูผู้สอนวิเคราะห์และสรุปได้ว่า นักเรียนต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับต้องการมาก ทั้ง 8 ประเภท โดยทั้งนี้การตัดสินใจเลือกเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาวางแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน โดยมีเงื่อนไขประกอบการวิเคราะห์ และพิจารณา 3 ประเด็นดังนี้

3.2.1.1 วิเคราะห์ความสอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

3.2.1.2 วิเคราะห์ความเหมาะสมกับผู้เรียน

3.2.1.3 วิเคราะห์ความต้องการของชุมชน

ดังกล่าวพบว่า “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม ถูกเลือกนำมาพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนในครั้งนี้ โดย 1) มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับสาระเนื้อหาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2542 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม 2) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้ให้ความสนใจในการเรียนรู้ในระดับ ต้องการเรียนรู้มาก (45.1) และ 3) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งผู้ปกครอง ครูภูมิปัญญาและครูผู้สอนต้องการให้นักเรียนได้เรียนรู้ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ขาดผู้สืบทอดและกำลังจะหายไปพร้อมกับครูภูมิปัญญา นอกจากนี้ยังให้ประโยชน์กับนักเรียนทั้งในปัจจุบันและอนาคต ด้วยความสำคัญ คือ เป็นภูมิปัญญาที่เน้นให้เกิดความภาคภูมิใจต่อท้องถิ่น นอกเหนือจากนั้นมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนด้านความเชื่อต่อการหาอยู่หากินของประชาชนซึ่งเป็นการนำเอาเอกลักษณ์ด้านภาษาถิ่นคือภาษาอีสาน เข้ามาใช้ประกอบขึ้นเป็นคำ ประโยค ซึ่งนำไปใช้เสริมแรง หรือสร้างขวัญกำลังใจจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกปักรักษา ช่วยลูกหลานในการหาอยู่หากิน และผลกระทบในระยะยาว ครูผู้สอนเห็นร่วมกันว่า ความเชื่อของชาวบ้านอีสานทางด้านการเกษตรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือบรรพบุรุษ ใครจะไปเอาประโยชน์จาก ดิน น้ำ ป่า หรืออื่นๆ ก็ตาม การขอขมา ขออนุญาต และขอพร จะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ช่วยทำให้การทำมาหากิน จากดิน น้ำ ป่า เหล่านั้น เป็นไปด้วยความราบรื่นและได้ผลอย่างเป็นที่น่าพอใจ อาชีพต่างๆเหล่านั้นก็สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างไม่มีปัญหา อุปสรรค และเป็นการช่วยให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพ รวมถึงส่งผลให้ตระหนักต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยสอดคล้องกับแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสังคม

3.1.3 วิเคราะห์ออกแบบการเรียนรู้ (Learning Design Analysis) ครูผู้สอนร่วมกันวิเคราะห์เพื่อกำหนดเลือกรูปแบบหรือวิธีการ เพื่อนำไปใช้พัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน โดยนำเกณฑ์ในการวิเคราะห์และพิจารณาออกแบบในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนดังนี้คือ

3.1.3.1 วิเคราะห์ความสอดคล้อง “นักเรียนเป็นศูนย์กลาง”

3.1.3.2 วิเคราะห์ความสอดคล้อง “ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้”

3.1.3.3 วิเคราะห์ความสอดคล้อง “ศักยภาพของโรงเรียนและชุมชน”

พบว่าองค์ความรู้เรื่องการจัดการความรู้โดยเฉพาะ “กระบวนการจัดการความรู้” ซึ่งประกอบไปด้วยการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (Knowledge identification) การแสวงหาความรู้ (Knowledge acquisition) การสร้างความรู้ (Knowledge creation) การจัดเก็บ และสืบค้นความรู้ (Knowledge storage and retrieval) และการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge transfer and utilization) เป็นกระบวนการที่เอื้อและสนับสนุนให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ ค้นคว้าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนสนใจรู้ ต้องการรู้ด้วยตัวของนักเรียนเอง ทั้งนี้ครูผู้สอนมีความเชื่อว่ากระบวนการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ง่ายและสามารถนำไปประยุกต์ให้สอดคล้องกับทักษะกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนได้พร้อมกันนั้น กระบวนการจัดการความรู้ทำให้ชุมชนโดยเฉพาะครูภูมิปัญญา มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้และเป็นไปตามศักยภาพ ที่โรงเรียนสนับสนุนให้เกิดเป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติจริงได้ ทั้งนี้ สรุปเปรียบเทียบกระบวนการจัดการความรู้โดยทั่วๆไปกับการประยุกต์เข้ากับกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนได้ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

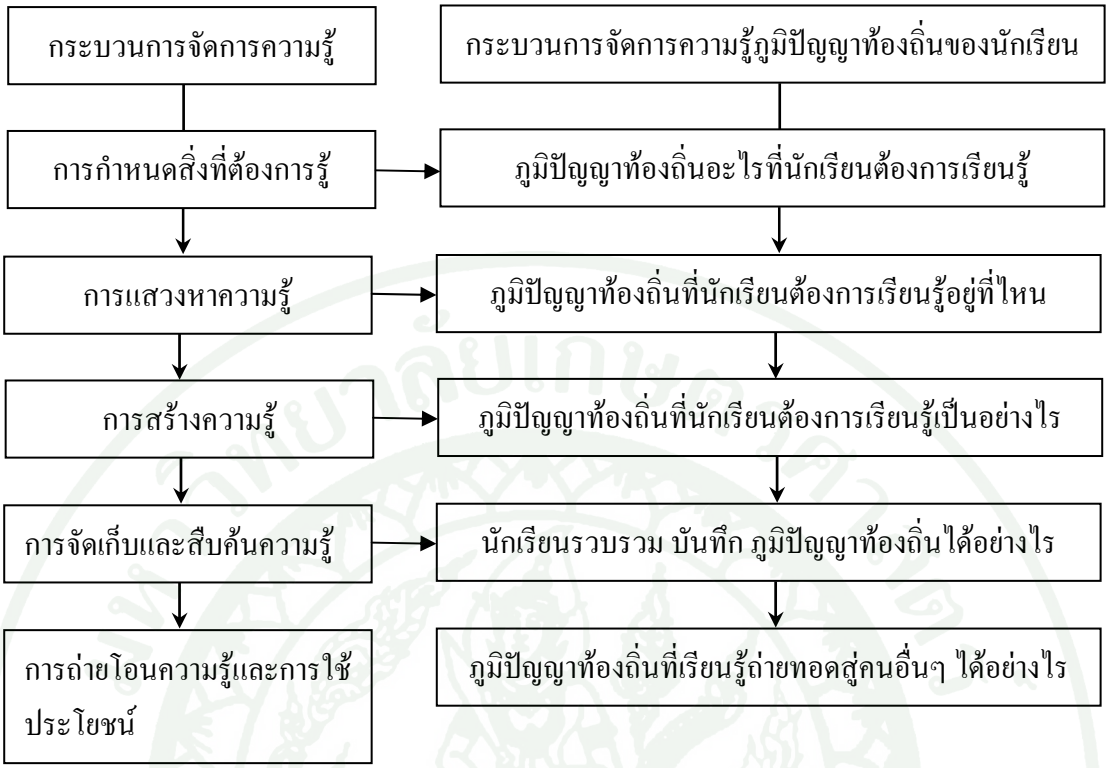

ภาพที่ 13 เปรียบเทียบกระบวนการจัดการความรู้โดยทั่วไปกับการประยุกต์กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

3.2 การเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน หลังจากครูผู้สอนวิเคราะห์ด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องดังข้างต้นเพื่อนำมาพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป โดยทั้งนี้ครูผู้สอนร่วมกันระดมสมอง (Brain Strom) อีกครั้งและสรุปแนวทางในการเขียนแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

3.2.1 ควรมีองค์ประกอบของแผนจัดการเรียนรู้ครบถ้วน อาทิ ชื่อแผนการจัดการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ช่วงชั้นการเรียนรู้ และเวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรมเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นต้น

3.2.2 ควรมีความยืดหยุ่นและสะดวกต่อการนำไปใช้ กล่าวคือ แผนการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นต้องมีคุณลักษณะใช้ได้ง่ายไม่ยุ่งยากและซับซ้อน ตลอดจนดึงศักยภาพความสามารถของบุคลากรทั้งในและหรือนอกโรงเรียนร่วมสนับสนุนการเรียนรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทั้งนี้ครูผู้สอนได้ร่วมกันพัฒนากรอบการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นภายหลังการวิเคราะห์ส่วนต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว โดยนำเสนอได้ดังภาพ

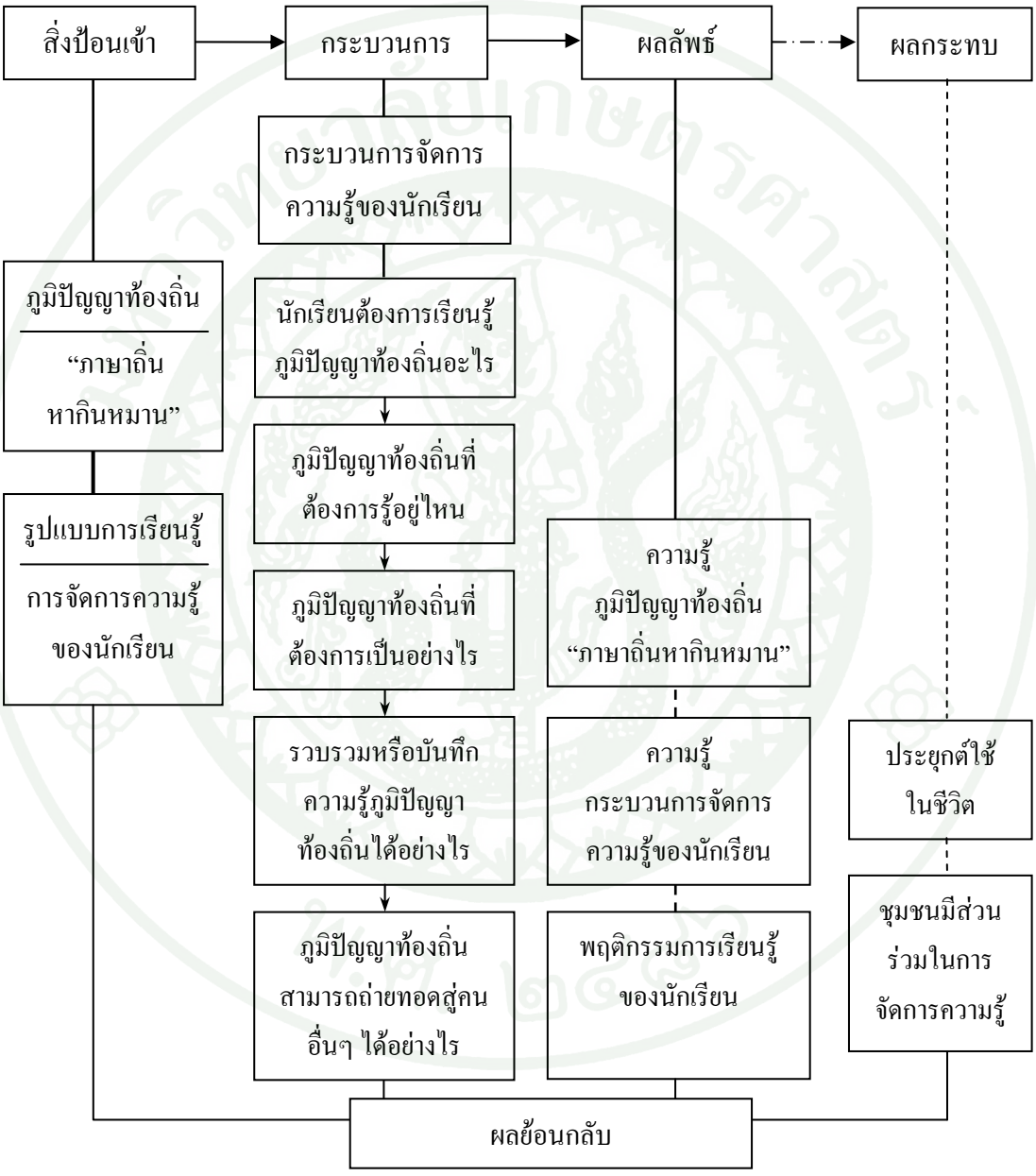

ภาพที่ 14 กรอบกระบวนการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

โดยมีรายละเอียดสาระสำคัญในแต่ละส่วน ดังนี้

1. สิ่งป้อนเข้า (Input) ประกอบด้วย

1.1 เนื้อหาในการเรียนรู้ครั้งนี้ คือ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ซึ่งได้มาจากวิเคราะห์แลกเปลี่ยนของครูผู้สอนและการมีส่วนร่วมของนักเรียน ผู้อำนวยการ ครูภูมิปัญญา และผู้ปกครอง

1.2 รูปแบบการเรียนรู้ ได้แก่ กระบวนการจัดการความรู้ของนักเรียนโดยการประยุกต์กับกระบวนการจัดการความรู้โดยทั่วไป

2. กระบวนการ (Process) ประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน แบ่งออกเป็น 5 ขั้น ดังนี้

2.1 นักเรียนต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไร นักเรียนและครูร่วมกันสนทนาแลกเปลี่ยนถึงความต้องการในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และร่วมกันเสนอภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่ต้องการเรียนรู้ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน”

2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้อยู่ที่ไหน นักเรียนร่วมกันบอกแหล่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในที่นี้คือแหล่งเรียนรู้บุคคล “ภาษาถิ่นหากินหมาน” โดยมี อาจารย์ประภากร สอนศาลา เป็น “ครูภูมิปัญญา”

2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้เป็นอย่างไร นักเรียนต้องสร้างองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก “ครูภูมิปัญญา” โดยปฏิบัติตามใบงาน (ภาคผนวก ฉ)

2.4 นักเรียนรวบรวมหรือบันทึกความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างไร นักเรียนรวบรวม จดบันทึก ความรู้ที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ ซักถาม รับฟังและแลกเปลี่ยนกับ “ครูภูมิปัญญา” ลงในสมุดบันทึกสนาม (ภาคผนวก ฉ)

2.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนรู้ถ่ายทอดสู่คนอื่นๆ ได้อย่างไร เป็นขั้นตอนสุดท้ายซึ่งนักเรียนร่วมกันถ่ายทอดความรู้ที่ตนได้รับและบันทึกมาสู่เพื่อนๆ น้องๆ ในโรงเรียนได้รับรู้ เช่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การถ่ายทอดโดยกิจกรรม “พี่เล่าน้องฟัง” โดยเล่าความรู้เกี่ยวกับ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ที่ตนเองได้รับและรวบรวมมาให้น้องๆ นักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-4 ฟัง

3. ผลลัพธ์ (Output) หรือผลการเรียนรู้ เป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้นักเรียนได้รับหลังจากผ่านกิจกรรมเรียนรู้ เช่น นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” นักเรียนมีความรู้ต่อกระบวนการจัดการความรู้ไปใช้ในการค้นคว้าหาความรู้ โดยกลุ่มหรือส่วนบุคคลได้

4. ผลกระทบ (Impact) เป็นสิ่งที่คาดหวังว่านักเรียนจะได้รับหรือเกิดขึ้นกับตัวนักเรียนในอนาคต เช่น นักเรียนนำ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน นักเรียนสนใจและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้นรวมถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนจากการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

5. ผลย้อนกลับ (Feedback) เป็นผลสะท้อนเพื่อปรับปรุงแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. ขั้นติดตามอย่างต่อเนื่อง เป็นการวางแผนในการติดตามและรับผลสะท้อนกลับ (Feedback) ภายหลังการนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปจัดกิจกรรมเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาแผนกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย ดังนี้

4.1 การติดตามผู้เรียน ได้แก่ พฤติกรรมในการเรียนรู้ของนักเรียน ทัศนคติต่อการเรียนรู้ตลอดจนพัฒนาการในการเรียนรู้ โดยใช้การสังเกตและการสนทนากลุ่มเป็นแนวทางในการติดตาม

4.2 การติดตามครูผู้สอนและผู้อำนวยการโรงเรียน ได้แก่ ทัศนคติของครูต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน โดยการสะท้อนร่วมกันของครูผ่านการประชุม การนิเทศและการให้คำปรึกษา เป็นต้น

4.3 การติดตาม“ครูภูมิปัญญา” และชุมชน ได้แก่ ความคิดเห็นของ“ครูภูมิปัญญา” ผู้ปกครอง ที่มีต่อกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการแลกเปลี่ยน พูดคุย เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ทั้งนี้ การติดตามอย่างต่อเนื่องได้จัดดำเนินการอยู่ในส่วนหนึ่งของแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในส่วนการวัดและประเมินผลด้วยแล้ว (ภาคผนวก ฉ)

ตอนที่ 3 ผลการนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ไปจัดการเรียนรู้

การนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านม่วง ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร สามรถนำเสนอผลการศึกษาได้ใน 2 ระยะ ดังนี้

1. ผลก่อนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน หรือเรียกว่า“ขั้นเตรียมการ”ของครูผู้สอนซึ่งได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย พบว่า

1.1 ครูผู้สอนได้ทำความเข้าใจแผนจัดการการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักรียนอย่างละเอียด

1.2 ครูผู้สอนได้ติดต่อ ชี้แจงวัตถุประสงค์ รูปแบบการจัดการเรียนรู้กับ “ครูภูมิปัญญา” เช่น การนัดแนะวัน เวลา สถานที่ ตลอดจนสื่อ อุปกรณ์ต่างๆ ในการจัดการกิจกรรมเรียนรู้

1.3 ครูผู้สอนได้จัดเตรียมสื่อ ใบงาน และอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบตามแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

2. ผลระหว่างและหลัง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน หรือ “ขั้นเรียนรู้” โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย (ภาคผนวก จ) ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทและพฤติกรรมของนักเรียน ครูผู้สอนและครูภูมิปัญญาเสนอดังตาราง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตารางที่ 13 บทบาทและพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

กระบวนการจัดการความรู้	บทบาทและพฤติกรรมครู	บทบาทและพฤติกรรมนักเรียน	บทบาทและพฤติกรรมครูภูมิปัญญา
1. นักเรียนต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไร	กระตุ้นและร่วมสนทนา	กระตือรือร้นและสนใจแลกเปลี่ยนสนทนาอย่างเข้มข้น	-
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการเรียนรู้อยู่ไหน	ให้คำแนะนำและคำปรึกษา	ร่วมแลกเปลี่ยนสนทนาอย่างสนุกสนาน	-
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการเรียนรู้เป็นอย่างไร	-	ตื่นเต้นและแลกเปลี่ยนสนทนาสอบถามกับครูภูมิปัญญาอย่างตั้งใจ	ตั้งใจถ่ายทอดความรู้ด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย
4. รวบรวมหรือบันทึกความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างไร	กระตุ้นสรุปร่วมกัน	จดบันทึกความรู้จากการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญา	-
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถถ่ายทอดสู่คนอื่นได้อย่างไร	แนะนำและเอื้อสนับสนุนบรรยากาศการเรียนรู้	ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการเล่าสู่กันฟัง	-

ตอนที่ 4 ความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

ความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ครั้งนี้ เก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นของนักเรียน ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา ผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้ปกครองนักเรียน ที่มีต่อรูปแบบและผลจากการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน “ภาษาถิ่นหากินหมาน” มีผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. นักเรียน พบว่า ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1.1 รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน พบว่า นักเรียนสนุกและชื่นชอบกับรูปแบบ วิธีการเรียนรู้ซึ่งเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้นอกห้องเรียน หรือค้นคว้าหาความรู้ให้ตัวเอง นักเรียนรู้สึกอิสระในการเรียนรู้ แต่อย่างไรก็ตามปัญหาในการเรียนรู้ของนักเรียนในครั้งนี้คือ การขาดทักษะในการแลกเปลี่ยน สอบถามอย่างชัดเจนกับครูภูมิปัญญา รวมถึงทักษะในการจดบันทึกความรู้ที่ได้รับ เช่น จดไม่ทัน ไม่แน่ใจว่าต้องบันทึกอะไรแค่ไหน อย่างไร หากแต่นักเรียนบางคนเลือกที่จะฟังและจำ แทนการบันทึกในระหว่างนั้น นอกจากนี้รูปแบบการเรียนรู้นี้ช่วยให้นักเรียนมีความผูกพันกับครูภูมิปัญญาได้มากขึ้น

1.2 นักเรียนเชื่อว่าตนเองได้รับความรู้ ความเข้าใจ สามารถบอกและอธิบาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ได้ซึ่งความรู้ที่ได้ส่วนหนึ่งนักเรียนเคยผ่านรับรู้บ้างแล้วแต่ขาดความสนใจและเข้าใจความหมายอย่างแท้จริง

2. ครูผู้สอน พบว่า ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ดังประเด็นต่อไปนี้

2.1 รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนในครั้งนี้ครูผู้สอนให้การยอมรับต่อแผนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีรูปแบบน่าสนใจสอดคล้องกับแนวทางการจัดการเรียนรู้ “นักเรียนเป็นศูนย์กลาง” หรือรูปแบบการเรียนรู้ซึ่งนักเรียนสร้างความรู้จากแหล่งเรียนรู้ขึ้นเองได้ รวมถึงมีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทโรงเรียน ชุมชนในปัจจุบัน ประกอบกับแผนจัดการเรียนรู้ดังกล่าวมีกระบวนการ ขั้นตอน การดำเนินการที่ชัดเจน ความสะดวกและง่ายต่อการนำไปใช้ นอกจากนี้เป็นแผนการจัดการเรียนรู้ที่สนับสนุนความเชื่อของครูผู้สอนว่าการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นต้องทำให้นักเรียนได้ตระหนักและภาคภูมิใจต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยวิธีการที่ดีและเหมาะสม คือ การให้นักเรียนได้สัมผัส ประสบการณ์ตรง อย่างไรก็ตามข้อกังวลหรือสิ่งที่ครูผู้สอนพึงตระหนักเป็นพิเศษในการนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนไปจัดกิจกรรมเรียนรู้ คือ

2.1.1 ควรมีการเตรียมการที่ดี ครูผู้สอนต้องเตรียมการทำความเข้าใจร่วมกับครูภูมิปัญญาล่วงหน้า และรวมถึงทำความเข้าใจกับผู้อำนวยการ คณะครูในโรงเรียน ผู้ปกครอง ให้เข้าใจถึงรูปแบบวิธีการเรียนรู้ เพื่อได้มีส่วนร่วมและสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนได้มากยิ่งขึ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.1.2 ควรมีการวางแผนช่วงระยะเวลาในการเรียนรู้ เนื่องจากจัดการการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน องค์ความรู้ที่จะได้รับนั้นอยู่นอกห้องเรียน ดังนั้นเวลาการเดินทางไปยังแหล่งเรียนรู้ จำเป็นต้องวางแผนอย่างรอบคอบและเป็นตามสภาพจริงมากที่สุดและอีกส่วนหนึ่งเป็นเวลาในการแลกเปลี่ยนความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้เรียนรู้มาให้กับเพื่อนๆ น้องๆ ในโรงเรียน ดังนั้นการจัดการเรียนรู้อาจไม่สามารถลุล่วงได้ในวันเวลาเดียว

2.1.3 ครูผู้สอนควรโน้มน้าวและจูงใจนักเรียนที่มีความสนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหลากหลายให้เห็นด้วยกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากความต้องการร่วมกันของหลายฝ่ายในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามครูผู้สอนควรสนับสนุนความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหลากหลายเหล่านั้นให้ได้รับการเรียนรู้ในโอกาสต่อไป

2.2 ผลต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” พบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่เห็นว่านักเรียนสามารถบอกหรืออธิบาย “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ได้ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถและศักยภาพของนักเรียนในแต่ละคน อย่างไรก็ตามการได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยตรงกับ “ครูภูมิปัญญา” เป็นวิธีการที่ถ่ายโอน (Transfer) ความรู้สึกระหว่าง “ครูภูมิปัญญา ภาษาถิ่นหากินหมาน และนักเรียน” ได้เป็นอย่างดี

3. ครูภูมิปัญญา พบว่า ครูภูมิปัญญา มีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ดังประเด็นต่อไปนี้

3.1 รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนโดยนักเรียนมาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกับครูภูมิปัญญาโดยตรง เป็นวิธีการที่แตกต่างจากอดีตที่เคยได้รับเชิญให้เข้าไปสอนในโรงเรียนและมีจำนวนนักเรียนเป็นจำนวนมากเข้าร่วมเรียนรู้ ซึ่งไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง หากแต่การเรียนรู้ตามรูปแบบนี้ ทำให้สามารถถ่ายทอดและสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ได้ดี เนื่องจากอยู่ในสถานที่จริงและมีสื่อจริงรองรับและเรียนรู้ได้โดยตรง

3.2 ผลต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน “ภาษาถิ่นหากินหมาน” พบว่าครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เชื่อว่านักเรียนสามารถรับและเรียนรู้ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ได้โดยรู้ที่มา ที่ไป ความสำคัญและประโยชน์อย่างไรกับนักเรียน แต่ความลุ่มลึกและความรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เชิงนามธรรมที่แฝงอยู่ใน “ภาษาถิ่นหากินหมาน”นักเรียนอาจไม่สามารถเรียนรู้ได้ แต่เชื่อว่าการที่นักเรียนได้บันทึกและจดจำเป็นสิ่งที่ดีที่สุดแล้ว

4. ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนส่วนใหญ่เห็นด้วยต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ดังประเด็นต่อไปนี้

4.1 รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์สอดคล้องกับแนวทางการจัดกิจกรรมเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2542 และ 2551 รวมถึงเหมาะสมในการนำมาจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียน และเชื่อว่าเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่สามารถนำไปบูรณาการกับการเรียนรู้เข้ากับกลุ่มสาระอื่นๆได้ รวมถึงเป็นรูปแบบที่มีความสอดคล้องในลักษณะ “โรงเรียนของชุมชน” ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง องค์กรต่างๆในชุมชนเข้ามาร่วมสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนมากขึ้น

4.2 ผลต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน เชื่อว่านักเรียนสามารถรู้จักและเข้าใจถึง “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ในระดับหนึ่งแต่อาจไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือตระหนักต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ได้ในขณะนี้ โรงเรียนจำเป็นต้องสนับสนุนกิจกรรมเสริมหรือถ่ายโอนความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

5. ผู้ปกครอง พบว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ดังประเด็นต่อไปนี้

5.1 รูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่แปลกใหม่ ซึ่งเชื่อว่าและทำให้นักเรียนเรียนด้วยความสนุกและชื่นชอบได้

5.2 ผลต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” เป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองไม่มีความสามารถสื่อสาร หรือถ่ายทอดให้กับนักเรียนได้โดยเชื่อว่าการจัดการเรียนรู้โดยครูเป็นผู้ริเริ่มจะทำให้นักเรียนมีความเชื่อถือและปฏิบัติตาม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ข้อวิจารณ์

ข้อวิจารณ์ครั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนร่วมกันของผู้วิจัยกับผู้เกี่ยวข้องในขั้นตอนการดำเนินการวิจัย โดยเสนอข้อวิจารณ์จากผลการศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตามลำดับ ดังนี้

1. ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

1.1 การจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร เป็นการจัดการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบและแนวคิดหลักตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 43 โดยการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 49 ให้ท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาและเข้าร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติการจัดการเรียนรู้ในปัจจุบันซึ่งเปิดโอกาส สนับสนุน ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนมีส่วนร่วมหรือเอกชนมีส่วนร่วม และโดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ภายใต้บริบทและสภาพของโรงเรียนและความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ รวมถึงเป็นการนำหลักการและแนวคิดของสื่อการเรียนรู้ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 โดยมุ่งส่งเสริมให้จัดการเรียนรู้ "...ให้ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยตัวเอง เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม ประเทศชาติ เรียนรู้จากสื่อการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภทและเรียนรู้จากเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆที่มีอยู่ในท้องถิ่นชุมชน..." (ถวัลย์ มาศจรัส; 2547) การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนเหล่านั้นในปัจจุบันจึงเป็นการจัดการเรียนรู้ภายใต้หลักการแนวคิดข้างต้น และขณะเดียวกันโรงเรียนโดยผู้อำนวยการและครูผู้สอนจะต้องร่วมกันจัดการเรียนรู้ขึ้นอย่างมีรูปธรรม ชุมชนและหรือผู้ปกครองสัมผัสและรับรู้ได้ ดังนั้นวิธีการหรือรูปแบบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีกระบวนการอย่างเป็นรูปธรรมเป็นสิ่งที่โรงเรียนให้ความสนใจและนำมาประยุกต์ใช้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

1.2 ปัจจุบันการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนมีรูปแบบหลักคือ ถ่ายทอดโดยครูผู้สอน แต่ปัญหาพบว่าบางครั้งครูผู้สอนไม่มีความเข้าใจและมีความรู้ ความชำนาญในเรื่องนั้นๆ เพียงพอแม้การแก้ปัญหาที่ผ่านมาด้วยการปรับหรือพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยเชิญครูภูมิปัญญา มาเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงความพยายามโดยเฉพาะการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บูรณาการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ แต่ทั้งนี้ก็ตามการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นหรือกำหนดขึ้นจากครูผู้สอนเป็นหลัก อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้อำนวยการโรงเรียนถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่จะใช้ทักษะความเป็นผู้บริหารสถานศึกษา สร้างและปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนและชุมชนได้ หากได้มีรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม นักเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมหรือนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นแล้วการเรียนรู้ของนักเรียนมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง

1.3 ปัจจุบันโรงเรียนให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นผลมาจากการกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 รวมถึงกระแสพัฒนาในสังคมโดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับทุนทางสังคม (Social Capital) และหรือความรู้ของผู้คนในสังคมโดยเฉพาะความรู้ประเภทฝังลึกในตัวบุคคล (Tacit knowledge) ที่สามารถนำไปใช้และเกิดประโยชน์ได้ทั้งกับตนเอง ครอบครัวและสังคม รวมถึงได้รับการพิสูจน์ว่า ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทางออกของสังคมโดยเฉพาะในระดับชุมชน ดังนั้นการให้ความสนใจในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผู้อำนวยการ และครู เปรียบได้กับคุณสมบัติของผู้นำองค์กรเพื่อจัดการความรู้ กล่าวคือ สนับสนุนให้โรงเรียน ชุมชน ได้ร่วมกันจัดการความรู้ โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วในชุมชนสู่การเรียนรู้ของนักเรียนซึ่งเป็นบุคคลากรสำคัญของชุมชนในการร่วมกันพัฒนาชุมชนต่อไป

2. พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

การพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีกระบวนการ 4 ขั้นตอนซึ่งครูผู้สอนร่วมกันพัฒนาขึ้น โดยมีข้อวิจารณ์ดังต่อไปนี้

2.1 คุณลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนควรรู้ จากการศึกษา ได้มีผู้แสดงความคิดเห็นต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะเชื่อว่า องค์ความรู้และคุณลักษณะของภูมิปัญญาสามารถสร้าง หรือสนับสนุนนักเรียนได้รับรู้และนำไปสู่การเรียนรู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม ดังนั้นการร่วมกันกำหนดเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณลักษณะเหมาะสมต่อการเรียนรู้ของนักเรียนเป็นสิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องจะละเลยไม่ได้ ดังเห็นจากการศึกษาซึ่งได้มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การแลกเปลี่ยนและนำเอาความต้องการร่วมกันของทุกฝ่ายเป็นเกณฑ์พิจารณาเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียน

2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลโพนงาม และแหล่งใกล้เคียงที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นภูองค์ความรู้ประเภทฝังลึก (Tacit knowledge) ที่อยู่ในตัวบุคคลโดยมีชื่อเรียก “ปราชญ์ท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา ผู้รู้” ซึ่งถือว่าสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้โดยเฉพาะความรู้ที่มีในตัวผู้รู้ ซึ่งได้นำมาประยุกต์เป็นแหล่งเรียนรู้ที่นักเรียนสามารถเรียนรู้โดยตรงซึ่งเอื้อและสนับสนุนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้สูงสุด

2.3 นักเรียนส่วนใหญ่สนใจและต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหลากหลาย ทั้งนี้อาจเพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้น นักเรียนรู้จักและเกี่ยวข้องในวิถีชีวิตประจำวัน แต่อย่างไรก็ตามวัยและวุฒิภาวะของนักเรียนเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาบางประเภท และหรือจัดการให้เรียนรู้ได้โดยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น รูปแบบการถ่ายทอด ลักษณะและข้อจำกัด จึงต้องนำความต้องการเหล่านั้นมาพิจารณาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมและจัดการเรียนรู้ได้โดยโรงเรียน

2.4 จากแบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 8 ด้าน ทำให้นักเรียนซึ่งเป็นผู้ตอบแบบสำรวจได้รับรู้และขยายกรอบการรับรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มขึ้นจากวัฒนธรรม ศิลปะ ประเพณี ดังนั้นการออกแบบการวิจัยให้มีการสำรวจความต้องการและนักเรียนได้รับรู้ และเข้าใจถึงประเภทของภูมิปัญญามากการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นอีกช่องทางที่เปิดให้นักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนและนำไปสู่การเรียนรู้ของนักเรียนที่เพิ่มขึ้นตามการสนับสนุน

2.5 เนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้สอนหรือถ่ายทอดให้นักเรียน ส่วนใหญ่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ศิลปะ ประเพณี นอกจากขาดความหลากหลายและไม่สามารถสร้างการรับรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอื่นๆ ให้กับนักเรียนได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านรูปแบบการจัดการเรียนรู้หรือจัดสอนให้กับนักเรียนของครูผู้สอน ซึ่งขาดการมีส่วนร่วมจากหลายๆฝ่าย ดังนั้นโอกาสในการดึงศักยภาพด้านต่างๆของโรงเรียน ชุมชน เพื่อสนับสนุนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการเรียนรู้ของนักเรียนด้อยลงไปด้วย การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงวนเวียนในลักษณะตามความสะดวกและถนัดของครูผู้สอนถือเป็ฯอุปสรรคของการเรียนรู้ที่ต้องเร่งแก้ไขด้วยรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและยั่งยืน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.6 แนวคิดและแนวทางในการดำเนินการแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในครั้งนี้ เป็นการดำเนินการร่วมกันของผู้ครูผู้สอนภายใต้การอบรมเชิงปฏิบัติการซึ่งมีการร่วมกันวิเคราะห์ผู้เรียน การออกแบบการเรียนรู้ โดยนำกระบวนการจัดการความรู้มาปรับประยุกต์เป็นกระบวนการหลักในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนซึ่งดำเนินร่วมกันของครูผู้สอน มีความสอดคล้องกับทฤษฎีออกแบบการเรียนรู้ ADDIE Model ของ Seels and Glasgow ซึ่งถือว่าเป็นการออกแบบการเรียนรู้ที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางและสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้โดยผ่านกระบวนการจัดการความรู้ซึ่งให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่ได้รับต้องสอดคล้องกับผู้เรียนรู้และเหมาะสมกับวิธีการได้มาซึ่งความรู้นั้น ทังหมดเหล่านั้นนำกลับไปสู่การจัดการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางนั้นเอง

2.7 จากประสบการณ์และคุณลักษณะเฉพาะของครูผู้สอน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเพท้องถิ่นอีสาน ดังนั้นความรู้และความเข้าใจต่อบริบทสังคม วัฒนธรรม ของนักเรียนเป็นอย่างดี ถือว่าเป็นต้นทุนสำคัญและเอื้อให้การพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเป็นไปได้ที่จะได้รับความสำเร็จ ดังนั้นความซับซ้อนและยุ่งยากต่อการเรียนรู้ของนักเรียนตามการจัดการความรู้ของนักเรียนตามกระบวนการต่อไปนี้

2.7.1 ขั้น “สิ่งที่อยากรู้อยู่ไหน” หรือ “รู้อะไรบ้าง” ครูผู้สอนสามารถวิเคราะห์ผู้เรียนได้เข้าใจถึงศักยภาพ ความสามารถของนักเรียนเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้สามารถหาสื่อหรือกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยวิธีการที่ง่ายและสนุกสนานไปกับการเรียนรู้ เช่น ออกแบบกิจกรรมผ่านใบงาน สมุดบันทึกซึ่งแฝงไปด้วยการปลูกฝังให้นักเรียนซึมซับความดีงามบุคคลสำคัญของชุมชน หรือความเข้าใจวิถีสังคมชุมชนของนักเรียน เช่น การเขียนแผนที่ประกอบแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น การเขียนประวัติครูภูมิปัญญา เป็นต้น โดยเฉพาะการเขียนแผนที่แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกเหนือจากเป็นการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้แล้ว ยังเป็นการสร้างพัฒนาการทางการเรียนรู้ให้กับนักเรียนได้ใกล้เคียงเช่นเดียวแผนที่ความคิด (Mind Map) ซึ่งมีลักษณะเด่นคือเสริมสร้างทักษะในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลอันเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ จัดระเบียบความคิดจำได้ทนนาน จึงเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมและนำมาบูรณาการในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนได้

2.7.2 ขั้น “รวบรวม บันทึกความรู้อย่างไร” การจัดเก็บความรู้และสืบค้นความรู้ ซึ่งในปัจจุบันอาศัยคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่มีศักยภาพในการจัดเก็บ รวบรวม และสืบค้นข้อมูล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความรู้ต่างๆ ได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตาม โรงเรียนส่วนมากขาดงบประมาณในการจัดซื้อคอมพิวเตอร์เพื่อการดังกล่าว ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหาการจัดเก็บความรู้ด้วยการบันทึกลงในสมุดบันทึกของนักเรียน ถือเป็นการวิธีการที่เหมาะสมและสอดคล้อง ทั้งนี้เป้าหมายการจัดการความรู้ คือ ความรู้ที่ได้รับไม่ได้ถูกตัดตอนหรือหายไปดังนั้น การเขียน จดบันทึก วาดแผนที่ หรือวาดภาพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องภูมิปัญญาท้องถิ่นลงไปในสมุดบันทึก เช่นเดียวกันกับการบันทึกคอมพิวเตอร์และสมุดบันทึกดังกล่าวสามารถใช้เป็นสื่อเพิ่มเติมหรือหนังสืออ่านเพิ่มเติมในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับที่ สมบัติ พูลจันทร์ (2549: 9) กล่าวว่า "...โรงเรียนจะต้องนำเนื้อหาในหลักสูตรมาขยายให้มีรายละเอียดมากขึ้น โดยเน้นเนื้อหาสาระที่ให้ความรู้ข้อเท็จจริงที่มีคุณค่า ความเพลิดเพลิน ที่แตกต่างไปจากหนังสือแบบเรียน และโดยเฉพาะให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมจัดทำด้วย..."

2.7.3 ขั้น "ถ่ายทอดสู่คนอื่นได้อย่างไร" เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการจัดการความรู้ของนักเรียน โดยนักเรียนนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้รับไปถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ น้องๆ ซึ่งนอกจากเป็นการย้ำ ซ้ำ ทวน ให้กับนักเรียนแล้วยังเป็นการเสริมความรู้ในกลุ่มของนักเรียนด้วยกันเอง กิจกรรมดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติการจัดการความรู้ขององค์กร หน่วยงานที่ได้จัดการความรู้เป็นเครื่องมือสร้างความรู้ให้กับคนในองค์กรโดยใช้ "ชุมชนนักปฏิบัติ" "มุมกาแฟ" เป็นสถานที่ในการเริ่มต้นแลกเปลี่ยนความรู้ พูดคุย ในขณะที่โรงเรียนสามารถสนับสนุนให้มีการเริ่มต้นและแลกเปลี่ยนความรู้ของนักเรียนซึ่งดำเนินการได้ด้วยนักเรียนเอง เช่น มุมเล่านิทาน ห้องสมุด หรือ จัดแสดงภายในศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

3. ผลการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

3.1 การนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ครูผู้สอนได้ร่วมกันสร้างขึ้นไปจัดกิจกรรมเรียนรู้ในครั้งนี้ แม้ครูผู้สอนเข้าใจถึงรูปแบบการเรียนรู้แบบนี้เป็นอย่างดีแต่ความคุ้นเคยของครูผู้สอนเองกับการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ (Learning Environment) การเตรียมสื่อหรืออุปกรณ์ เป็นสิ่งซึ่งปกติครูผู้สอนดำเนินการอยู่แล้วหากแต่ครั้งนี้ถือว่ามีความพิเศษเนื่องจากการเรียนรู้เน้นบทยาทของนักเรียนที่ชัดเจน สอดคล้องกับ อรทัย มูลคำ (2543: 14) กล่าวถึง บทบาทของครูผู้สอนในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางว่า "...พฤติกรรมการสอนของผู้สอน จะต้องเป็นกระบวนการเรียนการสอนที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกขั้นตอน ผู้สอนเปลี่ยนบทบาทจากผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวก และเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้คอยเสริมแรง...” นอกจากนี้บทบาทของครูผู้สอนในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน มีความสอดคล้องกับบทบาทของผู้นำองค์กรจัดการความรู้หรือองค์กรแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก สนับสนุน หรือเอื้อต่อการเรียนรู้ของคนในองค์กร เช่นเดียวกับครูผู้สอนที่มีบทบาทสนับสนุน เอื้ออำนวยให้นักเรียน เกิดการเรียนรู้ได้มากที่สุด

3.2 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ความสำเร็จที่ได้รับถือเป็นตัวชี้วัดถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนซึ่งมีความสำคัญมากโดยเฉพาะการมีบุคลิกช่างคิด ช่างสงสัยและกล้าแลกเปลี่ยน ซักถาม เรียนรู้กับครูภูมิปัญญา นอกเหนือเป็นสิ่งที่ติดตัวมากับนักเรียนแล้ว ครูผู้สอนต้องกระตุ้นและจุดประกายความสนใจต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนอย่างลุ่มลึกมากขึ้น การตั้งคำถามจึงถือได้ว่าเป็นเทคนิคหนึ่งในการสร้างแรงจูงใจ (Motive) ให้แก่นักเรียน ดังที่ ดร.จูดี้ แวน วอริส แห่งภาควิชาการศึกษา วิทยาลัยมัสคิงกัม สหรัฐอเมริกา กล่าวถึง การตั้งคำถามว่าจะช่วยสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน ที่สำคัญคือ ช่วยสร้างลักษณะนิสัยการชอบครุ่นคิดให้แก่ผู้เรียนและการใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยซึ่งปรากฏคำถามหรือสิ่งช่วยเหลือให้นักเรียนได้เรียนรู้มากขึ้นในแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนคือสิ่งที่ต้องบันทึกลงในสมุดบันทึก รวมถึงการเขียนแผนที่ไปยังบ้านของ “ครูภูมิปัญญา” นอกเหนือจากความสนุกสนานกับการพูดคุย แลกเปลี่ยนและถ่ายทอดออกมาเป็นแผนที่ได้แล้ว ผลจากการวาดแผนที่ยังช่วยเสริมให้นักเรียนได้รู้จักและเรียนรู้ เส้นทาง สภาพพื้นที่ในชุมชน ผ่านทางแผนที่ เช่น จุดไหน มีอะไรบ้าง มีอะไรเป็นสัญลักษณ์ ในจุดนั้นๆ บ้านเรือนใครในละแวกนั้นบ้าง ซึ่งเป็นการถ่ายทอดจากสถานที่จริง ถือเป็นการเรียนรู้ในมิติทางสังคมของนักเรียนได้อีกทางหนึ่ง และเป็นตัวชี้วัดความรู้ความเข้าใจของนักเรียนที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน”ได้อีกทางหนึ่ง

3.3 การเรียนรู้ของนักเรียนจากกระบวนการจัดการความรู้ในขั้นตอน “รู้อะไรบ้าง” เป็นขั้นตอนที่นักเรียนต้องค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง นักเรียนได้เรียนรู้จากความสงสัยและความอยากรู้ของนักเรียนเอง โดยใช้การพูดคุย สอบถาม แลกเปลี่ยนและรับฟังการถ่ายทอดจาก “ครูภูมิปัญญา” และบันทึกความรู้ลงในสมุดบันทึก แต่อย่างไรก็ตามการแลกเปลี่ยน ซักถามของนักเรียน มีค่อนข้างน้อย นักเรียนสนใจและคอยรับฟังการถ่ายทอดจาก “ครูภูมิปัญญา” มากกว่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนักเรียนชอบและถนัดการฟังเรื่องราวมากกว่า ซึ่งสอดคล้องกับระบบการสอนแบบ 4 MAT ของ ซูซาน มอร์ริส และเบอร์นิส แม็คคาร์ธี ซึ่งจัดผู้เรียนออกเป็น 4 แบบและหนึ่งในแบบนั้น คือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้เรียนแบบ What คือ ผู้สนใจข้อเท็จจริง ชอบเรียนรู้จากการรับข้อมูล จากครูและคนอื่นๆ ดังนั้น การสอนของครูก็ต้องปรับวิธีการสอนให้สอดคล้องกับนักเรียนด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ “ครูภูมิปัญญา” ได้หยิบยกสื่อ วัสดุ ของจริง ที่เกี่ยวข้องมาแสดง ประกอบการอธิบาย นับได้ว่าเป็นการแก้ปัญหานักเรียนที่ไม่ชอบซักถาม มาสนใจและเรียนรู้ผ่านการถ่ายทอดด้วยสื่อแทน

3.4 ขั้นตอน “รวบรวม บันทึกความรู้อย่างไร” โดยยึดหลักการนำไปใช้ “บันทึกเก็บไว้ ง่ายต่อการทบทวน” เป็นกิจกรรมหนึ่งในกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนครั้งนี้ ซึ่ง ครูผู้สอนได้ร่วมกันออกแบบและกำหนดให้สมุดบันทึกของนักเรียนเป็นเครื่องมือในการจัดเก็บความรู้ แต่อย่างไรก็ตามมีรายละเอียดที่ซับซ้อนและเป็นองค์ความรู้สำคัญอีกส่วนหนึ่งจำเป็นต้องอาศัยการรับรู้จากส่วนอื่นๆร่วมด้วย เช่น การสังเกต การอ่าน รวมถึงการสรุปร่วมกันของครูผู้สอนกับนักเรียนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจัดระบบการบันทึกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นและสามารถนำไปอ้างอิงต่อไปได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดย นักเรียน ครูผู้สอน ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูภูมิปัญญา ผู้ปกครองนักเรียน และผู้วิจัย ได้มีส่วนร่วมดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ครั้งนี้ คือ 1) ศึกษาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 2) พัฒนาแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 3) ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ทั้งนี้เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงามและแหล่งใกล้เคียง แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic induction) และนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนา (Descriptive) โดยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร พบว่า เป็นการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการพิจารณาของผู้เกี่ยวข้อง 5 ประเด็นหลัก ได้แก่

1.1 ด้านแนวคิด เป็นการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ปรับปรุง 2544 ซึ่งเปิดโอกาสให้จัดการเรียนรู้ได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สอดคล้องกับสภาพสังคม วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมถึงแนวคิดสร้างสำนึกรักท้องถิ่นลงนักเรียน ซึ่งเป็นแนวคิดอุดมการณ์และจิตวิญญาณของ “ความเป็นครูท้องถิ่น”

1.2 ด้านเนื้อหา เป็นการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน โดยยึดเนื้อหาสาระตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2544 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งนี้นำเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นในแหล่งเรียนรู้ของชุมชนเข้ามาเป็นเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน ครู ผู้ปกครอง

1.3 ด้านรูปแบบการเรียนรู้ เป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ “ครูเป็นศูนย์กลาง” (Teacher Centre) รูปแบบนี้ครูผู้สอนทำหน้าที่จัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกือบทั้งกระบวนการ รวมถึงการติดต่อ ประสานงานและอำนวยความสะดวกให้กับ “ครูภูมิปัญญา” ในการถ่ายทอดความรู้

1.4 ด้านการสนับสนุน เป็นการสนับสนุนการจัดการการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนด้านสื่อสิ่งพิมพ์ (Printed Media) สื่อบุคคล (Personal Media) แหล่งเรียนรู้สิ่งพิมพ์ และสนับสนุนด้วยการสร้างแรงจูงใจให้กับครูผู้สอน

1.5 ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนโดยการแลกเปลี่ยนภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรมชุมชน ที่เรียกว่า “โสเหล่”

การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมและหรือความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้อง เสนอได้ดังภาพ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

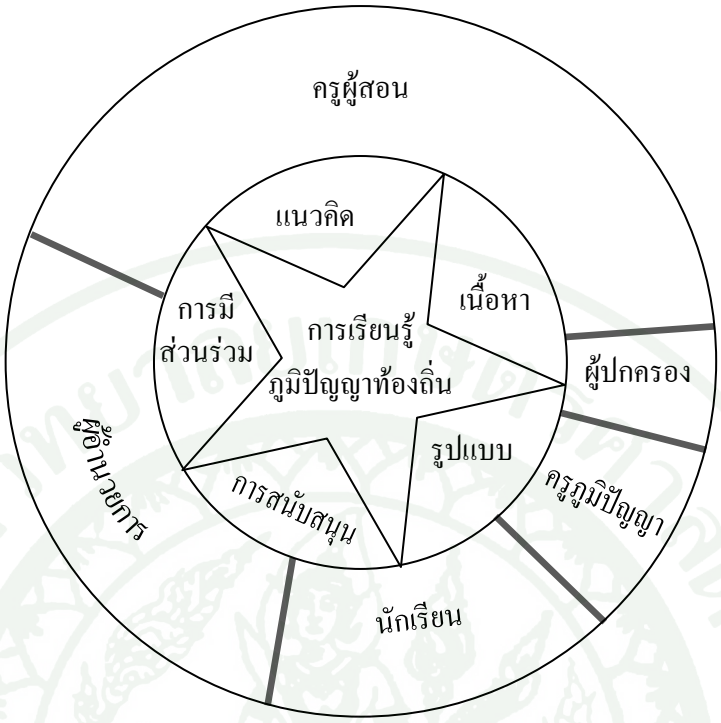

ภาพที่ 15 สรุปการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน

2. พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นการมีส่วนร่วมของครูผู้สอนและหรือผู้เกี่ยวข้องพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ตามขั้นตอนที่ต่อเนื่อง 4 ขั้นตอนคือ

2.1 ขั้นเปิดใจกว้าง เป็นการเปิดรับข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน เพื่อสร้างความรู้สึกยอมรับและเห็นถึงคุณค่าซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่ความร่วมมือกันพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

2.2 ขั้นสร้างฐานคิด เป็นการเรียนรู้องค์ความรู้ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปปรับใช้พัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.3 ขั้นประยุกต์สู่การเรียนรู้ เป็นการนำข้อมูล ความรู้ สิ่งที่ร่วมรับรู้ ปรับไปสู่แผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน โดยเน้นกิจกรรมการจัดการความรู้ของนักเรียนใน 5 ขั้นตอน ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไรที่นักเรียนต้องการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการเรียนรู้อยู่ที่ไหน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนต้องการเรียนรู้เป็นอย่างไร นักเรียนรวบรวมหรือบันทึกความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างไร และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดสู่คนอื่นๆ ได้อย่างไร

2.4 ขั้นติดตามอย่างต่อเนื่อง เป็นการวางแผนติดตามและรับผลสะท้อนกลับจากการจัดกิจกรรมเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนจากผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่ายคือ ผู้เรียน ครูผู้สอนและผู้อำนวยการโรงเรียน และ ครูภูมิปัญญาและชุมชน

3. ผลการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีผลการวิจัยใน 2 ส่วนหลักคือ

3.1 ด้านองค์ความรู้ของนักเรียน นักเรียนได้รับองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ซึ่งมีโอกาสต่อยอดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆที่สนใจและต้องการเรียนรู้ต่อไป

3.2 ด้านพฤติกรรมการเรียนรู้ นักเรียนกระตือรือร้น และให้ความสนใจต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนมีโอกาสนำกระบวนการจัดการความรู้ไปประยุกต์ใช้แสวงหาความรู้ตามความต้องการได้

ทั้งนี้องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ที่นักเรียนได้รับ เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องภายใต้การการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน

1.1 การวิจัยในครั้งนี้ผู้อำนวยการโรงเรียน ถือเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอนเนื่องจากเป็นผู้ที่จะต้องให้คำปรึกษา และสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน และได้รับการคาดหวังจากชุมชนให้เป็นผู้ชี้นำชุมชนทางด้านการศึกษาของชุมชน ดังนั้นแนวคิดการกำหนดนโยบาย และการนำไปสิ่งเหล่านั้นไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และรวมถึงพร้อมที่จะสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน ด้วยกระบวนการจัดการความรู้ให้เกิดขึ้นและดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพได้นั้น ต้องได้รับความเข้าใจ สนับสนุนร่วมกันกับผู้บริผู้อำนวยการโรงเรียน นอกจากนี้ผู้อำนวยการโรงเรียนยังเป็นช่องทางในการสื่อสารแนวคิดการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน ไปสู่ผู้ปกครอง ชุมชน อันจะนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของโรงเรียน ซึ่งมีผลต่อการสร้างการเรียนรู้อื่นๆในระยะยาวและยั่งยืน ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนผู้อำนวยการโรงเรียนที่มีวิสัยทัศน์ เปิดกว้างและเอื้อต่อการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ทุกรูปแบบทั้งในระดับโรงเรียนและหรือชุมชน มีโอกาสจะส่งเสริมให้การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนประสบความสำเร็จสูง

1.2 การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน ผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อำนวยการและครูผู้สอน จะต้องให้ความสำคัญและนำแนวคิด รูปแบบการเรียนรู้ เนื้อหา การสนับสนุน และการมีส่วนร่วมของชุมชน มาร่วมพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยทั้งนี้อาจดำเนินการร่วมกันของครูทุกคนในโรงเรียน หรือร่วมมือกันในกลุ่มโรงเรียน เพื่อกำหนดเป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกันเพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือกันอันจะนำไปสู่การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเกิดการเรียนรู้สู่นักเรียนได้อย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

2.1 แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนในครั้งนี้เป็นแผนกิจกรรมเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งได้ใช้กระบวนการจัดการความรู้มาประยุกต์สู่การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ดังนั้น กิจกรรมการเรียนรู้ส่วนใหญ่นักเรียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จะต้องเป็นผู้จัดกระทำด้วยตัวเอง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูผู้สอนหรือผู้เกี่ยวข้องจะต้องให้ความสำคัญและกำหนดแนวทางปฏิบัติอย่างชัดเจนสำหรับนักเรียนเพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ (Learning by doing)

2.2 นักเรียน ถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาแผนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ผู้เกี่ยวข้องตระหนักและจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้แสดงออกถึงความคิด ความต้องการ รวมถึงความอิสระในการเรียนรู้ เช่น การใช้แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน หรือสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีการเรียนรู้ แต่อย่างไรก็ตาม การโน้มน้าว หรือจูงใจให้นักเรียนสนใจหรือต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรจะเรียนรู้ ตามบริบทของชุมชนหรือผ่านการแลกเปลี่ยนของผู้เกี่ยวข้องมาแล้ว จะต้องไม่เป็นการบังคับแต่ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุมีผลให้กับนักเรียน ในขณะเดียวกันการเรียนรู้“การจัดการความรู้ของนักเรียน” มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนในระดับชั้นอื่นๆในลักษณะของการเลียนแบบ หรือ “ครูพักลักจำ” รูปแบบการเรียนรู้ จึงเป็นโอกาสและหรือสภาพแวดล้อมการเรียนรู้เหมาะที่จะให้ครูผู้สอนหรือผู้เกี่ยวข้องได้สร้างแผนกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ในลักษณะการ “ผลิตซ้ำ”ไปประยุกต์กับการเรียนรู้ในกลุ่มสาระอื่นๆ ได้

2.3 ในกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ครูภูมิปัญญา ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือสื่อบุคคล ที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของแหล่งเรียนรู้นอกเหนือจากแหล่งเรียนรู้ชนิดของจริงหรือเอกสาร ทั้งนี้ครูภูมิปัญญาในกระบวนการจัดการความรู้ของนักเรียนจะอยู่ในฐานะผู้ถ่ายทอดความรู้ (Sender) และผู้มีความรู้ (Massage) ที่ตัวนักเรียนจะต้องมาดึง(Capture)หรือเก็บความรู้ที่มีอยู่นั้นเป็นความรู้ของนักเรียน (Receiver) ดังนั้นการเรียนรู้ด้วยรูปแบบนี้ ครูภูมิปัญญาต้องได้มีการเตรียมตัวและปรึกษาร่วมกันกับครูผู้สอน ก่อนที่จะมีการดำเนินการเรียนรู้ของนักเรียน ตลอดจนการคาดการณ์ถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นระหว่างทางการเรียนรู้ของนักเรียน ดังนั้นเพื่อให้แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้ผลสูงสุด ควรได้มีการเชิญครูภูมิปัญญาเข้าร่วมพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดทำแผนในระยะยาว แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามศักยภาพและความสามารถของโรงเรียนที่จัดดำเนินการได้ และขณะเดียวกันกระบวนการจัดการความรู้ของนักเรียนยังสามารถสร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหรือถ่ายโอนความรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผู้ปกครองและหรือประชาชนในชุมชน โดยอาศัยผลพวงจากการจัดการความรู้ของนักเรียนที่เกิดขึ้นในลักษณะการสื่อสาร (Communication channel) ซึ่งจะเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศักยภาพและเอื้อสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้อย่างยั่งยืน และอาจนำขยายเชื่อมโยงความสัมพันธ์แต่ละภาคส่วนของประชาชนในชุมชนโยงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน

3. ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ไปจัดกิจกรรมการเรียนรู้

3.1 รูปแบบในการเรียนรู้ในครั้งนี้คือ การจัดการความรู้ของนักเรียน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ถูกออกแบบมาให้นักเรียนเป็นผู้สร้างหรือแสวงหาความรู้ด้วยตัวนักเรียนเอง ดังนั้นครูผู้สอนหรือผู้สนใจนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้จะต้องพึงตระหนัก และระลึกเสมอว่าการจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบการจัดการความรู้ของนักเรียน บทบาทของครูผู้สอนไม่ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สู่นักเรียนโดยตรงหากแต่ความรู้ที่เกิดขึ้นนักเรียนจะเป็นผู้สร้างขึ้นเอง โดยการเรียนรู้ร่วมกับครูภูมิปัญญาในขณะที่ครูต้องทำบทบาทเป็นผู้ชี้ช่องทาง แนะนำ หรือให้คำปรึกษา (Moderate) และหรือให้ความสะดวก (Facilitator) สนับสนุนต่อการเรียนรู้ของนักเรียนให้มากที่สุด ซึ่งไม่ใช่การลดหรือหยุดการทำหน้าที่บทบาทของครู ในทางกลับกันครูผู้สอนจะต้องทุ่มเทและให้ความสนใจต่อกิจกรรมต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในระหว่างกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อการปรับปรุง แก้ไข ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นรวมถึงการวิเคราะห์ผลที่ได้ไปวางแผนออกแบบการเรียนรู้ของนักเรียนต่อไป

3.2 ผลของการวิจัยที่พบในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าการดำเนินการวิจัยในแต่ละขั้นตอนได้ผล และส่งต่อเนื่องไปสู่ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในลำดับต่อมา ในที่สุดเกิดเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของนักเรียนซึ่งเป็นไปตามเป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่คาดหวังไว้และรวมถึงส่งผลสู่การเรียนรู้ร่วมกันของหลายๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผลดังกล่าวสะท้อนถึงกระบวนการดำเนินการวิจัยที่สำคัญ คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่างๆ เช่น ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์และร่วมติดตามผล ดังนั้นการดำเนินวิจัยด้วยการมีส่วนร่วมจากทุกๆฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่เป้าหมาย ดังนั้น ผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้สอน จำเป็นที่สุดในฐานะผู้ริเริ่มและเปิดให้มีการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียน โดยการเชิญชวนผู้ปกครอง ชุมชน และรวมถึงองค์กรต่างๆ ในชุมชน เช่น วัด องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น เข้ามาแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยน รวมถึงสะท้อนถึงความต้องการในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับนักเรียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดังนั้น ผู้ที่สนใจและนำไปใช้ จะต้องตระหนักและไม่ละเลยที่จะให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนของการวิจัยและสามารถใช้เป็นแนวทางสร้างความตื่นตัวและร่วมดำเนินการอย่างใดอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการจัดการความรู้ ของนักเรียนในระดับประถมศึกษากับมัธยมศึกษา หรือกำหนดเปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่างในแต่ละช่วงชั้นหรือเปรียบเทียบตามช่วงอายุนักเรียน เพื่อดูความแตกต่างในประเด็นพฤติกรรมการเรียนรู้ ความรู้ความสามารถในการเรียนรู้ ตลอดจนผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในแต่ละส่วนของชุมชน

2. ควรมีการศึกษาวิจัยการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการจัดการความรู้ของนักเรียน โดยเพิ่มขนาดจำนวน และครอบคลุมตัวแทนจากโรงเรียนอื่นๆ เข้าร่วมเป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการบูรณาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน ในลักษณะของ “เครือข่ายโรงเรียนเรียนรู้ร่วมกัน”

3. ควรมีการศึกษาและออกแบบวิจัย เรื่องการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนให้มีความชัดเจน และครอบคลุมในทุกมิติที่จะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายหลังการเรียนรู้ของนักเรียน โดยเฉพาะการติดตามและประเมินความรู้ ทัศนคติ ทักษะของและผลกระทบเชิงทัศนคติและสังคมในระยะยาว

4. ควรมีการศึกษาวิจัยการเผยแพร่ขยายการจัดการความรู้ของนักเรียนไปสู่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอื่นๆ

5. ควรสนับสนุนและเปิดโอกาสให้องค์การบริหารส่วนตำบล วัด อนามัย และหรือหน่วยงานอื่นๆ ในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนในระดับชั้นอื่นๆ

6. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการใช้กระบวนการจัดการความรู้ของนักเรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มสาระการเรียนรู้ลักษณะของเนื้อโรงเรียนเป็น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แหล่งในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาแนวทางในการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์ของชุมชน

7. ควรศึกษาการจัดการความรู้ของนักเรียนเพื่อยกระดับ หรือพัฒนาให้เป็นเครื่องมือหรือวิธีการ “นวัตกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของชุมชนร่วมกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. 2550. **ภูมิปัญญาไทย.** (Online). http://school.obce, 14 พฤศจิกายน 2550.

กมล สุดประเสริฐ. 2537. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.

กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร. 2548. **ภูมิปัญญาการสร้างพลังชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์.

กานต์สุดา มาฆะศิรานนท์. 2546. **การนำเสนอระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรภาคเอกชน.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโสตทัศนศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กิดานันท์ มลิทอง. 2540. **เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม.** กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.

ขนิษฐา กาญจนสินนท์. 2536. **โครงสร้างและการเข้าถึงเครือข่ายเศรษฐกิจนอกระบบในชนบท.** วิทยานิพนธ์พัฒนศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

ดารณี รักดี. 2540. **การพัฒนารูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่ออาชีพในชุมชนชนบทพึ่งตนเอง**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำริ บุญชู. 2546. **กระบวนการเรียนรู้.** วารสารวิชาการ 6 (กรกฎาคม-กันยายน): 17.

ถวัลย์ มาศจรัส. 2547. **นวัตกรรมการศึกษาชุดคู่มือการเขียนหนังสือเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท 21เซ็นจูรี่ จำกัด.

ทิศนา แขมมณี. 2545. **กระบวนการเรียนรู้ ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้องใจ.** กรุงเทพมหานคร: พัฒนาคุณภาพวิชาการ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เนตร์พัณณา ยาวิราช. 2546. **การจัดการสมัยใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เซ็นทรัล เอเพลส.

น้ำทิพย์ วิภาวิน. 2547. **การจัดการความรู้กับคลังความรู้.** กรุงเทพมหานคร: เอสอาร์ พริ้นติ้ง แมสโปร ดักส์.

บวร เทศารินทร์. 2550. **การจัดการเรียนรู้** (Online). http://area.obec.go.th, 14 พฤศจิกายน 2550.

บดินทร์ วิจารณ์. 2549. **การจัดการความรู้ สู่ปัญญาปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร: เอ็กซเปอร์เน็ต จำกัด.

บุญดี บุญญากิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงศ์ พรชนกนาถ, และปรียวรรณ กรรณล้วน. 2547. **การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.

บุญเรียง ขจรศิลป์. 2537. **วิธีวิจัยทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: พี เอ็น การพิมพ์.

บูรชัย ศิริมหาสาคร. 2550. **จัดการความรู้สู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.

บัญญัติ เรืองศรี. 2548. **การบูรณาการศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านกับงานสอน.** วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ 2 (ฉบับที่ 2): 18.

เบญจพร เกียรติกำจรวงศ์. 2548. **การศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะด้านทัศนศิลป์ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 โดยใช้ภูมิปัญญาไทย.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปะ ดนตรีและนาฏศิลป์ศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประกอบ ใจมั่น. 2548. **Development of Knowledge Management Systems of Local Wisdom for Rajabhat Universities.** Chulalongkorn Educational Review. ปีที่ 24: 119.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประกาย กิจธิคุณ. 2549. **การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาภาคการเกษตรสู่สังคมแห่งความรู้อย่างมีคุณภาพ.** วารสารเศรษฐกิจการเกษตร. ปีที่ 52 (ฉบับที่ 594): 11.

ประพนธ์ ผายืดสุข. 2550**. การจัดการความรู้.** (Online). http://www.kmi.or.th, 14 ธันวาคม 2550.

ประยูรศรี เจียวก๊ก. 2550. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษา. ใน **ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา.** (Online). http://school.obec, 14 พฤศจิกายน 2550.

ประสาท เนื่องเฉลิม. 2548. **การบูรณาการความรู้พื้นบ้านกับการจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์เพื่อชุมชน: กรณีศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ป่าปู่ตา**. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ 3 (ฉบับที่ 1): 17.

ประเวศ วะสี. 2542. **แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานหมอชาวบ้าน.

_____. 2550. **ภูมิปัญญาไทย. (**Online)**.** http://school.obec, 19 พฤศจิกายน 2550.

ประสาท อิศรปรีดา. 2520. **ธรรมชาติและกระบวนการเรียนรู้.** ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

พรพิไล เลิศวิชา และอัครภูมิ จารุภากร. 2550. **ออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยเข้าใจสมอง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.

พัชรินทร์ สิรสุนทร. 2544. **ภูมิปัญญาไทย: รากเหง้าของการเรียนรู้ที่ถูกละเลย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด.

_____. 2550. **ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พันธณีย์ วิหคโต. 2547. **กระบวนการเรียนรู้.** วารสารวิชาการ 7 (กรกฎาคม-กันยายน): 40.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พันธ์ทิพย์ รามสูตร. 2540. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น). 2548. **นวัตกรรมการเรียนรู้: คน ชุมชน และการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

พรธิดา วิเชียรปัญญา. 2547**. การจัดการความรู้: พื้นฐานและการประยุกต์ใช้.** กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.

พินิจ คาดพันโน. 2551. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านม่วง. **สัมภาษณ์**, 28 มิถุนายน 2551.

มิ่งขวัญ ลิรุจประภากร. 2550. **เสริมสาระการเรียนรู้พื้นฐานกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ พีบีซี จำกัด.

รุ่งนภา มุกดาอนันต์. 2545. **กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตรพัฒนาการ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วจิรา เดชารัตน์. 2547. **กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน: กรณีศึกษาตำบลคอทราย อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี.** วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรัท พกฤษากุลนันท์. 2550. เทคโนโลยีการศึกษาและพัฒนาสังคม. ใน **การวิจัยเชิงคุณภาพกับการสร้างองค์ความรู้ในสาขาเทคโนโลยีการศึกษาที่เกิดจากบริบทของสังคมและวัฒนธรรม** (Online). http://www.edtechno.com, 6 ธันวาคม 2550.

วิจารณ์ พานิช. 2546. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิจารณ์ พานิช. 2547. **สถานศึกษากับการจัดการความรู้เพื่อสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา.

วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์. 2536. **การสนทนากลุ่ม: เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพมหานคร: สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย.

วุฒิชัย ธนาพงศธร. 2550. **การจัดการความรู้**. (Online). http://president.swu.ac.th, 6 ธันวาคม 2550.

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2542. **คู่มือการเก็บข้อมูลภาคสนามและเทคนิคการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมบัติ พูลจันทร์. 2549. **การใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/1 ปีการศึกษา 2549**. โรงเรียนหัวไทร (เรือนประชาบาล). (อัดสำเนา).

สมศรี จินะวงษ์. 2544. **การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสารัตถศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สาโรช โศภีรักษ์. 2550. **ภาพที่แท้จริงของเทคโนโลยีการศึกษา**. (Online.). http://drpaitoon.com, 6 ธันวาคม 2550.

สุชาต ประเสริฐรัฐสินธุ์. 2550. **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.

สุพจน์ แสงเงิน, วิโรจน์ เอี่ยมเจริญ, มณีรัตน์ ลิ่มสืบเชื้อ, ชุติมา แสงเงิน, และสมาน สายตระกูล. 2546. **กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน: ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรู๊ตตั๊กวา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สุพัตรา ชาติบัญชาชัย. ม.ป.ป. **กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต.

สุภางค์ ฉันทวานิช. 2531. **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2537. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริยา วีรวงศ์. 2538. **การศึกษาสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริชัย กาญจนวาสี. 2546. **"นโยบายการประเมินผลการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ"**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริเดช สุชีวะ. 2546. "หลักการประเมินการเรียนรู้" ใน สุวิมล ว่องวานิช **"การประเมินผลการเรียนรู้แนวใหม่."** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศูนย์มานุษยวิทยา. 2548. **"ภูมิปัญญาไทย-ภูมิปัญญาเทศ".** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยา.

อบเชย แก้วสุข. 2550. **ภูมิปัญญาไทย.** (Online). http://www.nfe.go.th, 6 ธันวาคม 2550

อรทัย มูลคำ. 2543. **Child Centered : Storyline Method : การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

อดุลย์ วังศรีคูณ. 2543. **การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสารัตถศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2546. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

Anantatmula, Vittal Sree Panduranga. 2004. **The George Washington University Criteria for measuring knowledge management efforts in organization** (Online). http://ebook.thailis.or.th, January 3, 2007.

Barbara B. Seels, and Rita C. Richey. 1994. **Instructional Technology: The Definition and Domains of the Field.** Washington. Association for Educational Communications and Technology Washington, DC.

Keith Sawyer. 2006. **The Learning Sciences.** New York. Cambridge University Press.

Kim, Daegeon. 2003. **Knowledge – enabled networks in organization –as-network and knowledge management.** (Online). http://ebook.thailis.or.th, January 3, 2007.

Liu, Shin-Chen. 2003. **A study of factors that facilitate use of knowledge management system and impact of use on individual learning.** (Online). http://ebook.thailis.or.th, January 3, 2007.

Murray Thomsan, and Victor N. Kobayashi. 1987**. Educational Technology Its Creation, Development and Cross-Cultural Transfer.** New York. Pergamon Press.

Shantz, John Ralph. 2003. **Use of knowledge management as a learning transfer platform.** (Online). http://ebook.thailis.or.th, January 3, 2007.

Wang, Po-Jeng. 2004. **An exploratory study of the effect of national culture on knowledge management factors, expectations and practices: A cross-cultural analysis of Taiwanese and United States perceptions.** (Online). http://ebook.thailis.or.th, January 3, 2007.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ก

แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แบบสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง

คำชี้แจง : 1. ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา และหรือนักเรียน ร่วมกันสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และแหล่งใกล้เคียง

2. ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นและชนิดของความรู้ (บุคคล เอกสาร) ให้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ท่านได้พบเห็น

คำอธิบายเพิ่มเติม

1.ชนิดของความรู้ หมายถึง ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏนั้น แสดงแหล่งที่มาของความรู้นั้นใน 2 ชนิด คือ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากตัวบุคคลที่มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆซึ่งจะต้องใช้การพูดคุย สัมภาษณ์ จึงจะได้ความรู้นั้นและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มาจากเอกสาร ซึ่งอาจอยู่ในเอกสารตำรา หนังสือ เป็นต้น

2.แหล่งใกล้เคียง หมายถึง แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่นอกเขตตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร และท่านสามารถศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแหล่งนั้นๆได้สะดวก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น	แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น		ชนิดของความรู้	
	ตำบลโพนงาม	แหล่งใกล้เคียง	บุคคล	เอกสาร
เกษตรกรรม				
อุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม				
แพทย์แผนไทย				
กองทุนและธุรกิจชุมชน				
ศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม				
ปรัชญา ศาสนาและประเพณี				
โภชนาการ				
การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม				

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ข

แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แบบสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

คำชี้แจง : ให้นักเรียนปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. เขียนชื่อ นามสกุล และโรงเรียน ลงในช่องว่าง (.....)
2. ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง □ ที่ตรงกับความต้องการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ

คำอธิบายเพิ่มเติม

ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน หมายถึง ความต้องการของนักเรียนที่จะได้รับความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ โดยแบ่งตามระดับความต้องการของนักเรียนเป็น 3 ระดับ คือ

1. ต้องการเรียนรู้มาก หมายถึง นักเรียนมีความต้องการและรวมถึงสนใจที่จะได้รับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ มาก
2. ต้องการเรียนรู้น้อย หมายถึง นักเรียนมีความต้องการและรวมถึงสนใจที่จะได้รับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ น้อย
3. ไม่ต้องการเรียนรู้ หมายถึง นักเรียนไม่ความต้องการและรวมถึงสนใจที่จะได้รับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ส่วนที่ 1 ข้อมูลนักเรียน

ชื่อ เด็กชาย/เด็กหญิง.....นามสกุล.....

โรงเรียน.....

ที่อยู่ปัจจุบัน.....

.....

ส่วนที่ 2 ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ระดับความต้องการเรียนรู้		
	ต้องการมาก	ต้องการน้อย	ไม่ต้องการ
1. ด้านเกษตรกรรม			
1.1 ไร่นาสวนผสม			
1.2 การปลูกหอมแบ่ง			
1.3 การทำนาให้ได้ผลต้นทุนต่ำ			
1.4 การทำการเกษตรแบบผสมผสานพึ่งพาตนเอง			
1.5 เกษตรอินทรีย์			
1.6 การผลิตปุ๋ยชีวภาพ			
1.7 การเลี้ยงปลาในนาข้าว			
2. ด้านอุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม			
2.1 การทำพานบายศรี			
2.2 การสานแห			
2.3 การทอผ้าขิด มัดหมี่			
2.4 การทอเสื่อด้วยกก หรือผือ			
2.5 การจักสานไม้ไผ่			
2.6 การสานกระติบข้าว			

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ระดับความต้องการเรียนรู้		
	ต้องการมาก	ต้องการน้อย	ไม่ต้องการ
3. ด้านการแพทย์แผนไทย			
3.1 หมอน้ำมันระกำ			
3.2 การรักษางูพิษกัดโดยเวทมนต์			
3.3 สมุนไพรแก้ไข้			
3.4 สมุนไพรฟ้าทลายโจร			
3.5 หมอยาชาวบ้าน			
3.6 ยาพื้นบ้านไทยอีสาน			
3.7 นวดแผนไทย			
4. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน			
4.1 กลุ่มจักสาน มวยนึ่งข้าว			
4.2 กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ			
4.3 กลุ่มสตรีทอผ้าโดยสีธรรมชาติ			
4.4 กลุ่มอาชีพไก่ย่างบ้านดงแคนใหญ่			
4.5 ศูนย์สาธิตการตลาดศรีแก้ว			
5. ด้านศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม			
5.1 ภาษาถิ่นหากินหมาน			
5.2 หมอลำซิ่ง ลำกลอน			
5.3 การดีดพิณสามสาย			
5.4 หอแจก			
5.5 ผญา			
5.6 ขะลำคำสอน			
5.7 การแต่งกลอน			
5.8 ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น			

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ระดับความต้องการเรียนรู้		
	ต้องการมาก	ต้องการน้อย	ไม่ต้องการ
6. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี			
6.1 พิธีบายศรีสู่ขวัญ			
6.2 พิธีสูตรขวัญ			
6.3 การละเล่นพื้นเมือง			
6.4 ดอนปู่ตา			
7. ด้านโภชนาการ			
7.1 การทำปลาส้มน้อย			
7.2 อาหารพื้นบ้านต้านมะเร็ง			
7.3 การทำข้าวเกรียบฟักทอง			
7.4 ทำปลาร้า			
7.5 ทำปลาส้ม			
7.6 ทำขนมจีน			
8. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม			
8.1 บ้านดิน			
8.2 ป่าชุมชน			
8.3 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ			
8.4 กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต			

3.นักเรียนต้องการเรียนรู้ หรือสนใจอยากเรียนรู้อะไร เกี่ยวกับชุมชนของเรา

.....

.....

.....

.....

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ค

บันทึกการสัมภาษณ์เจาะลึก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บันทึกการสัมภาษณ์เจาะลึก

เรื่อง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

เป้าหมาย : เพื่อรวบรวมข้อมูล แนวคิด ตลอดจนความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ผู้สัมภาษณ์ : ผู้วิจัย

ผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้อำนวยการโรงเรียน

ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ครูภูมิปัญญา

ประเด็นคำถาม

1. สถานภาพและหรือความสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนรู้

2. ความสำคัญและหรือความจำเป็นในการนำภูมิปัญญาองถิ่นเข้าสู่การจัดการเรียนรู้โดยระบบโรงเรียน

3. แนวคิดหรือแนวนโยบาย รวมถึงความคาดหวังต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. วิธีการ รูปแบบในการบูรณาการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน

5. ลักษณะหรือประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คาดหวังให้นักเรียนได้เรียนรู้

6. การสนับสนุนหรือการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลการสัมภาษณ์โดยสรุป

การจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน เป็นการศึกษาถึงกระบวนการ วิธีการ และหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ในปัจจุบันเป็นการจัดการเรียนรู้ภายใต้กรอบและแนวคิดตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 43 ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจัดให้อย่างทั่วถึงโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ...” และรัฐธรรมนูญแห่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 49 “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย...การจัดการศึกษาและควบคุมการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐ ท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษา และเข้าร่วมในการจัดการศึกษาทั้งนี้พิจารณาร่วมกับหมวดแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐมาตรา 80 (4) และหมวดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาตรา 289 ล่าสุดรัฐบาลภายใต้การนำของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีได้เพิ่มการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายเป็นสิบห้าปี ทั้งนี้เจตนารมณ์ตามรัฐธรรมนูญ ดังกล่าว ต้องการให้ทุกคนมีสิทธิในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน มีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการศึกษาอบรม โดยมีแนวทางรูปธรรมในการจัดการเรียนรู้ดังปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และโดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ภายใต้บริบทและสภาพของโรงเรียนและความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ รวมถึงหลักการและแนวคิดของสื่อการเรียนรู้ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 โดยมุ่งส่งเสริมให้จัดการเรียนรู้ “...ให้ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยตัวเอง เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม ประเทศชาติ เรียนรู้จากสื่อการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภทและเรียนรู้จากเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆที่มีอยู่ในท้องถิ่นชุมชน...”

ทั้งนี้โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ซึ่งได้ดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดและแนวทางดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว และสามารถนำเสนอรายละเอียดในการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

1. ด้านเนื้อหาหรือองค์ความรู้ ประกอบด้วยกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ และกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในระดับเขตพื้นที่การศึกษาตั้งแต่ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา ผู้อำนวยการโรงเรียน และครูผู้สอน ตระหนักร่วมและคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกาย และสติปัญญาที่มีต่อเนื้อหา ความรู้ที่นักเรียนจะได้รับเป็นสำคัญและจะต้องเป็นไปตามเป้าหมายที่ปรากฏในหลักสูตร และจุดประสงค์ในแต่ละกลุ่มสาระ “...เนื้อหาเหล่านั้นก็เยอะพอสมควร แต่คงผ่านการพิจารณาถึงพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็กแล้ว และดีตรงเปิดช่องทางให้โรงเรียนได้เพิ่มเติมเนื้อหาที่คิดว่าสำคัญหรือจำเป็นของโรงเรียน ชุมชนลงไปได้ ซึ่งนอกจากครูผู้สอนจะเพิ่มเติมสิ่งต่างๆในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องแล้วจริงๆหลักๆก็คือเนื้อหาที่ทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นนั้นเอง...” ดังนั้นในส่วนของด้านเนื้อหาโรงเรียนได้ยึดเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นหลักและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามความเหมาะสมของระดับนักเรียน ซึ่งส่วนใหญ่พบว่า

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมีเนื้อหาเกี่ยวพันกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น “...โรงเรียนก็เอาเรื่องราว ความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ของพวกเราในหมู่บ้านและเห็นว่าเด็กๆควรได้เรียนรู้เข้าใจโดยเฉพาะวัฒนธรรมท้องถิ่น…” เนื้อหาหรือองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีและปรากฏในชุมชน หรือท้องถิ่นใกล้เคียง ซึ่งประชาชนได้สัมผัสและนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตสืบต่อกัน โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น บายศรีสู่ขวัญ กระติบ หมอลำ ฟ้อน โดยเนื้อหาของภูมิปัญญาเหล่านั้นจะถูกนำมาถ่ายทอดในลักษณะของการเล่าเรื่อง และการสนทนาร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียน “...ครูก็เอาเรื่องบายศรี หมอลำหรือกระติบใส่ข้าวมาคุยให้นักเรียนฟัง ซึ่งเนื้อหาก็ไม่มีอะไรมาก เพราะเป็นสิ่งที่เด็กรู้อยู่แล้ว สัมผัสอยู่แล้วซึ่งเป้าหมายจริงๆก็คือ การย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้นให้นักเรียนได้รับรู้ นานๆถ้าโอกาสดีจริงจึงจะให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติ ได้ฝึกทำซึ่งครูจะเชิญครูภูมิปัญญามาสอน...”

2. ด้านกระบวนการ วิธีการในการจัดการเรียนรู้ เป็นการจัดการเรียนรู้ ที่มีกระบวนการวิธีการที่สัมพันธ์กับลักษณะเนื้อหาของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยมีครูประจำในแต่ละสาระการเรียนรู้ เป็นผู้กำหนดและออกแบบกระบวนการ วิธีการเรียนรู้ซึ่งเป็นไปตามสภาพจริงของครูผู้สอนและสภาพแวดล้อมของโรงเรียน กล่าวคือ ครูผู้สอนไม่มีเวลาในการเตรียมตัว เนื่องจากภาระความรับผิดชอบหลายๆ ด้าน ดังนั้นกระบวนการ วิธีการจึงให้ความสำคัญกับการบรรยายของครูเป็นหลัก แต่ทั้งนี้ครูผู้สอนรับรู้ตรงกันถึงกระบวนการ วิธีการต่างๆ ที่มีอยู่หลากหลายเพื่อยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง “...เรายังคงเห็นภาพที่ครูสอนแบบเดิมๆ อยู่ คือ พูดให้นักเรียนฟัง ให้เด็กท่องจำ อ่านตาม ซึ่งปฏิเสธวิธีการแบบนั้นไม่ได้ แต่จริงๆ แล้ว ครูทุกวันนี้พัฒนาขึ้นมาก เก่งขึ้นมาก ...แม้ไม่รู้ว่าแนวคิด ทฤษฎีวิชาการอะไรบ้าง แต่ประสบการณ์ที่ผ่านมา ทำให้ครูรู้จักเด็ก รู้จักธรรมชาติของเด็ก และรู้จักสภาพแวดล้อม รู้และเข้าใจว่าต้องสอนเด็กอย่างไร วิธีสอนใหม่ๆ บางอย่างก็อาจไม่เหมาะกับที่นี้ แต่ก็สามารถนำมาปรับได้ ครูก็พยายามกันนะ ที่จะสอนและปรับการสอนให้ทันสมัยเอาทั้งของนอกและของในหมู่บ้านเรานี่แหละมาสอนกัน...พอไปอบรมกันครั้งหนึ่งก็รู้ว่าที่เราสอนไปนั้นแหละเป็นไปตามหลักวิชาการทั้งสิ้น... ก็ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของครูแต่ละคน แต่ในกลุ่มก็พยายามกันนะ เพราะครูก็ถูกประเมินเช่นกัน” นอกเหนือจากครูผู้สอนในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ จะเป็นผู้กำหนดและเลือกวิธีการในการเรียนรู้ของนักเรียนแล้ว ผู้อำนวยการโรงเรียนหรือฝ่ายวิชาการของโรงเรียน ได้มีส่วนสนับสนุนและผลักดันพยายามโดยจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระเรียนรู้ต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ รวมถึงกระบวนการ วิธีการที่เอื้อให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ โดยเฉพาะให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง “...ผมเชื่อว่ารูปแบบหรือวิธีการสอนอะไรใหม่ๆ ครูโดยส่วนใหญ่ หรือ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แม้กระทั่งผู้บริหารเอง ก็สนใจและจะนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียน เพียงแต่เวลาและภาระงานของครูที่มากเกิน อาจแค่หวังว่า ครูจะมีเวลาพอและได้นำเอาวิธีการสอนเหล่านั้นไปใช้บ้าง ถ้าอย่างน้อยวิธีการสอนไม่ได้เพิ่มภาระหรือความยุ่งยากมากขึ้น..." นอกจากนี้การจัดการเรียนรู้ของแต่ละโรงเรียน สะท้อนตามภาวะความเป็นผู้นำของผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งรวมถึงศักยภาพในการเป็นผู้สนับสนุน ผู้เอื้อต่อการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ให้กับนักเรียนและชุมชน จนถูกเชื่อว่าเป็นความสามารถ วิสัยทัศน์เฉพาะบุคคลของผู้อำนวยการแต่ละโรงเรียน "...แรกๆ พี่ก็ถูก ผอ. เรียกไปสอบเหมือนกัน ว่าสอนเด็กอย่างไร พาเด็กเข้ารกเข้าป่า ซึ่งตอนนั้นพี่สอนวิทยาศาสตร์ มันก็ต้องพาเด็กไปให้รู้จักของจริง จับต้องจริง...หลังๆ ผอ. แกก็เข้าใจ และเห็นด้วยกับการสอนที่จะให้เด็กได้ประสบการณ์ตรง ผอ.ก็ให้การสนับสนุนเรื่อยมา และวันนี้พี่ก็ได้แต่งตั้งให้เป็นครูภูมิปัญญาของเขต... พี่ก็ช่วยแนะนำเขาจนทุกวันนี้ก็ใช้สอนกันหลายๆ วิชานะ ผอ.ก็โอเค ชาวบ้านเขาก็โอเค ไม่ได้พาลูกเขาไปไร้สาระที่ไหน..." การจัดการเรียนการสอนในและทางอ้อมในโรงเรียน ชุมชนเป็นตัวถ่ายทอดสู่นักเรียนโดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเภทที่แสดงถึงความเป็นมารากเหง้าของชุมชน ท้องถิ่น เช่น การละเล่นพื้นบ้าน เครื่องดนตรีและเพลงพื้นบ้าน เครื่องมือทำมาหากิน ซึ่งเน้นให้นักเรียนได้รู้จัก เข้าใจ รวมถึงสามารถมีทักษะในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ ไม่ลืมภูมิปัญญาเหล่านั้นไป "...นอกเหนือจากจัดกิจกรรมในโรงเรียนแล้ว ก็ได้ส่งนักเรียนเข้าร่วมงานระดับเขตการศึกษา จังหวัด ซึ่งเป็นงานที่แสดงศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น จึงเหมือนกับทั้งโชว์ความสามารถและเข้าประกวด...จริงๆแล้วเด็กก็รู้จัก และสัมผัส อยู่ทุกวัน เพราะมันคือวิถีชีวิตของเขา ปลาร้าเอ่ย หมอลำ แคน กระติบใส่ข้าว ตื่นมาก็เห็นพ่อ แม่ ทำโน้น ทำนี่ มันฝังอยู่ในตัวเด็กแล้วหละ แต่โรงเรียนนำมาจัดให้เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นระบบมากขึ้น..."

3. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากกระบวนการ วิธีการจัดการเรียนรู้ที่โรงเรียนโดยครูผู้สอนได้ใช้และปฏิบัติกันในปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่นหรือครูภูมิปัญญา ถูกกำหนดและออกแบบให้เป็นสื่อบุคคลในการถ่ายทอดเนื้อหา องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การเรียนรู้ของนักเรียน แทนครูซึ่งอาจไม่มีความรู้ความชำนาญเทียบเท่า อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียนนอกเหนือจากวิธีการถ่ายทอดเนื้อหาเหล่านั้นผ่านสื่อบุคคลในชุมชนแล้ว การสร้างแรงจูงใจ เชิญชวนและเปิดโอกาสให้ประชาชน ผู้ปกครองนักเรียน เข้ามามีบทบาทและร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับทางโรงเรียน เช่น เชิญผู้ปกครองเข้าร่วมและแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียน ประสานงานและร่วมงานด้านการศึกษาและหรือขอรับการสนับสนุนด้านการศึกษาร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล อนามัย วัด เป็นต้น ส่งผลต่อเนื้อหา รูปแบบ กระบวนการ วิธีการ ในการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียน ซึ่งเปิดโอกาสในการเรียนรู้และเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนมีมากขึ้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยทางตรงคือการกำหนดเนื้อหา และการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งปรากฏในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2542 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ช่วงชั้นที่ 2 (ป.4-6) เรื่อง ภูมิปัญญาไทย ซึ่งเป็นหลักสูตรที่นักเรียนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ "...โรงเรียนในกลุ่มตำบล ซึ่งประกอบด้วย ครูผู้สอน ผู้อำนวยการโรงเรียน หรือตัวแทนได้ประชุมและมีมติร่วมกันให้แต่ละโรงเรียนจัดทำแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น...เขียนแผนกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการกับทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ตามที่คิดและเห็นว่าสามารถทำได้ในโรงเรียน ..." "... พวกพี่ก็นึกหากันว่าใคร สามารถเป็นครูภูมิปัญญา ได้บ้าง ซึ่งจะได้เชิญมาสอนเด็ก...ถ้าไม่มีก็สอนเอง...แต่ก็มีครูภูมิปัญญาที่จังหวัดได้แต่งตั้ง แต่ก็ลำบากในการติดต่อ ประสานโดยเฉพาะการเตรียมการและความชัดเจนของเนื้อหา... " ซึ่งสอดคล้องกับ "...ครูเขามาบอกให้ไปช่วยสอนเด็ก ให้เอาเครื่องไม้ เครื่องมือไปด้วย ก็ไปสอนตามคำบอกมา...พ่อก็สอนตามที่ทำมานั้นแหละ บอกไปว่าเฮ็ดจั๋งใด แนวใด...ก็ดีใจ ที่เด็กน้อยสุ่มนี้ ได้สืบทอดต่อไป...ยินดีช่วยเสมอถ้าครูติดต่อมา..." ซึ่งสอดคล้องกับการเตรียมตามแผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ของครูผู้สอน คือ

1. ครูผู้สอนวิเคราะห์เนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นตามที่ปรากฏในหลักสูตร โดยนำมาเขียนแผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้

2. ครูสอนตามแผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้หรือเชิญผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น หรือครูภูมิปัญญาถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

กิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการจัดการเรียนรู้ตามเนื้อหา สาระ ที่ปรากฏในหลักสูตร โดยเชื่อมโยง บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาในกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน โดยเฉพาะเชิญผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น หรือครูภูมิปัญญา มาเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราว ผู้เล่า ผู้สอน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็นรูปแบบหลักของโรงเรียนต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียน ในปัจจุบันและเป็นความพยายามโดยเฉพาะการบูรณาการเข้าไปในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ แต่อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนรู้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับปฏิบัติแล้วส่วนใหญ่ ยังเป็นภาระหน้าที่ของครูผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับขั้นศึกษาพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ 2 โดยตรงซึ่งครูผู้สอนจะต้องรับผิดชอบในการสอนโดยมีวิธีการตั้งแต่การบรรยาย อธิบาย ให้นักเรียนฟัง และหรือเชิญผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น ครูภูมิปัญญา มาเป็นผู้สอนอธิบาย

3. การส่งเสริม สนับสนุนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยรวมแล้ว เป็นการจัดการเรียนรู้ที่อิงตามเจตนารมณ์และแนวทางตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 โดยพบว่า กระบวนการหรือวิธีการและการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ส่งเสริม สนับสนุนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน ได้ดำเนินและปฏิบัติสืบมาอย่างเป็นรูปธรรม จากผู้เกี่ยวข้องและมีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อมในการจัดการเรียนรู้ให้แก่นักเรียนซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

3.1 กลุ่มผู้จัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนโดยตรง ซึ่งได้แก่ ผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดกระบวนการ หรือวิธีการและการส่งเสริม สนับสนุนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับนักเรียน โดยแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

3.1.1 กลุ่มผู้บริหารในระดับพื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ผู้อำนวยการโรงเรียนทั้ง 8 แห่ง ในตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร บุคคลเหล่านั้นทำหน้าที่ให้คำแนะนำ คำปรึกษา รวมถึงสนับสนุนและเอื้อ อำนวยความสะดวก เพื่อให้เกิดกระบวนการในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียน “...ผู้อำนวยการ กับครูในโรงเรียน เราร่วมกันคิด ช่วยวางแผน ที่จะสอนเด็กตามเป้าหมาย ของหลักสูตร สอนอย่างไร สอนแบบไหน ...บางครั้งเราก็วางแผนร่วมกันในกลุ่มโรงเรียนโดยมีผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เข้าร่วมด้วย เช่น เราหารือและตกลงกันว่าจะสอนอะไรที่เป็นภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่จะให้ตัวเด็กได้ติดตัวไปด้วยเมื่อโตขึ้น หรือจะทำอย่างไรให้นักเรียนสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่น จะใช้กิจกรรมเสริมหรือจูงใจอย่างไร เช่นที่ผ่านมาก็ร่วมมือกัน ทำค่ายกิจกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเชิญโรงเรียนระดับมัธยม ในตำบลมาเป็นพี่เลี้ยง และยังได้ร่วมมือเป็นเครือข่ายด้วย เด็กๆก็ชื่นชอบ...”

3.1.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติการในพื้นที่ ได้แก่ ครูผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ซึ่งทำหน้าที่แปลงหลักสูตรสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาโดยเฉพาะด้านเนื้อหาภูมิปัญญาไทย ไปสู่รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับชุมชน โดยรูปธรรมคือ กิจกรรมการเรียนรู้สู่นักเรียน “... ที่ผ่านมาเราเชิญครูภูมิปัญญามาสอนโดยที่ โรงเรียนมีรายชื่อครูภูมิปัญญาเหล่านั้น ซึ่งได้จากการรวบรวมครูภูมิปัญญาทั้งจังหวัดที่ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ได้จัดทำไว้ ... แต่ส่วนมากก็เป็นครูภูมิปัญญาในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงที่เชิญมา เพราะสะดวกหลายๆ เรื่อง...ส่วนเนื้อหาก็เป็นเรื่องในท้องถิ่นเองเป็นส่วนใหญ่ เช่น ทำพานบายศรี งานจักสาน หรือพวกร้องรำ หมอลำ ก็ เคยมี...ขึ้นอยู่กับความสะดวกเป็นหลักด้วย ซึ่งไม่กำหนดตายตัว...” นอกจากนั้นแล้วการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้มีเฉพาะกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาเพียงอย่างเดียว ครูในโรงเรียนได้นำไปบูรณาการเข้ากับทุกกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น “...ไปสอนเด็ก อย่างน้อยก็พูดถึง ให้เด็กได้ไม่ลืมภูมิปัญญา หรือบางทีก็ทำเป็นการเรียนรู้ผ่านโครงงาน แต่งกลอน คำขวัญ...”

3.2 กลุ่มผู้สนับสนุนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยทางอ้อม ได้แก่ หน่วยงาน องค์กร หรือตัวบุคคล เช่น พระสงฆ์ ผู้ปกครอง ครูภูมิปัญญา ในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่คอย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ให้ความร่วมมือ สนับสนุนและหรือเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนในรูปแบบต่างๆโดยเฉพาะหน่วยงานในท้องถิ่น อย่างเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลโพนงาม ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 67 (5) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้สนับสนุนและช่วยเหลือทางด้านการศึกษาให้กับโรงเรียนในพื้นที่มาโดยตลอด รวมถึงตามแต่กรณีที่โรงเรียนได้ร้องขอ “...อบต.สนับสนุนโรงเรียนเสมอไม่ว่าเรื่องอะไรก็ตามถ้าโรงเรียนต้องการ ...ช่วยๆกันทั้งโรงเรียนและ อบต. อย่างงานลูกเสือที่จะถึง อบต.ก็มาช่วย มาจัดฐาน กีฬาหรืองานอะไรก็แล้วแต่ อบต.จะมาช่วย เด็กๆก็คือลูกหลานของเราทั้งนั้น...เราช่วยทั้งงบประมาณและแรงงานคนนั้นแหละครับ...” “...อบต.ที่นี้ดี ช่วยเหลือดี ถ้าโรงเรียนต้องการ เขาก็ให้ความร่วมมือ อบต.บางคนก็เป็นกรรมการโรงเรียน เป็นผู้ปกครองของนักเรียน จึงไม่มีปัญหาอะไร...”

นอกจากนี้ การสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ยังปรากฏในลักษณะของการร่วมมือผ่านกิจกรรมโครงการต่างๆ ร่วมกัน ทั้งในระดับโรงเรียน กลุ่ม เขตพื้นที่การศึกษา เช่น การแข่งขันทักษะภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับเขตพื้นที่การศึกษา ระดับจังหวัด จนถึงระดับภูมิภาค

อนึ่งแนวทางการสนับสนุนส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนในอนาคต เป็นการถ่ายทอดหรือสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นักเรียนในรูปแบบอื่นๆ โดยจัดเป็นการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างไม่เป็นทางการ และอาจไม่ปรากฏเป็นแผนการจัดกิจกรรมเรียนรู้ของนักเรียนอย่างชัดเจน รวมถึงการบูรณาการในบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ที่มีต่อการมีส่วนร่วมในชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ 2542 เช่น การร่วมจัดงานในประเพณีสำคัญๆของท้องถิ่น งานประจำปี เช่น บุญบั้งไฟ การสนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนของผู้บริหาร ครู จึงเป็นเสมือนช่องทางที่สร้างและดึงให้นักเรียนเหล่านั้นได้สัมผัสภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะของรูปธรรมโดยตรง “...ครูก็ต้องเข้าร่วมงาน ซึ่งทำให้เด็กเห็นโดยตรง เขาเห็นเราทำ เขาก็อยากทำ อยากร่วมด้วย ยิ่งพ่อ แม่ ร่วมอีก ยิ่งทำให้ เขารู้สึก เป็นส่วนหนึ่งของงาน ซึ่ง เราต้องพยายามทำให้เขาได้รับตรงนี้ แทนที่จะมองว่าเขาเข้ามาเกะกะ วุ่นวาย ...” ถือว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่งซึ่งผู้บริหารโรงเรียนเชื่อว่าสามารถสร้างการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้และจะใช้เป็นแนวทางเช่นนี้ไปเรื่อยๆ นอกจากนี้การจัดการเรียนรู้ในปัจจุบันเปิดโอกาสให้โรงเรียน ชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น ดังนั้นการจัดการเรียนรู้จึงเป็นรูปแบบที่สอดคล้องและตอบสนองความต้องการร่วมกันของโรงเรียน ชุมชน อบต. ผู้ปกครอง มากขึ้น ซึ่งเห็นได้ชัดเจนขึ้นเรื่อยๆจากการมีหลักสูตรท้องถิ่น การมีครูภูมิปัญญา รวมถึงความเกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติทางด้านการจัดการศึกษาของหน่วยงานท้องถิ่น อย่างเช่น อบต. เทศบาล ขณะเดียวกันปรากฏการณ์ทางด้านการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ซึ่งเน้นการเรียนรู้ด้วยตัวผู้เรียน การเรียนรู้ด้วยการค้นพบ หรือการเรียนรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ด้วยการสร้างองค์ความรู้ด้วยนักเรียน กำลังได้รับการกล่าวถึงและออกแบบมาเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างแท้จริง ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอน เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนาคต โรงเรียนและครูผู้สอน เน้นไปสู่การการเรียนรู้เชิงบูรณาการมากขึ้น และมองถึงการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันกับโรงเรียน ชุมชน ใกล้เคียง โดยรูปแบบการเรียนรู้ต้องให้ความสำคัญกับผู้เรียนและเกิดการเรียนรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรม “...ความรู้ ความสามารถของครูในการใช้รูปธรรมสำหรับการเรียนรู้ให้เกิดกับนักเรียน หรือเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ยังคงเป็นปัญหา และเรื่องลำบากในปัจจุบันที่ผู้บริหารหรือครูผู้สอนเองจะทำไปได้โดยลำพัง...เป็นไปได้และเป็นทางออกที่ดีหากได้มีส่วนร่วมและสร้างรูปธรรมการเรียนรู้ ให้ชัดเจนมากขึ้น เช่น ครูทำแผนการสอนร่วมกัน แชร์ร่วมกันผู้ปกครองมาช่วย อบต.ก็ช่วย...แต่ไม่รู้ว่าจะทำได้แค่ไหน มันฝันไป แต่ก็เป็นทางที่เป็นไปได้...” สอดคล้องกับครูผู้สอนภูมิปัญญาท้องถิ่นกล่าวถึง การดึงการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ปกครอง เข้ามามีส่วนในการเรียนการสอนว่า “...ครูต้องคุยและเสนอแนวทางที่เป็นรูปธรรม เพราะผู้ปกครองเขายังมองว่าเป็นหน้าที่ของครู เป็นงานของครู ซึ่งเขาไม่รู้เรื่อง ไม่มีความรู้ ดังนั้นครูจะต้องทำการบ้านในส่วนนี้เยอะๆ...”

บทบาทในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอนาคต ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนเห็นตรงกันว่า “...โรงเรียน บ้าน วัด จะต้องกลับมาร่วมมือและฟื้นฟู “บวร” อีกครั้ง ...เพราะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ภูมิปัญญาเหล่านั้น อยู่ที่วัด อยู่ที่บ้าน อยู่ที่ผู้ปกครอง เราต้องมานั่ง “โสเหล่”กัน... แต่จะพานักเรียนไปพบภูมิปัญญา หรือพาภูมิปัญญามาหานักเรียน ในส่วนนี้ต้องดูความเหมาะสมและเป็นไปได้ แต่อยากให้นักเรียนได้ตื่นตัวและสามารถเรียนรู้และนำไปใช้ในชีวิตจริงประจำวันได้ เช่น ไปนั่งสานกระติบกับพ่อใหญ่ได้ ไปทำอะไรที่ตัวเองสนใจได้ โดยไม่จำเป็นต้องให้ครูโรงเรียน สั่งให้ทำ... ในขณะที่ผู้ปกครอง ประชาชนในตำบลเห็นว่าการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ดี ควรมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นสู่นักเรียนและเยาวชนของชุมชน โดยเฉพาะคุณลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนควรรู้ และควรได้รับการถ่ายทอดและศึกษาเพื่อเป็นองค์ความรู้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ง

บันทึกการสนทนากลุ่ม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บันทึกการสนทนากลุ่ม

เรื่อง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

เป้าหมาย เพื่อรวบรวมข้อมูล แนวคิด ตลอดจนความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัย

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ประเด็นคำถาม

1. ความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ความรู้สึก ความต้องการของผู้ปกครองต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน
3. การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่บุตรหลาน

สรุปผลการสนทนากลุ่ม

ผู้ปกครองเห็นด้วยว่าเป็นเรื่องที่ดีที่ได้มีการนำเอาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นมาให้เด็กได้เรียนรู้ ซึ่งเชื่อว่าเด็กสมัยนี้ไม่ค่อยได้มีโอกาสได้รู้จัก เข้าใจ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงๆ แม้ว่าส่วนหนึ่งเป็นสิ่งที่เขาสัมผัสอยู่ประจำทุกๆ วัน การเรียนรู้ของเด็กนอกเหนือจากเขาจะเรียนรู้และมีความรู้ซึ่งบางครั้งสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ จะเป็นเรื่องดีกับนักเรียน ทั้งนี้ไม่มั่นใจว่านักเรียนจะสามารถเรียนต่อในระดับสูงๆได้ทั้งนี้เพราะฐานะทางเศรษฐกิจ รายได้ ดังนั้นเป็นเรื่องดีทีเดียวถ้าโรงเรียนมีให้เด็กได้เรียนรู้ และผู้ปกครองเองก็อาจได้เรียนรู้ไปด้วย ไปสอนด้วย

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง โดยส่วนมากก็ผ่านการพูดคุย บอกเล่า และสนทนากันกับเพื่อนบ้าน ครู เพราะส่วนใหญ่ก็เป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน ดังนั้นมีอะไรก็ช่วยเหลือกันมาโดยตลอด โรงเรียนอยากทำอะไร ต้องการอะไร อาจประชุมผู้ปกครองหรือสื่อสารต่อๆกัน ดังนั้นไม่ใช่เรื่องลำบากอะไรหากโรงเรียนจะสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นให้นักเรียน ชาวบ้านคล้อยตามและสนับสนุนเต็มที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บันทึกการสนทนากลุ่ม

เรื่อง ติดตามและประเมินผล

เป้าหมาย เพื่อรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น และการแลกเปลี่ยนภายหลังการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัย

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ประเด็นคำถาม

1. ความรู้สึก ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ความรู้สึก ความคิดเห็นของนักเรียนต่อรูปแบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ปัญหา อุปสรรคในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

สรุปผลการสนทนากลุ่ม

นักเรียนสนุกและตื่นเต้นกับการได้ไปเรียนรู้นอกห้องเรียน นักเรียนช่วยกันอธิบายการเดินทางไปเรียนรู้ยังบ้านครูภูมิปัญญา และช่วยกันอธิบาย ทำความเข้าใจ ถึงสิ่งที่ต้องบันทึกลงในสมุดบันทึกสนาม ว่าต้องทำอะไร อย่างไรบ้าง นอกจากนี้นักเรียนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและแสดงถึงความรู้ ประสบการณ์ของตนเองในด้านต่างๆ เช่น “..ผมรู้จักบ้านครู ...เราก็รู้จัก อยู่ติดรั่วโรงเรียนบ้านโพนงามเกลี้ยงเก่า...ไม่ไกล...” และการได้กำหนดในสมุดบันทึกสนามให้มีการวาดแผนที่ไปยังแหล่งภูมิปัญญา นอกเหนือจากนักเรียนสามารถวาดแผนที่ได้แล้ว นักเรียนได้รู้จักและเรียนรู้ชุมชนผ่านทางแผนที่ซึ่งนักเรียนเป็นผู้สร้างขึ้นเอง เช่น จุดไหน มีอะไรบ้าง มีอะไรเป็นสัญลักษณ์ ในจุดนั้นๆ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดจากสถานที่จริง นั้นเอง

การเรียนรู้ของนักเรียนโดยไม่มีครูผู้สอนคอยกำกับหรือชี้แนะ ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้จากความสงสัยและความอยากรู้ของนักเรียนเองโดยมีคำถามเป็นแนวทางในการเรียนรู้จากครูภูมิปัญญาซึ่งครูผู้สอนได้ให้เป็นแนวทางปรากฏอยู่ในใบงานด้วยแล้ว นอกจากนี้การบันทึกยังเป็นอีกหนทางหนึ่งที่ช่วยยืนยันและช่วยกันลืมให้กับนักเรียนได้ นอกเหนือจากการได้สัมผัสโดยตรงของนักเรียน นักเรียนกระตือรือร้นและมีสีหน้าของความสนใจและตื่นเต้น รวมถึงความตั้งใจฟังคำบอกเล่าจากครูภูมิปัญญา แต่อย่างไรก็ตามนักเรียนไม่ได้ซักถามหรือแลกเปลี่ยนกับครูภูมิปัญญามากนัก บรรยากาศโดยรวมทั่วไปอยู่ในเกณฑ์เป็นที่น่าพอใจ มีความเป็นกันเองของครูภูมิปัญญา และผลที่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นรูปธรรมชัดเจนนั้นได้แก่ การบันทึกรายละเอียดในการเรียนรู้ครั้งนี้ลงในสมุดบันทึกสนาม เช่น ชื่อ สกุล ที่อยู่ ครูภูมิปัญญา รายละเอียดของเนื้อหาภูมิปัญญา ตลอดจนภาพประกอบตามจินตนาการของนักเรียนจากการเรียนรู้กับครูภูมิปัญญา

แผนจัดการเรียนรู้ครั้งนี้ ได้ออกแบบและกำหนดใช้สมุดบันทึกภาคสนาม เป็นตัวจัดเก็บความรู้ ซึ่งนอกเหนือจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของนักเรียน ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนบันทึกรายละเอียดในส่วนของครูภูมิปัญญาได้ชัดเจน เนื่องจากว่า เป็นการสัมภาษณ์ และมีรายละเอียดที่ไม่ซับซ้อน ในขณะที่เนื้อหาซึ่งเป็นส่วนสำคัญ เป็นองค์ความรู้ในการเรียนรู้ครั้งนี้ นักเรียนไม่สามารถบันทึกหรือจับประเด็นได้ทั้งหมด และบางส่วนของเนื้อหา และเป็นหัวใจสำคัญขาดรายละเอียดที่ควรรู้ แต่อย่างไรก็ตามในประเด็นที่ไม่ได้บันทึกลงไปนั้น นักเรียนมีความเข้าใจและได้รับความรู้นั้น ดังนั้น ปัญหาและอุปสรรคในส่วนนี้จำเป็นอย่างยิ่งเมื่อเรียนรู้ร่วมกับครูภูมิปัญญาเสร็จสิ้นแล้ว ครูผู้สอนเจ้าของวิชาควรร่วมกันสรุปกับนักเรียนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจัดระบบการบันทึกให้เป็นหนึ่งเดียวกันในการนำไปอ้างอิงต่อไป อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดของนักเรียนไปสู่รุ่นน้องเป็นไปในลักษณะทางการมากไป ซึ่งเป็นไปได้ว่า นักเรียนไม่คุ้นชินกับรูปแบบการเล่าเรื่องอย่างธรรมชาติ หรือเสมือนการเล่านิทาน ดังนั้น การเล่าเรื่องจำเป็นครูผู้สอนต้องช่วยแนะนำให้ทำความเข้าใจกับนักเรียนโดยไม่ทำให้นักเรียนรู้สึกตื่นเต้นและคาดหวัง โดยครูผู้สอนและผู้บริหารโรงเรียน ควรได้มีการเตรียมการในลักษณะนี้มาก่อนแล้วเพื่อสนับสนุนการ เช่น กิจกรรมพี่เล่านิทานน้อง นักข่าวน้อย เป็นต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บันทึกการสนทนากลุ่ม

เรื่อง ติดตามและประเมินผล

เป้าหมาย เพื่อรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น และการแลกเปลี่ยนภายหลังการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัย

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

ประเด็นคำถาม

1. ผลการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนเป็นอย่างไร
2. ความคิดเห็น ทัศนคติที่มีต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน
3. ปัญหา อุปสรรค ต่อการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน

สรุปผลการสนทนากลุ่ม

ผลจากการนำแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีกลุ่มตัวอย่างนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2552 โรงเรียนบ้านม่วงตำบล โพนงาม อำเภอ กุดชุม จังหวัด ยโสธร ในครั้งนี้ไปใช้จัดการเรียนรู้ในสภาพจริง สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ขั้นเตรียม เป็นการเตรียมความพร้อมร่วมกันของครูผู้สอนเจ้าของวิชากับครูภูมิปัญญาเพื่อรองรับและให้เป็นไปตามแผนกิจกรรมการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ โดยความจำเป็นและต้องทำความเข้าใจร่วมกันในประเด็นหลักๆ เช่น การนัดแนะเพื่อเตรียมความพร้อมของวัน เวลา สถานที่ในการจัดการเรียนรู้ ตลอดจนอุปกรณ์ต่างๆที่จำเป็นจะต้องใช้ในการเรียนรู้ “...ผมจะพาเด็กๆ มา พอถึงแล้วก็ให้ครูสอน เรื่อง ภาษาถิ่นหากินหมาน ครูก็อธิบาย หรือบอกไปตามที่รู้นั้นแหละครับ เด็กอยากรู้อะไร ก็บอก ก็สอนเขานั้นแหละ ทำแบบการเล่า ไม่ต้องเป็นแบบทางการอะไรนะครับ ... เพราะผมเห็นว่าเด็กๆ เขาสนใจเรื่องนี้กัน และไม่ค่อยมีใครถ่ายทอดกันแล้ว...เด็กเขาจะมาถามครูหรือมีอันไหนที่อยากให้เด็กได้รู้จัก ได้เรียน ในเรื่องภาษาถิ่นหากินหมาน ยกให้ครูจัดการเลย ครูมีเวลาไปเรื่อยๆแหละ ครึ่งวัน...” และเมื่อถึงกำหนดวันเรียนรู้ของนักเรียนจริงๆ พบว่า การเตรียมการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ให้นักเรียนได้เข้าไปเรียนรู้จากแหล่งภูมิปัญญา ซึ่งก็คือ บ้านของครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นไปอย่างเรียบง่าย โดยมีครูภูมิปัญญา คอยต้อนรับ และใช้ศาลาหน้าบ้านเป็นสถานที่ในการเรียนรู้ร่วมกัน ด้วยเพราะสามารถกันแดด กันฝน และห่างออกไปเพียงเล็กน้อย ครูภูมิปัญญาสามารถชี้ไปยังแหล่งต่างๆในสภาพแวดล้อมนั้นๆเพื่อประกอบการพูดคุยแลกเปลี่ยนด้วย เช่น ชี้ไปยังคันเบ็ดที่แขวนไว้ข้างบ้าน จอมปลวกที่ชายรั้ว หรือศาลพระภูมิหน้าบ้าน อย่างไรก็ตามการเตรียมความพร้อมของครูผู้สอนในครั้งนี้ที่จะนำเอาแผนการจัดกิจกรรมไปสู่การเรียนรู้ของนักเรียน ครูผู้สอนในฐานะเจ้าของวิชาจะต้องเข้าใจถึง รูปแบบ วิธีการในการเรียนรู้ด้วยการจัดการความรู้ของนักเรียนในครั้งนี้เป็นอย่างดี นัยหนึ่งเปรียบเสมือนครูเตรียมจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้นั้นเอง หากแต่สภาพการเรียนรู้ของนักเรียนในรูปแบบการเรียนรู้ด้วยการจัดการความรู้ เป็นสภาพการเรียนรู้บนบริบทของสภาพจริงมากที่สุดดังนั้น สื่อหรืออุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการประกอบการเรียนรู้ในครั้งนี้ครูผู้สอนจะต้องเตรียมและสนับสนุน เช่น สมุดบันทึกภาคสนาม ปากกา สีดินสอ เป็นต้น นอกนั้นเป็นการสื่อสารให้ครูภูมิปัญญาได้รับทราบและเข้าใจนำเอาสื่อ อุปกรณ์มาใช้ประกอบ ซึ่งผลในส่วนนี้พบว่า ครูภูมิปัญญา ได้นำเอาสื่อ อุปกรณ์ เหล่านั้น มาแสดงหรือสนับสนุนในการเรียนรู้ของนักเรียนซึ่งเป็นเรื่องราว สิ่งของ วัสดุ อุปกรณ์ของจริง มาใช้ประกอบการอธิบาย หรือการเล่าเรื่องกล่าวคือ ครูภูมิปัญญา ได้อธิบายแลกเปลี่ยน พร้อมกับมีสื่อของจริง ร่วมนำเสนอด้วยแล้ว การมีสื่อประกอบของครูภูมิปัญญา เป็นการลดปัญหา หรืออุปสรรค ในการจัดหาสื่อในกรณี การสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยครูเจ้าของวิชาซึ่งอาจไม่มีความรู้ ความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นและจัดหาสื่อโดยเฉพาะสื่อของจริงเข้ามาในการเรียนรู้ของนักเรียนได้

2. ขั้นนำแผนจัดการเรียนรู้ไปดำเนินการจัดการเรียน รู้การนำเสนอผลการนำแผนกิจกรรมไปดำเนินการ ผู้วิจัยเสนอผลให้เห็น โดยยึดการเสนอผลเป็น 3 ขั้นตอนหลัก คือ ขั้นนำ ขั้นสอน และขั้นสรุป ขั้นตอนนี้ครูผู้สอนได้ระมัดระวังที่จะไม่ขัดขวางความต้องการในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนซึ่งไม่ตรงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ครูได้เตรียมไว้ ซึ่งในครั้งนี้ครูผู้สอนใช้วิธีการตะล่อม และจูงใจให้นักเรียนสนใจ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ด้วยว่าเป็นภูมิปัญญาที่นักเรียนไม่เคยรับรู้ หรือเข้าใจมากนัก ซึ่งน่าสนใจและน่าจะสนุก ส่วนเรื่องอื่นก็ค่อยมาคุยกันวันต่อไปได้ ซึ่งนักเรียนเห็นด้วยและยินดีเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหากินหมาน ดังกล่าว

3. ปัญหา หรืออุปสรรค โดยส่วนใหญ่เป็นในเรื่องระดับความลึกของความเข้าใจด้านเนื้อหาความรู้ที่นักเรียนได้รับ นักเรียนยังไม่สามารถเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นหากินหมาน ในระดับลึกซึ้งได้ และยังไม่แน่ใจว่าจะนำไปใช้อย่างไรต่อไป ซึ่งขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตของแต่ละครอบครัว แต่ถือว่านักเรียนได้รับรู้และเรียนรู้ เพิ่มขึ้น ส่วนต่อไปทำอย่างไรต่อนั้น ก็เป็นอีกสภาพหนึ่ง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก จ

บันทึกการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

เรื่อง พัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “การอบรมเชิงปฏิบัติการ”

เป้าหมาย รวบรวมข้อมูล สถานการณ์ การสนทนา แลกเปลี่ยนในระหว่างการ “การอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม”

ผู้สังเกต ผู้วิจัย

ผู้ถูกสังเกต ครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

สรุปผลการสังเกต

การอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนรวมในครั้งนี้ เป็นไปด้วยบรรยากาศอย่างเป็นกัลยาณมิตร ผู้เข้าร่วมอบรมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการนำกระบวนการจัดการความรู้เข้ามาใช้ประยุกต์ร่วมกับแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน โดยตลอดเวลาได้มีการแลกเปลี่ยนกันในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (Knowledge identification) เป็นการถามนำของครูผู้สอนเพื่อให้นักเรียนได้ร่วมกันแลกเปลี่ยน และตอบคำถามถึงความอยากรู้หรือความต้องการเรียนรู้ของตนเองในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ต้องการรู้ภูมิปัญญาอะไร ต้องการรู้เรื่องการทำไร่นาสวนผสม การจักสาน การทำพานบายศรี ภาษาถิ่นหากินหมานหรือไม่ เป็นต้น ขั้นตอนนี้ผู้สอนต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนได้พูดคุยและปรึกษาหารือกัน จนเป็นข้อตกลงร่วมกันว่าต้องการเรียนรู้อะไร นอกจากนี้ครูผู้สอนสามารถนำเอาข้อมูลที่ได้การสำรวจภูมิปัญญาในชุมชน ท้องถิ่น ข้อมูลผลการสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ผู้ปกครอง ปราชญ์ท้องถิ่น มาประกอบหรือแจ้งให้นักเรียนทราบเพื่อให้การแลกเปลี่ยนของนักเรียนได้กระชับและมีขอบเขตที่ชัดเจนขึ้น

2. การแสวงหาความรู้ (Knowledge acquisition) เมื่อได้ข้อยุติในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้แล้ว ขั้นตอนนี้นักเรียนจะต้องช่วยกันสืบค้นว่าแหล่งความรู้ที่ต้องการเหล่านั้นอยู่ที่ใด รวมถึงเราจะไปยังแหล่งความรู้นั้นได้อย่างไร ตัวอย่างเช่น การทำไร่นาสวนผสม ต้องรู้ให้ได้ว่าที่ไหนมีการทำไร่นาสวนผสม และใครเป็นผู้ทำไร่นาสวนผสม หรือภาษาถิ่นหากินหมานใครเป็นผู้รู้เรื่องนี้ อยู่ไหน

บทบาทของครูคือการสนับสนุนและจัดเตรียม อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ดังนั้นการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้วยวิธีการจัดการความรู้สามารถดำเนินการเป็นช่วงๆ ได้ตามความเหมาะสม เช่น การเรียนรู้ในขั้นที่ 1-2 แล้วค่อยดำเนินการต่อในขั้นที่ 3 เมื่อครูผู้สอนและนักเรียนได้เตรียมการในการพบกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะกรณีที่ต้องเดินทางด้วยรถยนต์ หรือต้องใช้เวลาในการเดินทางเพื่อไปเรียนรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. การสร้างความรู้ (Knowledge creation) เป็นการสร้างความรู้ขึ้นมาใหม่ (generative) จากการมีส่วนร่วมและมีข้อสรุปร่วมกันของกลุ่ม ซึ่งผ่านการแลกเปลี่ยน พูดคุย ซักถาม การถ่ายทอดจากแหล่งความรู้ การสร้างความรู้ใหม่ ขั้นตอนนี้ เป็นผลมาจากสิ่งที่ได้รับรู้ และเข้าใจจากแหล่งความรู้ โดยจัดทำเป็นข้อสรุปและข้อค้นพบร่วมกันของกลุ่ม ซึ่งเรียกว่าเป็นความรู้ของกลุ่ม เช่น นักเรียนได้ไปศึกษาเรื่องภาษาถิ่นหากินหมาน ก็เปรียบได้ว่านักเรียนได้เรียนรู้ภาษาถิ่นจากครูภูมิปัญญา โดยนักเรียนได้บันทึก ได้จดจำ เป็นความรู้ของตนเองและของกลุ่มที่ไปเรียนรู้ร่วมกันโดยนักเรียนอาจมีการแลกเปลี่ยน ซักถามกันเอง เช่น อย่างนี้ใช่มั้ย ถูกมั้ย ซึ่งเป็นการแชร์ความรู้ที่ได้รับร่วมกัน

4. การจัดเก็บ และสืบค้นความรู้ (Knowledge storage and retrieval) คือการจัดเก็บความรู้ที่ได้จากการสรุปร่วมกันในขั้นตอนการสร้างความรู้ไว้ เพื่อให้ผู้สนใจเข้ามาสืบค้นได้ตามความต้องการ โดยทั้งนี้จำเป็นจะต้องพิจารณาความหลากหลายของกลุ่มคนที่แตกต่างกันในการสืบค้นข้อมูล วัตถุประสงค์ เช่น ในระดับโรงเรียนอาจจัดทำเป็นหนังสือเล่มที่มีภาพประกอบและใช้ภาษาที่ง่ายต่อการความเข้าใจของนักเรียน เพื่อให้นักเรียนกลุ่มอื่นๆเข้ามาค้นคว้า ศึกษาได้ และในกรณีที่จะต้องการนำความรู้ที่ได้ไปจัดเก็บได้ทันทีก็คือการนำบันทึกของนักเรียนเข้ามาใช้เลย “....เราจำเป็นต้องออกแบบสมุดบันทึกหรือหนังสือเล่มให้เด็กถือไปเลยตอนเขาลงไปเรียนรู้ ใช่มั้ย ...อย่างนี้ครูจะต้องรู้และวางกรอบคร่าวๆ ว่านักเรียนควรรู้อะไรบ้างเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช่มั้ยครับ.

5. การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge transfer and utilization) คือ การกระจายความรู้หรือถ่ายทอดความรู้ไปยังบุคคล กลุ่ม อื่นๆ ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจด้วยวิธีการต่างๆอย่างเช่น กรณีที่ต้องการถ่ายโอนความรู้ให้กับนักเรียนกลุ่มอื่นๆ สามารถทำได้โดยนำเอาสมุดบันทึก ที่ได้จากการสร้างความรู้ของนักเรียนเหล่านั้นไปจัดแสดงไว้ในห้องสมุด หรือศูนย์เรียนรู้ในโรงเรียน หรือโรงเรียนจะจัดกิจกรรมเข้ามาเสริมก็ได้ เช่น จัดกิจกรรมเล่า ถ่ายทอดภูมิปัญญา จากพี่สู่น้อง พี่บอกให้น้องฟัง จุดประสงค์หลักของขั้นตอนการถ่ายโอนความรู้ คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งได้ไปเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมาได้มีโอกาสเล่า ถ่ายทอดให้น้องๆ ในโรงเรียนฟัง ซึ่งเรียกว่าเป็นการถ่ายโอนความรู้แล้ว ตัวนักเรียนผู้ถ่ายทอดยังสามารถทบทวนและเรียนรู้เพิ่มขึ้นด้วย “...หรือจัดตอนเช้าให้นักเรียนมาพูด เล่า หน้าเสาธง ก็ได้ หรือไม่ก็ไปเล่าในห้องก่อนเรียน หรือช่วงไหนที่เหมาะสมก็น่าจะดี ...ผมคิดว่าถ้าอย่างนี้น่าจะทำได้และไม่ยุ่งยากอะไร...”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การร่างแผนจัดการเรียนรู้

ในการกำหนดเป็นร่างแผนกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ ได้ร่วมกันออกแบบการเรียนรู้ โดยร่วมกับวิทยากรดำเนินตามกระบวนการออกแบบการเรียนรู้ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ผู้เรียน เป็นการอภิปรายร่วมกันถึงประสบการณ์ของครูผู้สอนที่มีต่อนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

"...เด็กที่โรงเรียน ก็ทำได้นะ ให้คิดอะไร หรือลองให้เรียนกันเอง อ่านกันเอง แล้วคุยกัน มาเล่าให้ฟังหน้าห้อง ก็ทำกันได้นะ...หรือที่เคยให้ไปสัมภาษณ์ สอบถามพ่อใหญ่ เด็กก็พอทำได้นะ แต่ต้องบอกให้ชัดว่าให้เขาไปทำอะไร ซึ่งอาจมีการไกด์คำถาม สถานการณ์ไปบ้างว่าเด็กควรทำอะไร…"

2. การออกแบบแผนกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการร่วมกันกำหนดรูปแบบ วิธีการสื่อสารสื่อ ที่จะนำไปสู่การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน หรือเข้าใจตรงกันคือ การออกแบบและจัดสภาพการเรียนรู้ที่เอื้อ สนับสนุนให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองตามกระบวนการจัดการความรู้ ซึ่งเหล่านี้ผ่านการวิเคราะห์ด้วยความรู้จักและเข้าใจธรรมชาติของนักเรียนเป็นอย่างดี อันประกอบไปด้วย

2.1 การออกแบบเพื่อหาความต้องการของผู้เรียน เป็นการนำเอาผลจากการสำรวจความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มาเป็นตัวเลือกต่อความต้องการในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน พร้อมนี้ได้นำเอาความหวัง ความต้องการชุมชนที่จะสนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนรู้เข้ามาด้วย ซึ่งได้ผลดังนี้คือ

2.2 ความคาดหวังต่อผู้เรียน เป็นการวิเคราะห์และพิจารณาร่วมกันโดยนำเอาผลจากการสอบถามผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ปกครอง ครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งเป็นการถามถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนควรรู้ หรือนักเรียนจะต้องได้รับการถ่ายทอด โดยพบว่ามีเหตุผลในการพิจารณา 3 เหตุผล คือ ควรเป็นภูมิปัญญาที่เน้นให้เกิดความภาคภูมิใจต่อท้องถิ่น ซึ่งพบว่า ภาษาถิ่นหากินหมาน นอกเหนือจากเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริม สนับสนุนด้านความเชื่อต่อการหาอยู่หากินของประชาชนแล้ว ภาษาถิ่นหากินหมาน ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปราชญ์ได้มีการนำเอาเอกลักษณ์ด้านภาษาถิ่น คือภาษาอิสาน เข้ามาใช้ประกอบขึ้นเป็นคำ ประโยค ซึ่งนำไปใช้เสริมแรง หรือสร้างขวัญกำลังใจ นัยหนึ่งเป็นการแสดงความ "...เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกปักรักษา ขอให้พ่อปู่ ช่วยลูกหลานในการหาอยู่หากิน หากินได้คล่อง ไม่ติดขัด..." ดังนั้นภาษาถิ่นหากินหมาน จะช่วยย้ำและเพิ่มการจดจำในรูปแบบของภาษาถิ่นที่เรียงร้อยเป็นคำ ประโยคที่พร้อมจะนำไปใช้ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้ตระหนักและเกิดความภาคภูมิใจต่อภาษาถิ่นของตนเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มากขึ้น และเน้นให้เกิดการงานอาชีพหรือความรู้ต่อการดำเนินอาชีพต่อไป ทั้งนี้ ครูผู้สอนเห็นร่วมกันว่า “...ความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือบรรพบุรุษ ของประชาชนโดยเฉพาะความเชื่อของประชาชนในภูมิภาคอิสานทางการเกษตร ซึ่งเชื่อว่าเจ้าที่ เจ้าทาง ในที่ดิน ป่า แม่น้ำ ดังนั้น ใครจะไปเอาประโยชน์จาก ดิน น้ำ ป่า หรืออื่นๆ ก็ตาม การขอขมา ขอพร ขออนุญาต “ภาษาถิ่น” จะช่วยทำให้การทำมาหากิน จากดิน น้ำ ป่า เหล่านั้น เป็นไปด้วยความราบรื่นและได้ผลอย่างเป็นที่น่าพอใจ อาชีพต่างๆเหล่านั้นก็สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างไม่มีปัญหา อุปสรรค และเป็นการช่วยให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพ ซึ่งสำคัญต่อ คนอีสาน รวมถึงการได้รับประโยชน์ของประชาชนในเขตอื่นด้วย...”

ครั้งนี้ผู้เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการได้เลือกเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ซึ่งเป็นความต้องการของนักเรียนและความต้องการของผู้ปกครอง ครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน มาเป็นแผนนำร่องจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

2.3 การแสวงหาความรู้ เป็นการเตรียมของครูผู้สอนในด้านสถานที่หรือแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยบอกล่วงหน้า แจ้งให้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือผู้เกี่ยวข้องทราบเพื่อจะให้นักเรียนสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้ “...เราต้องรู้จักด้วยว่าพ่อใหญ่ แม่ใหญ่ อยู่ที่ไหนบ้าง ซึ่งก็เป็นคนบ้านเราและเด็กก็รู้จัก อย่างไรก็เอาคนใกล้ๆ ก่อน เพราะจะไม่ลำบากเวลาเด็กไปทำกิจกรรม...”

2.4 การสร้างความรู้ เป็นการออกแบบกิจกรรมที่ครูผู้สอนต้องกำหนดให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ หรือสามารถได้รับความรู้จากที่เด็กไปพบและพูดคุยกับแหล่งภูมิปัญญา “...เราต้องคิดว่า จะทำอย่างไรให้เด็กได้ความรู้ จำเป็นต้องมีการกำหนดหรือคำสั่ง ใบงาน หรือเปล่า...แต่น่าจะมีเพราะเด็กอาจเพลิน แต่ไม่ได้ประเด็นครบ ตามจุดประสงค์...”

2.5 การจัดเก็บความรู้ เป็นการคิดค้นให้นักเรียนได้มีการจดจำความรู้ที่ได้รับด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การจดบันทึก การทำรายงาน หรือทำกิจกรรมที่สะท้อนความรู้จากการไปพูดคุยกับภูมิปัญญา…คิดว่าให้เด็กเขาบันทึกเป็นสมุดบันทึกสนาม เขาจะได้เก็บไว้และเราอาจนำมาโชว์ในโรงเรียนได้ เช่น ไว้ที่ห้องสมุด ไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ ก็น่าจะดี เด็กๆ น่าจะสนุกไปด้วย “...เราอาจให้เขาบันทึกอะไรๆ เต็มที่...”

2.6 การถ่ายโอนความรู้ เป็นการคิดว่า ความรู้ที่นักเรียนได้รู้มา ความรู้เหล่านั้นจะให้คนอื่นๆได้รับรู้ด้วย ได้อย่างไร ซึ่งเป็นการขยายและสร้างความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆของนักเรียนได้ดีขึ้น “...เราให้เขาเอาเรื่องที่เขาไปเรียนรู้มาเล่าให้เด็กชั้น ป.5 หรือชั้นไหนก็ได้ มาฟัง ให้เขาได้คุยกัน ก็น่าจะทำให้เด็กสนุกและมาฟัง สนใจได้...”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บรรยากาศหรือสถานการณ์หลังการอบรมเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม พบว่าครูผู้สอนร่วมกันชื่นชมผลงาน “แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน” และร่วมกันเลือกโรงเรียนบ้านม่วง เป็นโรงเรียนนำร่องใช้แผนครั้งนี้เพราะความพร้อมในด้านสถานที่ ความสนใจของผู้อำนวยการ ครู และชาวบ้าน รวมถึงมีขนาดจำนวนนักเรียนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้และการควบคุมดูแล

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

เรื่อง จัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านม่วง ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดนครศรีธรรมราช

เป้าหมาย รวบรวมบรรยากาศในระหว่างการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน

ผู้สังเกต ผู้วิจัย

ผู้ถูกสังเกต นักเรียน ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา

สรุปผลการสังเกต

ก่อนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

นักเรียน : เฉยๆ เข้านั่งในห้องเรียนปกติ พูดคุยส่งเสียงดังประปราย

ระหว่างจัดกิจกรรมการเรียนรู้

นักเรียน : กระตือรือร้น ตื่นเต้น พูดคุยสอบถามเพื่อนๆ ตลอดเวลา

: ตั้งใจฟังครูภูมิปัญญา พร้อมกับถามคำถาม แต่บางครั้งนิ่งเงียบ มีสีหน้าครุ่นคิดและกังวลถึงการบันทึกความรู้

: โชว์ และเปรียบเทียบสมุดบันทึกของตนเองกับเพื่อนๆ

ครูผู้สอน : พยายามใช้คำถามและกระตุ้นจูงใจให้นักเรียนได้พูดคุยถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาษาถิ่นหากินหมาน โดยใช้ภาษาอีสานสลับกับภาษาราชการ

ครูภูมิปัญญา : ยิ้มแย้ม ให้การต้อนรับนักเรียนและพูดคุยอย่างเป็นกันเอง พยายามยกตัวอย่าง และนำสิ่งต่างๆ มาให้นักเรียนดู

หลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

นักเรียน : พูดคุยกับเพื่อนๆ และสับสนว่าจะทำอะไรต่อไป

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ฉ

แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน”

เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

สาระสำคัญ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้เฒ่า ผู้แก่ได้สอดแทรกคำสอน คำแนะนำ การปฏิบัติของลูกหลานที่มีต่อการทำมาหากินด้วยการกล่าวเป็นคำภาษาถิ่น ซึ่งเป็นความเชื่อว่าเมื่อได้กล่าวออกมาเป็นคำพูด หรือประโยคแล้วจะช่วยทำให้การทำมาหากินในวันนั้น คล่องตัว มีโชค มีลาภ เช่น พูดก่อนการจับสัตว์ หาปลา หรือค้าขาย เป็นต้น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” จึงควรได้รับการถ่ายทอดและอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สืบต่อไป

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1. นักเรียนสามารถอธิบาย “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ได้
2. นักเรียนสามารถนำ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้
3. นักเรียนตระหนักและภาคภูมิใจต่อ “ภาษาถิ่นหากินหมาน”เพื่อที่จะสืบทอดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

สาระการเรียนรู้

“ภาษาถิ่นหากินหมาน” เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้เฒ่า ผู้แก่ ได้นำภาษาถิ่นอีสานมาสร้างเป็นคำพูด หรือประโยค เพื่อสนับสนุน ส่งเสริม หรือเป็นที่พึ่งพาทางใจในการทำมาหากิน เช่น ทำนา ทำไร่ จับสัตว์ จับปลา ค้าขาย เป็นต้น โดยเชื่อว่าภาษาถิ่หากินหมานจะทำให้การทำมาหากินเป็นไปด้วยความราบรื่น มีโชค มีลาภ หรือทำมาค้าขึ้น ได้สอดแทรกคำสอน คำแนะนำ ที่มุ่งสร้างความดี การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเอาไว้ด้วย อย่างไรก็ตามชาวบ้าน ส่วนใหญ่ในชุมชนไม่ได้ใช่และรับการถ่ายทอด เรียนรู้ ซึ่งอาจทำให้ภูมิปัญญา “ภาษาถิ่นหากินหมาน” สูญหายไปในที่สุด จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มนักเรียนซึ่งจะเป็นผู้รับการสืบทอดต่อไป

กิจกรรมการเรียนรู้

1. นักเรียนและครูร่วมกันสนทนาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมยกตัวอย่าง เช่น ใครรู้จัก เคยเห็น หรือรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น อะไรบ้าง แลกเปลี่ยนให้เพื่อนๆ ฟัง
2. นักเรียนและครูร่วมกันสนทนาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการเรียนรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. นักเรียนร่วมกันสนทนาถึงแหล่งเรียนรู้ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ซึ่งได้แก่ ครูภูมิปัญญา (อาจารย์ประภากร สอนศาลา)

4. นักเรียนศึกษาความรู้ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” โดยสัมภาษณ์ สอบถาม รับฟังและแลกเปลี่ยน(ใบงาน) จากครูภูมิปัญญา(อาจารย์ประภากร สอนศาลา)

5. นักเรียนบันทึกรวบรวมความรู้(สมุดบันทึก)

6. นักเรียนและครูร่วมกันจัดกิจกรรม “พี่เล่า น้องฟัง” “ภาษาถิ่นหากินหมาน”

7. นักเรียนและครูร่วมกันสรุปถึง การแสวงหาหาความรู้ตามความสนใจและความต้องการของนักเรียน สามารถทำได้ ดังขั้นตอนต่อไปนี้

- นักเรียนต้องการความรู้ อยากรู้ เรื่องอะไร
- แหล่งความรู้ สิ่งที่อยากรู้ นั้นๆ อยู่ที่ไหน
- ศึกษาและสรุปเป็นความรู้ของนักเรียน
- นำความรู้ที่นักเรียนสรุปได้ บันทึกหรือรวบรวมให้สะดวกต่อการ ทบทวน สืบค้นของนักเรียน
- นักเรียนนำความรู้ที่ได้ไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ พ่อ แม่ หรือนำไปใช้ในการเรียนการทำงาน ของนักเรียน

แหล่งเรียนรู้

ครูภูมิปัญญา (อาจารย์ ประภากร สอนศาลา)

สื่อ

1. ใบงาน
2. สมุดบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน”

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การวัดผลและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	เครื่องมือที่ใช้วัด	เกณฑ์การวัด
1. ความสามารถในการอธิบาย และความเข้าใจในการใช้ภาษาถิ่นหากินหมาน	-สมุดบันทึก	-ความครอบคลุมของเนื้อหา
	-สนทนาในห้องเรียน	-นักเรียนร่วมแสดงความคิดเห็นได้หลากหลาย
2. ความคิดเห็น ต่อการนำภาษาถิ่นหากินหมานไปประยุกต์ใช้	-สนทนาในห้องเรียน	
3.ความเข้าใจต่อขั้นตอนการแสวงหาความรู้ของนักเรียน	-สนทนาในห้องเรียน	-บอกขั้นตอนการแสวงหาความรู้ได้ถูกต้อง

บันทึกผลหลังการจัดการเรียนรู้

……..……

……..……

……..……

ลงชื่อ ครูผู้สอน

(……..…..)

ตำแหน่ง ……..……..

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ใบงาน

เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน”

คำชี้แจง : ให้นักเรียนไปศึกษาหาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ภาษาถิ่นหากินหมาน” จากครูภูมิปัญญา (อาจารย์ประภากร สอนศาลา) โดยนักเรียนปฏิบัติตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

ก่อนการเรียนรู้

1. ให้นักเรียนรวมกลุ่มและสนทนาแลกเปลี่ยนถึงคำถามที่อยากรู้เกี่ยวกับ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” เพื่อจะใช้สัมภาษณ์ สอบถามจากครูภูมิปัญญา

2. นักเรียนเตรียมความพร้อมในการไปศึกษานอกห้องเรียน เช่น สมุด ปากกา ดินสอ ยางลบ สมุดบันทึกภาคสนาม

3. นักเรียนศึกษาเส้นทางไปยังบ้าน หรือที่พักของครูภูมิปัญญา เช่น วิธีการเดินทาง เขียนหรือวาดแผนที่ลงในสมุดบันทึก

ระหว่างการเรียนรู้

4. นักเรียนร่วมเดินทางไปพบครูภูมิปัญญา

5. นักเรียนแนะนำตัวเองและบอกความต้องการให้ครูภูมิปัญญาทราบ

6. นักเรียนร่วมกันสรุปถึงสิ่งที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ สอบถาม และรับฟังการถ่ายทอดความรู้จากครูภูมิปัญญา และบันทึกลงในสมุดบันทึก

7. นักเรียนสามารถเขียนหรือบันทึก ตกแต่งสมุดบันทึกของตนเองตามความต้องการ เช่น วาดภาพประกอบ ระบายสี แปะติดภาพ เป็นต้น

8.นักเรียนนำความรู้ที่ได้รับมาพูดคุย แลกเปลี่ยนในห้องเรียน

ขอให้นักเรียนสนุกกับการเรียนรู้ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” นะจ๊ะ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สมุดบันทึก

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากเพื่อนถึงเพื่อน

บันทึกเล่มนี้ เป็นการบันทึกเรื่อง “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ซึ่งฉันไปเรียนรู้กับ “ครูภูมิปัญญา” เมื่อวันที่____เดือน_____ พ.ศ. _____

เอาหละ! อยากให้เพื่อนๆ ได้อ่านบันทึกเล่มนี้ อยากรู้แล้วใช่ไหม...

พลิกหน้าต่อไปเด้อ...

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ครูภูมิปัญญา “ภาษาถิ่นหากินหมาน”

ชื่อครู ---------- นามสกุล ----------

ชื่อเล่น ---------- อายุ ------- ปี

ที่อยู่ ----------

แผนที่ : แสดงที่ตั้งบ้าน “ครูภูมิปัญญา” (ฉันเขียนเองนะ)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“ภาษาถิ่นหากินหมาน” คืออะไรหนอ?

โปรดอ่านที่ฉันได้บันทึกไว้ จากที่ได้ไปเรียนรู้กับครูภูมิปัญญามา

[สนุกนะ]

๑ ภาษาถิ่น คือ ----------

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๖ หากินหมาน หมายถึง ----------

---

๗ ภาษาถิ่นหากินหมาน คือ ----------

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๖ ฉันนำ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ไปใช้อย่างไร _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

๗ ฉันได้อะไรจาก “ภาษาถิ่นหากินหมาน” _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มีอะไรอีกมากมายที่ครูภูมิปัญญาบอก สอน แนะนำพวกเรา เกี่ยวกับ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” อ่านต่อซิ...

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ดีจังเลย... อยากรู้ไหม? ฉันรู้สึกอย่างไรหลังจากได้ไปเรียน “ภาษาถิ่นหากินหมาน” กับครูภูมิปัญญา

[ให้นักเรียนวาด ตามความรู้สึกลงในช่อง ☐]

= หมายถึง นักเรียนรู้สึกดี ชอบ พอใจ

= หมายถึง นักเรียนรู้สึกปกติ เฉยๆ

= หมายถึง นักเรียนรู้สึกไม่ดี ไม่ชอบ ไม่พอใจ

ฉันได้ความรู้เรื่อง “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ☐

ฉันรู้สึกอย่างไรที่ได้มาเรียนกับครูภูมิปัญญา ☐

ฉันรู้สึกอย่างไรกับ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ☐

ฉันอยากให้เพื่อนๆ รู้สึกต่อ “ภาษาถิ่นหากินหมาน” ☐

พลิกต่อไป...ฝีมือวาดภาพของฉันเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพวาด “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ที่ฉันชื่นชอบ

8

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ช

เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ

“แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้
ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ”

ณ โรงเรียนบ้านม่วง ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ยโสธร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำนำ

การอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม “แผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้จัดการความรู้ของนักเรียน” สำหรับครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” โดย นายอเนกพล เกื้อมา นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กระบวนการศึกษาวิจัยดังกล่าว เน้นการมีส่วนร่วม ที่เรียกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ได้แก่ การมีส่วนร่วมของผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญา นักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน ครั้งนี้เปิดโอกาสให้ครูผู้สอนกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้รับรู้และแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นถึงความต้องการในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตลอดจนร่วมกันสร้างแผนจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน ซึ่งจะนำแผนดังกล่าวที่ได้ไปดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่อไป

ครั้งนี้หวังให้เกิดประโยชน์แก่ครู เพื่อใช้เป็นแนวทาง หรือรูปแบบสำหรับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยนักเรียนเป็นศูนย์กลาง พร้อมทั้งสนับสนุนเอกสารเนื้อหาที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการความรู้ การจัดการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การอบรมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ จะมีส่วนสนับสนุนให้ครูผู้สอนได้ความรู้ ความเข้าใจและแนวทางในการได้แผนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการความรู้ของนักเรียน อันจะนำไปสู่การเรียนรู้อย่างแท้จริงของนักเรียน

ขอแสดงความนับถือ

ทีมวิทยากร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

อเนกพล เกื้อมา[1]
ประภากร สอนศาลา[2]

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นที่กล่าวถึงอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือสำคัญหนึ่งในการพัฒนาคนและสังคม ซึ่งเห็นได้จากภาครัฐให้ความสำคัญ และดำเนินการในหลายลักษณะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นสนับสนุน ส่งเสริม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งในการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนโดยปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ รวมถึงกำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นและนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอนในระดับต่างๆ ตลอดจนส่งเสริมให้มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน ทั้งนี้เพื่อเป็นทางเลือกและประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ปัจจุบัน ตลอดจนธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นคงอยู่สืบเนื่องกับสังคมไทยต่อไป

ความหมาย

ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ล้วนแล้วแต่มีความหมายใกล้เคียงกัน หากแต่จะแตกต่างกันในการให้คำเรียกซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทและขอบเขตพื้นที่[3] เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ภูมิปัญญาของท้องถิ่นนั้นๆ เป็นของประชาชน ชาวบ้านในแถบท้องถิ่นนั้น ขณะเดียวกันก็อาจจะเรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ และท้ายที่สุดอาจเรียกว่าเป็นภูมิปัญญาไทย หมายถึง ภูมิปัญญาของคนไทยทั้งประเทศ เพราะภูมิปัญญาเหล่านั้นเป็นสมบัติของคนไทยร่วมกัน

ภูมิปัญญา มิใช่สิ่งล้าสมัย หรือเป็นเพียงของเก่าเก็บอย่างที่หลายคนคิดหรือเข้าใจกัน เนื่องจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เกิดจากการสะสมการเรียนรู้ วิธีการปฏิบัติ การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมเรียกว่า ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดและสืบทอดกันมาเพื่อแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งยังมีการพัฒนาตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง[4]

---

[1] นิสิตปริญญาเอก สาขาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

[2] ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 จังหวัดยโสธร

[3] การเรียกภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นเนื้อเดียวกันของภูมิปัญญา ซึ่งมีความแตกต่างหรือเหมือนกันในแต่ละภูมิภาค

[4] ภูมิปัญญา มีการพัฒนามาจากประสบการณ์ ความเป็นอยู่ นึกคิดและการเรียนรู้ของประชาชน อยู่ตลอดเวลา จึงส่งผลให้ภูมิปัญญาไม่ล้าสมัยและสามารถนำมาใช้ได้กับทุกสถานการณ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามปรากฏในมาตรา 3 แห่งราชอาณาจักรไทย หมายถึง ศิลปวัฒนธรรม พื้นบ้าน ทรัพยากรชีวภาพ และองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ อย่างไรก็ตาม การให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีความครอบคลุมและสามารถเห็นรายละเอียดที่ลึกลงไปเป็นการให้ความหมายโดยศูนย์พัฒนา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยให้ไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการแสดงออกซึ่งความคิด ความเข้าใจ และความรู้ที่มีต่อโลกและชีวิต ไม่ว่าจะเป็นในการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนความเชื่อและระบบคุณค่า ซึ่งได้แสดงออกมาทั้งที่เป็นกิจกรรม รูปแบบ ที่ชัดเจน รวมทั้งความเชื่อ การให้คุณค่าต่อสิ่งต่างๆในส่วนรวมหรือบุคคล

ที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้อีกครั้งว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ในด้านต่างๆ ของประชาชน ทั้งที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและหรือเกิดขึ้นใหม่ตามสถานการณ์ ซึ่งทั้งหมดนั้นก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนทั้งส่วนบุคคลและหรือส่วนรวม

คำถาม : 1. โปรดให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามความคิดและความเข้าใจของท่าน

2. จากความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังกล่าว ท่านคิดว่า ในชุมชนของท่านมีภูมิปัญญาท้องถิ่น อะไรบ้าง

สาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ได้มีการจัดแบ่งสาขา[5] ของภูมิปัญญาท้องถิ่นแตกต่างกันไปตามพื้นฐาน และการนำไปใช้ของแต่ละบุคคล หน่วยงานหรือองค์กร แต่อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดย ทั่วๆไป จะครอบคลุมใน 8 สาขาหลักดังต่อไปนี้ คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาเกษตร

เป็นความรู้ ความสามารถของประชาชนเกี่ยวกับการเกษตร เช่น การทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมง เป็นต้น เหล่านั้นเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหาการเกษตรของประชาชนในท้องถิ่น เช่น การทำเกษตรที่เอื้อต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นต้น

[5] อาจเรียกสาขา ด้าน หรือประเภท แต่ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้หรือการส่งเสริม ธำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญานั้นเอง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาอุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม

เป็นความรู้ ความสามารถของประชาชนเกี่ยวกับอุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม เหล่านั้นเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหาอุตสาหกรรมหรือหัตถกรรมของประชาชนในท้องถิ่น เช่น แห ผ้าทอ จักสาน เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาแพทย์แผนไทย

เป็นความรู้ ความสามารถ ของประชาชนเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย เช่น การดูแลรักษาสุขภาพ การใช้ยาสมุนไพร เป็นต้น เหล่านั้นเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหาแพทย์แผนไทยของประชาชนในท้องถิ่น เช่น สมุนไพรแก้ไข้ ยาพื้นบ้าน นวดแผนไทย เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขากองทุนและธุรกิจชุมชน

เป็นความรู้ ความสามารถ ของประชาชนเกี่ยวกับกองทุนหรือธุรกิจชุมชน เช่น การจัดการเงินทุน การทำกองทุนเพื่อดูแลตนเองของชุมชน เป็นต้น เหล่านั้นเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหากองทุนและธุรกิจชุมชนของประชาชนในท้องถิ่น เช่น กองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์หมู่บ้าน กลุ่มอาชีพ ธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม

เป็นความรู้ ความสามารถ ของประชาชนเกี่ยวกับศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม เช่น วรรณกรรมพื้นบ้าน การประดิษฐ์อักษรภาษาถิ่น การสืบสานอักษรโบราณ เป็นต้น เหล่านั้นเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหาศิลปกรรม ภาษา และวรรณกรรมของประชาชนในท้องถิ่น เช่น ภาพวาดฝาผนัง งานปั้น งานแกะสลัก งานประดับต้นเทียน ปั้นโอ่ง เป็นต้น

6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาปรัชญา ศาสนา และประเพณี

เป็นความรู้ ความสามารถของประชาชนเกี่ยวกับปรัชญา ศาสนา และประเพณี เช่น การดำเนินชีวิตตามแนวคิดและความเชื่อ กิจกรรมประเพณีเพื่อเป็นแบบแผนชีวิต เป็นต้น เหล่านั้นเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหาปรัชญา ศาสนา และประเพณีของประชาชนในท้องถิ่น เช่น การคิดวิธีการเล่นพื้นบ้าน การทำบุญ การลงแขก เป็นต้น

7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาโภชนาการ

เป็นความรู้ ความสามารถของประชาชนในการคิดค้นเทคนิค วิธีการ ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร การกิน เป็นต้น เหล่านั้นเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหาโภชนาการของประชาชนในท้องถิ่น เช่น การถนอมอาหาร อาหารพื้นบ้าน สุขภาวะครอบครัวและชุมชน เป็นต้น

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เป็นความรู้ ความสามารถของประชาชนในการดำรงชีวิตร่วมกันระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนา แก้ปัญหาจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของประชาชนในท้องถิ่น เช่น ป่าชุมชน การสร้างฝายชะลอน้ำ การบวชป่า เป็นต้น

คำถาม: โปรดจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของท่าน ตามสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้น

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัฒน์ ในช่วงที่ผ่านมาส่งผลให้ประเทศไทยได้รับการถ่ายทอดวิทยาการและเทคโนโลยีแผนใหม่จากภูมิปัญญาตะวันตกเป็นจำนวนมาก ซึ่งหลายๆ ฝ่าย โดยเฉพาะภาครัฐคาดหวังให้เป็นแนวทางในการพัฒนา และความทัดเทียมกับอารยประเทศ หากแต่เมื่อนำไปสู่ระดับการดำเนินงานพัฒนา พบว่า วิทยาการและเทคโนโลยี ดังกล่าว ไม่สามารถให้ประโยชน์ได้อย่างที่ควรและหลายครั้งมีการนำมาใช้โดยขาดความเข้าใจและเชื่อมโยงกับความเป็นเทคโนโลยีชาวบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้านไทยที่สืบต่อมาตั้งแต่อดีต ส่งผลทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถปรับตัวให้อยู่อย่างมีความสุขได้ ประชาชนเริ่มขาดความมั่นใจและนำไปสู่การพึ่งตนเองไม่ได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้ถูกกล่าวถึงและให้ความสำคัญ เสนอให้เป็นทางเลือกและทางออกที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมไทย อันเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศและสังคมต่อไป ทั้งนี้เนื่องจาก

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย ที่ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนานและเป็นมรดกไทยที่คนไทยทุกวันนี้ภูมิใจ และเป็นที่เรียกขานของต่างประเทศว่าเป็นดินแดนที่มั่งคั่งด้วยมรดกทางวัฒนธรรม (Rich of Culture)

2. ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคม ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ช่วยให้คนไทยใช้สติปัญญาความสามารถและภาวะสร้างสรรค์ มาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงไปมาได้โดยตลอด ศักยภาพนี้ได้นำคนไทยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสันติสุขสืบต่อกันมาเป็นเวลานานถึงปัจจุบัน เช่น ปรัชญาที่ว่า “มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ”

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่มีขอบเขตกว้างและลึกซึ้ง ซึ่งครอบคลุมคตินิยม ความรู้ความสันทัด การรู้เท่าเทียมธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัวและการเลือกเฟ้นความคิดวิธีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เนื้อหาเหล่านั้น นับว่าเป็นแม่บทในการจัดการศึกษาสมัยใหม่ที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ “รู้รอบ และรู้ลึก”

4. การเชื่อมโยง ความรู้ ประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งไปสู่อย่างไม่ขาดสาย และพร้อมๆ กันนั้นคนแต่ละรุ่นในแต่ละชุมชนก็จะปรับความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมและมีชีวิตได้อย่างสันติสุข ซึ่งตรงกับแนวคิดของการจัดการศึกษาแบบ “ระบบเครือข่ายการเรียนรู้” (Learning Network)

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ล้วนเป็นการศึกษาค้นคว้าและการเรียนรู้แบบเชิงประจักษ์จากปัญหาสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน จนได้ข้อสรุปที่ชัดเจนและสืบทอดต่อๆ กันมา เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสานมาประยุกต์พิธีกรรมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเรียนรู้เชิงประจักษ์นับเป็นแม่บทของงานวิจัยในปัจจุบัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

6. การถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่างๆ ในหลายสาขาผสมกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่เรียกว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated) หรือเป็นแบบสหวิทยาการ

7. การถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง โดยการทำให้ดู ให้ลงมือทำ และให้เลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญา นับเป็นการเรียนรู้ที่เรียกว่าเรียนรู้โดยลงมือปฏิบัติ (Learning by doing) ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ดีและมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญ หรือคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้เป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคสมัยได้

คำถาม: ท่านคิดเห็นอย่างไรต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นกับสังคมไทยในปัจจุบัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาของไทยในอดีต ภาระเหล่านั้นตกอยู่กับชุมชน ครอบครัว วัดและหรือสำนักต่างๆ โดยถ่ายทอดทั้งด้านความรู้และหลักการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นไปอย่างสอดคล้องกับพื้นฐานวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ทำให้ชุมชนสังคมไทยในอดีตดำรงอยู่อย่างสงบ แต่เมื่อรัฐบาลได้นำระบบการจัดการศึกษาจากประเทศตะวันตกมาใช้แทนระบบการจัดการศึกษาโดยชุมชน ดังแต่ก่อน โดยอาศัยแผนการศึกษาแห่งชาติ เป็นแม่แบบ ใช้ร่วมกันทั้งประเทศ ทำให้ชุมชนถูกละเลย และไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง รวมถึงองค์ความรู้ของท้องถิ่นก็ถูกละเลยไป ผู้เรียนได้เรียนสิ่งที่อยู่ไกลตัวออกไปใกล้ตัวกลับไม่รู้จึงไม่สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังที่ หมอประเวศ วะสี กล่าวว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาแห่งการดำรงอยู่อย่างดุลยภาพ... ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งความรู้ที่ดีอย่างหนึ่งที่ถูกทอดทิ้งไปในการศึกษาปัจจุบัน”

แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาของชาติ โดยการนำมาใช้จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และให้มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับความรู้สากล โดยกำหนดให้สถานศึกษามีหน้าที่จัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงของท้องถิ่น โดยเน้นให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเองและท้องถิ่นในด้านต่างๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดความรัก ความภูมิใจ และมีความผูกพันกับท้องถิ่นตลอดจนมีความรู้ความสามารถในการคิด การจัดการและแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาหรือบูรณาการในการเรียนการสอน ส่งผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ผู้เรียนสามารถสัมผัสและเข้าถึงได้ และไม่ใช่สิ่งที่เป็นนามธรรม จนยากต่อการเข้าใจและเรียนรู้อีกต่อไป โดยส่วนหนึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นได้นำมาจัดการศึกษาผ่านทหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเกิดขึ้นมาจากความร่วมมือของทุกฝ่ายในชุมชน แม้ว่า กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า “การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษายังดำเนินการไม่แพร่หลายและการจัดการเรียนการสอนยังไม่สนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นเท่าใดนัก ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ไม่ตรงกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่แท้จริงในท้องถิ่นของตน” แต่ก็ถือได้ว่าเป็นปัญหาที่ท้าทายผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับต่อการแก้ไขต่อไป

อย่างไรก็ตามแนวคิดในการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน เป็นการจัดการศึกษาที่สนับสนุน ส่งเสริม ดำรงไว้ซึ่งคุณค่าและความเป็นภูมิปัญญาไทยอย่างแท้จริงและจะยั่งยืนต่อไปก็ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่าย

คำถาม: ท่านคิดเห็นอย่างไรต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษาของไทยในปัจจุบัน

คุณลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนควรรู้

มีการกล่าวถึงการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนระดับประถมศึกษา ในมุมมองที่แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นด้านของเนื้อหา รูปแบบ ความเหมาะสม รวมถึงคุณลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละชนิด ที่นักเรียนควรได้เรียนรู้ แต่ทั้งนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นจำเป็นต้องได้รับการพิจารณาถึงความเหมาะสม และที่สำคัญคือ เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณลักษณะตอบสนองเป้าหมายหรือจุดประสงค์ในการเรียนรู้ครั้งนั้นๆ เป็นสำคัญ ดังนั้น การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละครั้ง นอกเหนือจากการจัดการเรียนรู้ให้เป็นไปตามเป้าหมายของหลักสูตรหรือจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมในครั้งนั้นๆ แล้ว ความร่วมมือจากชุมชน บุคคล เป็นสิ่งที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมร่วมสะท้อนเพื่อให้เห็นคุณลักษณะที่คาดหวังให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนโดยการเรียนรู้ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีลักษณะนั้นๆ

จากการศึกษาวิเคราะห์[6] พบว่า มีการกล่าวถึงคุณลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เยาวชน นักเรียนควรรู้ หรือควรสนับสนุนส่งเสริมให้เยาวชน ได้เรียนรู้ อันจะเป็นคุณลักษณะที่ติดตัวและเป็นสิ่งที่สังคมพึงปรารถนาต่อไป แบ่งออกได้เป็น 4 คุณลักษณะ คือ

1. คุณลักษณะที่มุ่งส่งเสริมให้เกิดคุณธรรม จริยธรรม ในชุมชน สังคม

คุณลักษณะหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นเต็มไปด้วยฐานแห่งคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งแฝงหรือเป็นปริศนาธรรมอยู่ในกิจกรรมของภูมิปัญญา มุ่งให้ผู้เรียนรู้ได้ซึมซับคุณลักษณะทางจริยธรรมและคุณธรรมที่ดีต่อตนเองและสังคม เมื่อนักเรียนได้เรียนรู้แล้วทำให้นักเรียนได้สัมผัสและตระหนักได้ด้วยรูปธรรมของกิจกรรมภูมิปัญญานั้นๆ

---

[6] จากการศึกษาและวิเคราะห์บทความ เอกสาร ตำรา หนังสือ และเนื้อหา เกี่ยวกับภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของคนไทย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. คุณลักษณะที่มุ่งให้เกิดความรู้สึกร่วม สำนึกรักท้องถิ่น

คุณลักษณะที่มุ่งให้เกิดความรู้สึกร่วม ความภาคภูมิใจต่อท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นตัวถ่ายทอดเรื่องราวของท้องถิ่นในด้านต่างๆ ไปสู่ผู้เรียน ซึ่งจะเป็นอีกทางเลือกของการจัดการศึกษา[7] เพื่อส่งเสริมคุณค่าและความรู้สึกร่วม สำนึกรักท้องถิ่น เพื่อหวังให้ชุมชน ท้องถิ่น เป็นศูนย์การพัฒนาของชุมชนอันเกิดจากความรักและความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ร่วมกัน

3. คุณลักษณะที่สนับสนุนอาชีพและการสืบสานสิ่งที่ดีงามในชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนหนึ่งเกิดจากการแก้ปัญหาและการเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน การเรียนรู้ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเสมือนหนึ่งการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถในการดำเนินอาชีพของชาวบ้านในชุมชน และเป็นการสืบสานอาชีพสำคัญๆ และมีคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ของชุมชน ต่อไป

4. คุณลักษณะที่มุ่งให้เกิดการพึ่งพาตนเอง

ความรู้ ความเชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง แต่ละด้านของชาวบ้าน ล้วนแล้วแต่ผ่านการทบทวน ลองผิดลองถูก จนกระทั่งสามารถอ้างอิงและปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างลงตัวและสอดคล้องกับบริบทเหล่านั้นมาจากความพยายามในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางที่นักเรียนหรือเยาวชนไทย ควรได้เรียนรู้และศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

คำถาม: ท่านคิดว่ามีคุณลักษณะอื่นใดของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ควรจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลโพนงามและพื้นที่ใกล้เคียง

ด้านเกษตรกรรม

ตำบลโพนงาม ได้แก่ ไร่นาสวนผสม การปลูกหอมแบ่ง

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ การทำนาให้ได้ผลต้นทุนต่ำ การทำการเกษตรแบบผสมผสาน พึ่งพาตนเอง เกษตรอินทรีย์ การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การเลี้ยงปลาในนาข้าว

ด้านอุตสาหกรรมหรือหัตถกรรม

ตำบลโพนงาม ได้แก่ การทำพานบายศรี การสานแห การทอผ้าขิด มัดหมี่ การทอเสื่อด้วยกก หรือผือ การจักสานไม้ไผ่ การสานกระติ๊บข้าว

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ การแกะสลักไม้

ด้านการแพทย์แผนไทย

ตำบลโพนงาม ได้แก่ หมอน้ำมันระกำ การรักษางูพิษกัดโดยเวทมนต์ สมุนไพรแก้ไข้ สมุนไพรฟ้าทลายโจร

---

[7] การจัดการศึกษาปัจจุบันมุ่งส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ด้วยเหตุผลหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนจะส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวเองและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ หมอยาชาวบ้าน ยาพื้นบ้านไทยอีสาน นวดแผนไทย

ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ กลุ่มจักสาน มวยนึ่งข้าว กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มสตรีทอผ้าโดยสีธรรมชาติ กลุ่มอาชีพไก่ย่างบ้านดงแคนใหญ่ ศูนย์สาธิตการตลาดศรีแก้ว

ด้านศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม

ตำบลโพนงาม ได้แก่ ภาษาถิ่นหากินหมาน หมอลำซิ่ง ลำกลอน การดีดพิณสามสายหอแจก

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ การแต่งผญา ขะลำคำสอน การแต่งกลอน ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น

ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี

ตำบลโพนงาม ได้แก่ พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีสูตรขวัญ การละเล่นพื้นเมือง

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีสูตรขวัญ การละเล่นพื้นเมือง ศาสนพิธีดอนปู่ตา

ด้านโภชนาการ

ตำบลโพนงาม ได้แก่ การทำปลาส้มน้อย

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ อาหารพื้นบ้านต้านมะเร็ง การทำข้าวเกรียบฟักทอง ทำปลาร้า ทำปลาส้ม ทำขนมจีน

ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตำบลโพนงาม ได้แก่ บ้านดิน

แหล่งใกล้เคียง ได้แก่ ป่าชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต

ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีองค์ความรู้อยู่คู่กับตัวบุคคล กล่าวคือ สามารถศึกษาหาความรู้ภูมิปัญญาเหล่านั้นได้จากตัวบุคคลที่ดำเนินกิจกรรมในภูมิปัญญานั้นๆ จะมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาร่วมของชุมชน เช่น ภูมิปัญญาหอแจก และวัดป่าคัมภีร์ลาลัย ในตำบลโพนงาม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรม ที่สืบทอดกันมา หากแต่ภูมิปัญญาตัวบุคคลในด้านนี้ไม่มีชัดเจน เพียงแต่สามารถศึกษาประวัติจากผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ ในชุมชนได้

ครูผู้สอนภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือผู้สนใจสามารถสำรวจสถานภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นด้วยวิธีการสำรวจเบื้องต้น เพื่อช่วยให้ครูมีฐานข้อมูลและนำไปวิเคราะห์เพื่อออกแบบเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องต่อไป

คำถาม: ท่านรู้จักหรือสนใจเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไรในชุมชนหรือพื้นที่ใกล้เคียง

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

จากแบบสำรวจเพื่อศึกษาความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษปีที่6 ปีการศึกษา 2551 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร จากนักเรียนในจำนวน 8 โรงเรียน (บ้านโคกศรี บ้านแดงหนองแซง บ้านนาทม บ้านสร้างแต้ บ้านหนองหว้า บ้านม่วง บ้านโพนงามเกลี้ยงเก่า และโรงเรียนบ้านเลา) 122 ชุด ได้ผลการศึกษาดังนี้

1. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม พบว่า นักเรียนมีความต้องการเรียนรู้ในระดับมากเรื่องเกษตรแบบผสมผสานพึ่งพาตนเอง (65.6) ไร่นาสวนผสม (54.9) การผลิตปุ๋ยชีวภาพ (73.0) เกษตรอินทรีย์ (50.8) การเลี้ยงปลาในนาข้าว (66.0) ซึ่งเหล่านั้นเป็นลักษณะหรือรูปแบบการทำการเกษตรในปัจจุบันของชุมชน ในขณะที่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น การทำนาข้าว การปลูกหอมแบ่ง นักเรียนมีความต้องการน้อยและไม่ต้องการ

2. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอุตสาหกรรม หรือหัตถกรรม พบว่า นักเรียนมีความต้องการในระดับมากเรื่อง การสานแห (46.7) การทอผ้าขิด มัดหมี่ (50.8) การทอเสื่อด้วยกก (51.6) การจักสานไม้ไผ่ (50.0) และการสานกระติบข้าว (51.6) ในขณะที่การทำพานบายศรีจะมีสัดส่วนระหว่างความต้องการมาก (43.4) และต้องการน้อย (44.3) อยู่ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันมาก ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าการทำพานบายศรี นักเรียนให้คุณค่า และมองเห็นเป็นสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่สืบทอดกันมา และอยากสานต่ออยากเรียนรู้ ในขณะเดียวกันนักเรียนมีความรู้สึกไม่พร้อม และไม่มั่นใจในการเรียนรู้

3. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์แผนไทย พบว่า นักเรียนให้ความสนใจและต้องการเรียนรู้ในระดับมากเกี่ยวกับยาพื้นบ้านไทยอีสาน (66.4) หมอยาพื้นบ้าน (59.4) สมุนไพรฟ้าทะลายโจร (52.5) นวดแผนไทย (53.3) โดยเฉพาะสมุนไพรแก้ไข้ (80.3) ซึ่งสะท้อนถึงการดูแลสุขภาพตนเองจากไข้หวัดของนักเรียน ในขณะที่การรักษางูพิษโดยเวทมนต์และหมอน้ำมันระกำ ยังเป็นอีกแนวทางซึ่งนักเรียนสนใจต้องการเรียนรู้มากและต้องการน้อย ในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกันมาก

4. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านกองทุน และธุรกิจชุมชน พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทนี้นักเรียนอาจมีความเข้าใจ “กองทุนและธุรกิจชุมชน” น้อยแต่ขณะเดียวกันนักเรียนให้ความสนใจและต้องการเรียนรู้มาก ซึ่งอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากกองทุนและธุรกิจชุมชนเหล่านั้น ดำเนินการเกี่ยวกับสิ่งที่นักเรียนให้ความสนใจ เช่น กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ (62.4) กลุ่มสตรีทอผ้าโดยสีธรรมชาติ (47.5)

5. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรม พบว่า นักเรียนให้ความสนใจ หรือต้องการเรียนรู้น้อยเมื่อเทียบกับด้านอื่นๆ เช่น หมอลำซิ่ง ลำกลอน (41.8) ผญา (40.2) ขะลำคำสอน (41.8) เป็นต้น อาจเนื่องเพราะภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นลักษณะของความสามารถเฉพาะตัวและเป็นการเรียนรู้ในลักษณะของการสะสมองค์ความรู้ ทักษะ มาเป็นเวลานานซึ่งเกิดขึ้นในกลุ่มผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ขณะเดียวกันภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและเป็นวิถีของนักเรียน กลับมีความต้องการเรียนรู้มาก เช่น ภาษาถิ่นหากินหมาน (45.1) ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น (57.4) การแต่งกลอน (59.0)

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

6. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี พบว่า พิธีบายศรีสู่ขวัญ (45.1) และพิธีสูตรขวัญ (48.4) เป็นภูมิปัญญาที่นักเรียนให้ความสนใจหรือต้องการมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ นักเรียนมีวิถีชีวิตและผ่านประสบการณ์ของพิธีบายศรีสู่ขวัญในฐานะสมาชิกหนึ่งในชุมชนจึงสนใจ และใคร่รู้ถือเป็นสิริมงคลแก่ตนเองรวมถึงภูมิปัญญาที่เป็นความเชื่อ หรือคำสั่งสอน เช่น การละเล่นพื้นบ้าน (67.4) ดอนปู่ตา (54.0) นักเรียนมีความสนใจหรือต้องการเรียนรู้มาก

7. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโภชนาการ พบว่า ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโภชนาการของนักเรียน มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากภูมิปัญญาการทำปลาส้มน้อย ทำปลาร้า และทำปลาส้ม ไม่เป็นที่ต้องการเรียนรู้ หรือต้องการเรียนรู้น้อยของนักเรียน ในขณะที่บางประเภท เช่น อาหารพื้นบ้านต้านมะเร็ง (64.7) ข้าวเกรียบฟักทอง (54.2) ขนมจีน (67.2) ซึ่งอาจมองว่าเป็นอาหารประเภทส่งเสริมสุขภาพ ได้กลายมาเป็นที่ต้องการมาก ซึ่งเหล่านั้นอาจเป็นผลจาการให้ข้อมูล ความรู้ ผ่านสื่อของภาคส่วนต่างๆ รวมถึงค่านิยม วัฒนธรรมในการบริโภคของชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป จำเป็นอย่างยิ่งครูผู้สอนต้องวิเคราะห์และจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านนี้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับพฤติกรรมบริโภคในสังคม

8. ความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ให้ความสนใจและต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนี้เป็นมาก อาทิ บ้านดิน (66.4) ป่าชุมชน (68.9) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (85.3) ซึ่งอธิบายได้อีกด้านหนึ่งของความต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน ว่าเป็นผลพวงมาจากบริบทของสังคมและการขับเคลื่อน เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของภาคสังคม ภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น การดำเนินกิจกรรมสนับสนุน ส่งเสริม ของภาครัฐและเอกชน

สรุป ภูมิปัญญาภายใต้มุมมองและความต้องการของนักเรียน นักเรียนมองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใกล้ตัวและเกี่ยวข้องกับตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจเกิดจากการเรียนรู้และเฝ้าสังเกตของนักเรียน ผลสำรวจในครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความใกล้ชิดและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่นักเรียนได้มีโอกาสรับรู้ สัมผัส แต่อย่างไรก็ตามการเชื่อมโยงหรือถ่ายโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นสู่ประชาชน เด็กและเยาวชนรุ่นต่อๆ ไปของชุมชนยังขาดรูปธรรมที่ชัดเจน และมีโอกาสสูญหายไปตามการเปลี่ยนแปลง ซึ่งในขณะนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักเรียนได้รู้จัก และหรือสัมผัสบางด้านอาจอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญสลายไปพร้อมกับตัวบุคคลภูมิปัญญา ดังนั้นครูผู้สอน ผู้บริหาร จะต้องพิจารณาและคำนึงถึงโดยการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและความต้องการของหลายฝ่ายในชุมชนร่วมกัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แนวทางการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดการเรียนรู้ในสาระการเรียนรู้ต่างๆ มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้บริหารและครูผู้สอน ต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกาย และสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ควรใช้รูปแบบวิธีการที่หลากหลาย เน้นการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้แบบบูรณาการ การใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้คู่คุณธรรม ทั้งนี้ต้องพยายามนำกระบวนการการจัดการ กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระบวนการคิดและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไปสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เนื้อหาและกระบวนการต่างๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้ในลักษณะองค์กรรวม การบูรณาการ เป็นการกำหนดเป้าหมายการเรียนร่วมกัน ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มสาระเดียวกัน หรือต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้มาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งจัดได้หลายลักษณะ เช่น

1. การบูรณาการแบบผู้สอนคนเดียว ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ กับหัวข้อเรื่องที่สอดคล้องกับชีวิตจริง หรือสาระที่กำหนดขึ้นมา เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม น้ำ เป็นต้น ผู้สอนสามารถเชื่อมโยงสาระ และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่างๆ เช่น การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ต่างๆ ทำให้ผู้เรียนได้ใช้ทักษะและกระบวนการเรียนรู้ไปแสวงหาความรู้ความจริงจากหัวข้อเรื่องที่กำหนด

2. การบูรณาการแบบคู่ขนาน มีผู้สอนตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันจัดการเรียนการสอน โดยอาจยึดหัวข้อเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วบูรณาการเชื่อมโยงแบบคู่ขนาน เช่น ผู้สอนคนหนึ่งสอนวิทยาศาสตร์ เรื่องเงา ผู้สอนอีกคนอาจสอนคณิตศาสตร์ เรื่องการวัดระยะทางโดยการวัดเงา คิดคำนวณในเรื่องเงาในช่วงเวลาต่างๆ จัดทำกราฟของเงาในระยะต่างๆ หรือ อีกคนหนึ่งอาจให้ผู้เรียนรู้ศิลปะเรื่องเทคนิคการวาดรูปที่มีเงา

3. การบูรณาการแบบสหวิทยา การบูรณาการในลักษณะนี้ นำเนื้อหาจากหลายกลุ่มสาระมาเชื่อมโยงเพื่อจัดการเรียนรู้ ซึ่งโดยทั่วไปผู้สอนมักจัดการเรียนการสอนแยกตามรายวิชา หรือกลุ่มวิชา แต่ในบางเรื่อง ผู้สอนจัดการเรียนการสอนร่วมกันในเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องวันสิ่งแวดล้อมของชาติ ผู้สอนภาษาไทยจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรู้ภาษา คำศัพท์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนวิทยาศาสตร์จัดกิจกรรมค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนสังคมศึกษาให้ผู้เรียนค้นคว้าหรือทำกิจกรรมชมรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และครู ผู้สอนสุขศึกษา อาจจัดให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ถูกสุขลักษณะ เป็นต้น

4. การบูรณาการแบบโครงการ ผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการเป็นโครงการโดยผู้เรียนและครู ผู้สอนร่วมกันสร้างสรรค์โครงการขึ้น โดยใช้เวลาการเรียนต่อเนื่องกันได้หลายชั่วโมง ด้วยการนำเอาจำนวนชั่วโมงของวิชาต่างๆ ที่ครู ผู้สอนเคยสอนแยกกันนั้นมารวมเป็นเรื่องเดียวกัน มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป้าหมายเดียวกัน ในลักษณะของการสอนเป็นทีม เรียนเป็นทีม ในกรณีที่ต้องการเน้นทักษะบางเรื่องเป็นพิเศษ ครู ผู้สอนสามารถแยกกันสอนได้ เช่น กิจกรรมเข้าค่ายดนตรี กิจกรรมเข้าค่ายภาษาอังกฤษ กิจกรรมเข้าค่ายศิลปะ เป็นต้น

เช่นเดียวกัน แนวทางการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย ซึ่งประเด็นสำคัญอยู่ที่ ความเหมาะสมและสอดคล้องกับผู้เรียนเป็นหลัก จากการศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มโรงเรียนประถมศึกษา ตำบลโพนงาม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร โดยสรุปจากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครูผู้สอน โรงเรียนประถมศึกษา พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีวิสัยทัศน์ต่อการจัดการเรียนรู้โดยเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง รวมถึงตระหนักในบทบาทของโรงเรียนที่จะต้องส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน ผู้ปกครอง พร้อมที่จะสนับสนุนและเปิดโอกาสให้มีการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุกรูปแบบ โดยเฉพาะการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมด้วย เช่นที่ผ่านมาโรงเรียนสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการเชิญวิทยากรภูมิปัญญามาให้ความรู้นักเรียนในทุกระดับ รวมถึงการแลกเปลี่ยนกับครูผู้สอนด้วย ซึ่งไม่เฉพาะแต่การจัดการเรียนการสอนเท่านั้น โรงเรียนได้ส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น ส่งนักเรียนเข้าร่วมการแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับจังหวัด ค่ายภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

ในขณะเดียวกันการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนโดยผู้บริหารและครูผู้สอนได้ตระหนักและนำความคาดหวังต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะให้เกิดกับนักเรียน หรือเป็นคุณลักษณะที่ติดตัวนักเรียนต่อไปในอนาคต เช่น ความภาคภูมิใจต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ความภาคภูมิใจต่อชุมชน ความสามารถในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถสร้างงาน รายได้ อาชีพทั้งที่เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริม ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมา นักเรียนส่วนหนึ่งได้ทำมาหากินและอาศัยอยู่ในชุมชน จะสามารถนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้รับในระหว่างเรียน กลับมาพัฒนาหรือเพิ่มเติมให้สามารถเป็นทางเลือกในการเลี้ยงชีพได้ ดังนั้นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมุ่งสร้างให้เกิดความร่วมมือผู้ปกครอง ปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมที่จะช่วยเหลือ และสนับสนุน ถ่ายทอดให้นักเรียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การจัดการความรู้

อเนกพล เกื้อมา

ความเป็นมาและแนวคิดการจัดการความรู้

Ikujiro Konaka นักวิชาการคนสำคัญผู้ริเริ่มนำแนวคิดเรื่อง การจัดการความรู้มาใช้ในการพัฒนาธุรกิจโดยเน้นให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการจัดการความรู้ ซึ่งต่อมาวิธีการหรือการนำเอาองค์ความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ถือว่าเป็นการจัดการชนิดหนึ่งในฐานะทุนที่สร้างมูลค่าเพิ่มแก่องค์กรและกำลังได้รับความสนใจในปัจจุบันและโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการจัดการความรู้ในยุค “สังคมเศรษฐกิจโลกในยุคปัจจุบันเป็นยุคสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Society and Economy) ทุกสังคมจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรม สำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนในการพัฒนาสังคมหรือภาคเศรษฐกิจนั้นๆ”

ปัจจุบันแนวคิดการจัดการความรู้ได้รับความสนใจ และขยายเข้าสู่องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างหลากหลาย ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายคือ การพัฒนาทรัพยากรบุคคล รวมถึง การนำพาองค์กรสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไป โดยหน่วยงานทางด้านการศึกษาของไทย[8] ก็เป็นอีกหนึ่งหน่วยงานที่ให้ความสนใจและนำแนวคิดการจัดการความรู้ มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาบุคลากร หากแต่การนำการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้โดยตรงกับกิจกรรมการเรียนการสอนของผู้เรียนค่อนข้างมีน้อยหรือแทบไม่มี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำการจัดการความรู้มาใช้กับผู้เรียนในระดับประถมศึกษา (ช่วงชั้นที่ 2) ทั้งนี้เพราะเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง อาทิ ความไม่เข้าใจหรือไม่สามารถบูรณาการการจัดการความรู้กับกิจกรรมการเรียนการสอนได้ ความไม่พร้อมของสถานศึกษา ครูผู้สอน รวมไปถึงสภาพแวดล้อมในโรงเรียน และชุมชน

อย่างไรก็ตามการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่ให้ผลลัพธ์ คือ ได้องค์ความรู้หรือการเรียนรู้ในสิ่งนั้นๆ ดังนั้นการจัดการความรู้ในฐานะเครื่องมือ จึงสามารถประยุกต์ให้สอดคล้องและเอื้อต่อการเรียนรู้ตามแต่จุดประสงค์และความต้องการ เช่น นำกระบวนการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นขั้นตอนในการได้มาซึ่งองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้กับผู้เรียนได้ตามความต้องการบนความร่วมมือของโรงเรียนโดยผู้บริหาร ครูผู้สอน และอาจรวมไปถึงผู้ปกครองและชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง

ข้อสังเกต: การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จัดการกับตัวของความรู้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่ส่งเสริมสนับสนุนให้คนได้แลกเปลี่ยนความรู้ที่มีต่อกัน

คำถาม: ท่านรู้จัก การจัดการความรู้ หรือ KM หรือไม่ อย่างไร

---

[8] การจัดการความรู้ กับสถานศึกษาของไทย ส่วนมากที่ปรากฏ มักจะเป็นหน่วยงานการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เพื่อสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรและการสื่อสารแลกเปลี่ยนภายในองค์กร โดยนำเอาเทคโนโลยีการสื่อสารเข้ามาสนับสนุน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความหมาย การจัดการความรู้ (Knowledge Management)

ผู้สนใจเรื่องการจัดการความรู้โดยเฉพาะในประเทศไทย ได้ให้ความหมายการจัดการความรู้ไว้มากมาย ซึ่งสรุปความหมาย การจัดการความรู้อย่างใกล้เคียงกันได้ว่า การจัดความรู้ หมายถึง การบริหารจัดการเพื่อให้คนที่ต้องการใช้ความรู้ได้รับความรู้ที่ต้องการ ซึ่งเป็นการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรโดยผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การสร้างความรู้ การประมวลรวบรวมความรู้ และการแลกเปลี่ยนและการใช้ความรู้ หรืออย่างที่นักปฏิบัติการจัดการความรู้ ได้ให้ความหมาย การจัดการความรู้ไปในทางการปฏิบัติว่า "การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้"

ทั้งนี้ สามารถสรุปได้ว่า การจัดการความรู้[9] หมายถึง กระบวนการและหรือวิธีการในการนำความรู้ที่มีอยู่ภายในตัวบุคคล องค์กร ชุมชน สังคม และหรือความรู้จากแหล่งต่างๆ มาแลกเปลี่ยนและแบ่งปัน เพื่อนำไปสู่ประโยชน์ร่วมกันทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน และสังคมโดยมีบริบทดำเนินการจัดการความรู้ที่ต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะส่วนนั้นๆ

คำถาม: โปรดให้ความหมาย "การจัดการความรู้" ตามความเข้าใจของท่าน

ประเภทของความรู้

เมื่อกล่าวถึง การจัดการความรู้ นอกเหนือจากความหมายที่ควรรู้ และเข้าใจแล้ว "ความรู้" เป็นอีกคำที่เราควรรู้และเข้าใจซึ่ง "ความรู้" ในบริบทของการจัดการความรู้ วิจารณ์ พานิช แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ตามแหล่งที่มาของความรู้ คือ

1. ความรู้ฝังลึกที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล ได้แก่ ทักษะ ประสบการณ์ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ซึ่งเป็นความรู้ที่แต่ละคนสะสมผ่านประสบการณ์และการเรียนรู้ต่างๆ มากมาย เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย ซึ่งหากไม่สามารถนำเอาความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อใช้งานระหว่างกันได้แล้ว ก็จะทำให้ความรู้ฝังลึกในบุคคลสูญหายเมื่อบุคคลนั้นๆ จากไป

2. ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกหรือถ่ายทอดออกมาในรูปของเอกสาร ตำรา ทฤษฎี คู่มือ ซีดี-รอม เป็นต้น โดยผู้สนใจสามารถเสาะหา สืบค้นเข้าถึงได้โดยสะดวก

3. ความรู้แฝง (Embedded Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในกระบวนการทำงานหรือขั้นตอนการทำงาน แฝงอยู่ในแบบแผน ธรรมเนียมปฏิบัติ วัฒนธรรมองค์กร หรืออยู่ในกฎเกณฑ์กติกา ข้อตกลงต่างๆ ของการทำงานร่วมกันในกลุ่ม องค์กร

---

[9] การจัดการความรู้ อาจแบ่งคำเพื่อช่วยทำให้เข้าใจความหมายได้ดียิ่งขึ้น โดยดึงเอาคำเดิมมาพิจารณาก่อนการผสมคำ คือ คำว่า การจัดการ และคำว่า ความรู้ ซึ่งหมายถึง ทำอย่างไร ด้วยวิธีการ กระบวนการ ใดๆเพื่อให้ได้ความรู้ที่สนใจหรือต้องการรู้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความรู้แต่ละชนิดดังกล่าว นับว่าเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาโดยเฉพาะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หากไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือไม่อยู่ในสภาพที่จะใช้ประโยชน์ได้ ก็จะเสียโอกาสในการพัฒนาและอาจสูญสลายไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ชนิดฝังลึกที่อยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ดังที่ประพนธ์ ผาสุขยืด กล่าวว่า ความสำคัญของแนวคิดการจัดการความรู้อยู่ตรงที่ว่า เราทำอะไรกับความรู้เหล่านั้น เราสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ สามารถนำไปสู่การพัฒนางาน การสร้างคุณภาพหรือสร้างนวัตกรรมได้หรือไม่

คำถาม: โปรดแยกความรู้ของท่านตามแหล่งที่มาของความรู้

กระบวนการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสร้างองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในทุกกลุ่ม องค์กรและหรือบุคคล ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการความรู้ เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ไม่ยุ่งยากและซับซ้อนเกินไป โดยแบ่งกระบวนการจัดการความรู้ ออกเป็น 5 ขั้นคือ

1. การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (Knowledge identification) เป็นการถามและตอบต่อความอยากรู้หรือความต้องการเรียนรู้ของกลุ่ม บุคคล ซึ่งเป็นไปเพื่อจุดประสงค์ใดๆ ก็ตาม เช่น ต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำไร่นาสวนผสม การจักสาน ศิลปะ เป็นต้น ขั้นตอนนี้สมาชิกในกลุ่มจะต้องพูดคุยและปรึกษาหารือกันจนเป็นข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มว่าต้องการเรียนรู้อะไร เพื่อจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่มต่อไป

2. การแสวงหาความรู้ (Knowledge acquisition) เมื่อได้ข้อยุติในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้จากขั้นที่หนึ่งแล้ว ขั้นตอนนี้กลุ่มจะต้องช่วยกันสืบค้นว่าแหล่งความรู้ที่ต้องการเหล่านั้นอยู่ที่ใด เป็นความรู้ประเภทใด รวมถึงเราจะไปสัมผัสแหล่งความรู้ที่เราต้องการเรียนรู้เหล่านั้นได้อย่างไร ตัวอย่าง เช่น การทำไร่นาสวนผสม ต้องรู้ให้ได้ว่าที่ไหนมีการทำไร่นาสวนผสม และใครเป็นผู้ทำไร่นาสวนผสมเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อที่จะช่วยให้เราสมารถเข้าถึงแหล่งของความรู้ เพื่อที่จะสร้างเป็นความรู้ของเราในขั้นต่อไป

3. การสร้างความรู้ (Knowledge creation) การสร้างความรู้เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (generative) อันเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมและข้อสรุปร่วมกันของกลุ่มจากการแลกเปลี่ยน พูดคุย ซักถาม การถ่ายทอดจากแหล่งความรู้ การสร้างความรู้ใหม่ ทุกๆ คนสามารถเป็นผู้สร้างความรู้ได้ รูปแบบต่างๆ ในการสร้างความรู้ มีดังนี้

- บุคคลให้ความรู้ที่ตนมีอยู่กับผู้อื่น เช่น การถ่ายทอดความรู้จากการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด
- การนำความรู้ที่องค์กรมีอยู่ผนวกเข้ากับความรู้ของแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่
- ความรู้ที่ได้จากการรวมและสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เข้าด้วยกัน รูปแบบนี้อาจจำกัดอยู่ที่ความรู้ที่มีอยู่แล้ว

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการภายใน โดยสมาชิกขององค์การค้นพบแนวทางได้เอง และมีกิจกรรมมากมายที่องค์กรสามารถดำเนินการเพื่อสร้างความรู้

ขั้นตอนนี้ เป็นผลมาจากสิ่งที่ได้รับรู้ และเข้าใจจากแหล่งความรู้ โดยจัดทำเป็นข้อสรุปและข้อค้นพบร่วมกันของกลุ่ม ซึ่งเรียกว่าเป็นความรู้ของกลุ่ม

4. การจัดเก็บ และสืบค้นความรู้ (Knowledge storage and retrieval) คือ การจัดเก็บความรู้ที่ได้จากการสรุปร่วมกันในขั้นตอนการสร้างความรู้ไว้ เพื่อให้ผู้สนใจเข้ามาสืบค้นได้ตามความต้องการ โดยทั้งนี้จำเป็นจะต้องพิจารณาความหลากหลายของกลุ่มคนที่แตกต่างกันในการสืบค้นข้อมูล เช่น ในระดับโรงเรียนอาจจัดทำเป็นหนังสือเล่มที่มีภาพประกอบ และใช้ภาษาที่ง่ายต่อการความเข้าใจของนักเรียน เพื่อให้นักเรียนกลุ่มอื่นๆ เข้ามาค้นคว้า ศึกษาได้

5. การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge transfer and utilization) คือ การกระจายความรู้และถ่ายทอดความรู้ไปยังบุคคล กลุ่ม อื่นๆ ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ โดยวิธีการต่างๆ เช่น การสื่อสารด้วยการเขียน การฝึกอบรม ระบบพี่เลี้ยง เป็นต้น

กระบวนการจัดการความรู้ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและมีมานานแล้วโดยเฉพาะในระดับบุคคล ซึ่งเห็นได้ว่าหากวิเคราะห์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง ก็จะพบว่า การเรียนรู้นั้นๆ เริ่มต้นจากสิ่งที่ต้องการรู้ จากนั้นหาแหล่งความรู้ที่ต้องการ แล้วบันทึก รวบรวม นำไปถ่ายทอดหรือใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมชีวิต ซึ่งเป็นไปอย่างนี้เรื่อยๆ

อนึ่ง การนำแนวคิดการจัดการความรู้ ซึ่งมีกระบวนการและประโยชน์อย่างที่กล่าวมา โดยใช้กับกลุ่มผู้เรียนซึ่งเป็นนักเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน นั้นก็เพื่อสร้างพื้นฐานแนวทางในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ดี มีประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนให้กับนักเรียน โดยเฉพาะการนำกระบวนการจัดการความรู้ ให้เป็นคุณลักษณะที่ติดตัวไปกับนักเรียนซึ่งมีโอกาสพัฒนาและเรียนรู้ ทั้งในแบบเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

คำถาม: จากความหมายการจัดการความรู้ดังกล่าว ท่านคิดว่าเคยได้จัดการความรู้ หรือมีส่วนใดบ้างที่ท่านได้ทำแล้วคิดว่าน่าจะเป็นการจัดการความรู้

การจัดการความรู้กับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดการความรู้กับการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในที่นี้ หมายถึง การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยกระบวนการจัดการความรู้ให้เกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งการจัดการให้เกิดการเรียนรู้ดังกล่าว โดยความร่วมมือของผู้บริหารโรงเรียน ครู และผู้เกี่ยวข้องในชุมชน ร่วมกันสนับสนุนและเอื้อต่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนตามกระบวนการจัดการความรู้ ดังนี้

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

1. การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้

นักเรียน : ร่วมกันกำหนดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กลุ่มสนใจอยากเรียนรู้

ผู้บริหาร ครู : สนับสนุนและสร้างแรงจูงใจให้นักเรียนสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. การแสวงหาความรู้

นักเรียน : ร่วมกันหาแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กลุ่มสนใจอยากเรียนรู้อาจเป็นทั้งแหล่งบุคคล กลุ่ม หรือสถานที่

ผู้บริหาร ครู : สนับสนุนและจัดเตรียม อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียน

3. การสร้างความรู้

นักเรียน : ร่วมกันสร้างข้อสรุปหรือข้อค้นพบความรู้ที่ได้จากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้บริหาร ครู : สนับสนุนและจัดเตรียม อำนวยความสะดวก

ปราชญ์ชาวบ้าน: ร่วมแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดและสื่อสารความรู้

4. การจัดเก็บ และสืบค้นความรู้

นักเรียน : ร่วมกันนำผลสรุปหรือค้นพบความรู้ที่ได้จากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดทำเป็นเอกสาร สื่อ เป็นต้น

ผู้บริหาร ครู : สนับสนุนและจัดเตรียม อำนวยความสะดวกวัสดุ อุปกรณ์

5. การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์

นักเรียน : นำผลสรุปหรือค้นพบความรู้ที่ได้จากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นไปเผยแพร่แก่นักเรียนกลุ่มอื่นๆ เช่น จัดเวทีแลกเปลี่ยน จัดนิทรรศการ เป็นต้น

ผู้บริหาร ครู : สนับสนุนและจัดเตรียม อำนวยความสะดวกวัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ตลอดจนการให้คำแนะนำ

การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยกระบวนการจัดการความรู้ ดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่เน้นและให้ความสำคัญกับนักเรียนหรือที่เรียกกันว่า นักเรียนเป็นศูนย์กลาง[10] นอกจากนี้กิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวได้ขยายขอบเขตไปสู่การเรียนรู้ในลักษณะของการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของโรงเรียน ชุมชน เข้าด้วยกัน จึงเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ของสังคมในปัจจุบัน อย่างที่มุ่งหวังให้เกิดขึ้นในทุกๆ ชุมชน สังคม ที่เรียกว่า “ชุมชนแห่งการเรียนรู้”[11] “สังคมแห่งการเรียนรู้”

---

[10] นักเรียนเป็นศูนย์กลาง ในที่นี้ หมายถึง การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดขึ้นจากความต้องการเรียนรู้ของนักเรียนเอง และนักเรียนเป็นผู้สร้างความรู้ หรือองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขึ้นมาเอง ทั้งนี้ ครูหรือผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ มีบทบาทในการสนับสนุน หรือให้คำแนะนำ

[11] ในมิติของการจัดการความรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ หมายถึง พื้นที่ซึ่งเปิดโอกาสหรือเอื้อให้สมาชิกในชุมชน ส่วนนั้นๆได้เข้ามาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ด้วยวิธีการอย่างหลากหลาย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งหรือวิถีของชุมชนนั้นๆ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แผนการจัดการเรียนรู้

พินิจ คาดพันโน[12]

การจัดการเรียนรู้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 32 กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ฉะนั้น ครู ผู้สอน และผู้จัดการศึกษาจะต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทจากการเป็นผู้ชี้นำ ผู้ถ่ายทอดความรู้ ไปเป็นผู้ช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนผู้เรียนในการแสวงหาความรู้จากสื่อและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างสรรค์ความรู้ของตน

อนึ่งการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากจะมุ่งปลูกฝังด้านปัญญา พัฒนาการคิดของผู้เรียนให้มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีวิจารณญาณแล้วยังมุ่งพัฒนาความสามารถทางอารมณ์ โดยการปลูกฝังให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเอง เข้าใจตนเอง เห็นอกเห็นใจผู้อื่น สามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทางอารมณ์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมเป็นกรณีพิเศษด้วย

อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนรู้ในสาระการเรียนรู้ต่างๆ มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกาย และสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง เหมาะสมและสอดคล้องกับการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ทั้งนี้ต้องพยายามนำกระบวนการการจัดการ กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระบวนการคิดและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไปสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการต่างๆ ซึ่งจัดได้หลายลักษณะ เช่น

1. การบูรณาการแบบผู้สอนคนเดียว ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ กับหัวข้อเรื่องที่สอดคล้องกับชีวิตจริง หรือสาระที่กำหนดขึ้นมา เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม น้ำ เป็นต้น ผู้สอนสามารถเชื่อมโยงสาระ และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่างๆ เช่น การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ต่างๆ ทำให้ผู้เรียนได้ใช้ทักษะและกระบวนการเรียนรู้ไปแสวงหาความรู้ความจริงจากหัวข้อเรื่องที่กำหนด

2. การบูรณาการแบบคู่ขนาน มีผู้สอนตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันจัดการเรียนการสอน โดยอาจยึดหัวข้อเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วบูรณาการเชื่อมโยงแบบคู่ขนาน เช่น ผู้สอนคนหนึ่งสอนวิทยาศาสตร์ เรื่องเงา ผู้สอนอีกคนอาจสอนคณิตศาสตร์ เรื่องการวัดระยะทางโดยการวัดเงา คิดคำนวณในเรื่องเงาในช่วงเวลาต่างๆ จัดทำกราฟของเงาในระยะต่างๆ หรือ อีกคนหนึ่งอาจให้ผู้เรียนรู้ศิลปะเรื่องเทคนิคการวาดรูปที่มีเงา

---

[12] ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 จังหวัดยโสธร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3. การบูรณาการแบบสหวิทยา การบูรณาการในลักษณะนี้ นำเนื้อหาจากหลายกลุ่มสาระมาเชื่อมโยงเพื่อจัดการเรียนรู้ ซึ่งโดยทั่วไปผู้สอนมักจัดการเรียนการสอนแยกตามรายวิชา หรือกลุ่มวิชา แต่ในบางเรื่อง ผู้สอนจัดการเรียนการสอนร่วมกันในเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องวันสิ่งแวดล้อมของชาติ ผู้สอนภาษาไทยจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรู้ภาษา คำศัพท์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนวิทยาศาสตร์จัดกิจกรรมค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนสังคมศึกษาให้ผู้เรียนค้นคว้าหรือทำกิจกรรมชมรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และครู ผู้สอนสุขศึกษาอาจจัดให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ถูกสุขลักษณะ เป็นต้น

4. การบูรณาการแบบโครงการ ผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการเป็นโครงการโดยผู้เรียนและครู ผู้สอนร่วมกันสร้างสรรค์โครงการขึ้น โดยใช้เวลาการเรียนต่อเนื่องกันได้หลายชั่วโมง ด้วยการนำเอาจำนวนชั่วโมงของวิชาต่างๆ ที่ ครู ผู้สอนเคยสอนแยกกันนั้นมารวมเป็นเรื่องเดียวกัน มีเป้าหมายเดียวกัน ในลักษณะของการสอนเป็นทีม เรียนเป็นทีม ในกรณีที่ต้องการเน้นทักษะบางเรื่องเป็นพิเศษ ครู ผู้สอนสามารถแยกกันสอนได้ เช่น กิจกรรมเข้าค่ายดนตรี กิจกรรมเข้าค่ายภาษาอังกฤษ กิจกรรมเข้าค่ายศิลปะ เป็นต้น

แนวการจัดการเรียนรู้ในช่วงชั้น

ช่วงชั้นที่ 2 ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 การจัดการเรียนรู้มีลักษณะคล้ายกับช่วงชั้นที่ 1 แต่จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนในสิ่งที่ตนสนใจ มุ่งเน้นทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม การสอนแบบบูรณาการ โครงงาน การใช้หัวเรื่องในการจัดการเรียนการสอน เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิด การค้นคว้า แสวงหาความรู้ สร้างความรู้ด้วยตนเอง สามารถสร้างสรรค์ผลงานแล้วนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น

ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในช่วงชั้นนี้ ครูผู้สอน และผู้เกี่ยวข้องสามารถนำแนวทางการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นมาประยุกต์ใช้ให้มากที่สุด อย่างเช่น การเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นไปตามความสนใจของนักเรียน โดยเน้นการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการศึกษาค้นคว้าและแลกเปลี่ยนกัน แต่ทั้งนี้ ความสำคัญอยู่ที่ ครูผู้สอนและผู้เกี่ยวข้องจะจัดสภาพให้เกิดการเรียนรู้ดังกล่าวได้อย่างไร ซึ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ครูผู้สอนจะต้องนำเสนอออกมาในรูปแบบของกิจกรรมการเรียนการสอนออกมาอย่างชัดเจน ซึ่งจะเป็นตัวการันตี การเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นกับนักเรียนได้

สื่อการเรียนรู้

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และหลักสูตรสถานศึกษามุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งมีความยืดหยุ่นสนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ และเรียนรู้ได้จากสื่อการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท รวมทั้งจากเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆ ที่มี

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อยู่ในท้องถิ่น ชุมชนและแหล่งอื่นๆ เน้นสื่อที่ผู้เรียนและผู้สอนใช้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียน ผู้สอนสามารถจัดทำและพัฒนาสื่อการเรียนรู้ขึ้นเองหรือนำสื่อต่างๆที่มีอยู่รอบตัวและในระบบสารสนเทศมาใช้ในการเรียนรู้

ลักษณะของสื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ควรมีความหลากหลาย ทั้งสื่อธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี และสื่ออื่นๆ ซึ่งช่วยส่งเสริมให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีคุณค่า น่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เข้าใจได้ง่าย และรวดเร็วขึ้น รวมทั้งกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้ เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและต่อเนื่องตลอดเวลา เพื่อให้การใช้สื่อการเรียนรู้เป็นไปตามแนวการจัดการเรียนรู้ และพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง สถานศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรดำเนินการดังนี้

1. จัดทำและจัดหาสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ให้เป็นสื่อการเรียนรู้

2. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

3. จัดทำและจัดหาสื่อการเรียนรู้ สำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียน และสำหรับเสริมความรู้ของผู้สอน

4. ศึกษาวิธีการเลือก และการใช้สื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมหลากหลาย และสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ ธรรมชาติของสาระการเรียนรู้ และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน

5. ศึกษาวิธีการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพมาตรฐานสื่อการเรียนรู้ที่จัดทำขึ้นเอง และที่เลือกนำมาใช้ประกอบการเรียนรู้ โดยมีการวิเคราะห์และประเมินสื่อการเรียนรู้ที่ใช้อยู่นั้นอย่างสม่ำเสมอ

6. จัดหาหรือจัดให้มีแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์สื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา และในชุมชนเพื่อการศึกษาค้นคว้าแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และพัฒนาสื่อการเรียนรู้

7. จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษา ท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่น

8. จัดให้มีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับสื่อ และการใช้สื่อการเรียนรู้เป็นระยะๆ

อย่างไรก็ตาม สื่อซึ่งผู้สอนและผู้เกี่ยวข้องสามารถพิจารณาและวิเคราะห์นำมาใช้ประยุกต์การเรียนรู้ให้กับนักเรียนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นสื่อที่ทุกชุมชน โรงเรียน สามารถจัดหาได้อย่างไม่ยากเย็นและไม่ถือว่าเป็นการลงทุนทางด้านงบประมาณในการจัดสร้างเช่นสื่อชนิดอื่นๆ คือ สื่อบุคคล ซึ่งนอกจากสื่อบุคคลจะมีผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนแล้ว การสนับสนุนและนำสื่อบุคคล มาใช้ร่วมในการเรียนรู้ของนักเรียน ยังเป็นการสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ บุคคล ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนด้วย ซึ่งถือว่าเป็นทิศทางที่สำคัญในการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปัจจุบัน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความสำคัญของแผนจัดการเรียนรู้

แผน เปรียบเสมือนทิศทาง หรือเข็มทิศ ที่จะนำไปสู่การบรรลุตามเป้าหมาย หรือเป้าประสงค์ ที่ต้องการ แผนการจัดการเรียนรู้สำหรับนักเรียน ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ครูผู้สอนสามารถจัดสภาพการเรียนรู้รวมถึงกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ได้ ซึ่งในแผนอาจประกอบไปด้วยรายละเอียดวิธีการ ขั้นตอน และรวมไปถึงการประเมินผล จึงเห็นได้ว่า ในแผนหนึ่งๆเราสามารถกำหนดรายละเอียดหรือองค์ประกอบของแผน ให้ครอบคลุมตามความต้องการได้ ซึ่งเหมือนหรือแตกต่างกันตามสถานการณ์และการนำไปใช้

ปัจจุบันการจัดการเรียนรู้ในระบ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเน้นและให้ความสำคัญกับผู้เรียน หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “นักเรียนเป็นศูนย์กลาง” ไม่ได้เป็นการลดหรือตัดทอนบทบาทของครู หรือเป็นการเรียนการสอนที่ครูรับผิดชอบน้อย อย่างที่บางส่วนเข้าใจ หากแต่กลับให้ครูผู้สอนต้องรับผิดชอบและทำหน้าที่จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับนักเรียนให้ได้ โดยทั้งนี้ ครูจำเป็นต้องตระหนักและหากิจกรรมการเรียนการสอนที่เอื้อ สอดคล้อง กับวัย ความต้องการและเป็นการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ศึกษา ค้นคว้า และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน จึงเท่ากับว่า ครูผู้สอนจำเป็นต้องตระเตรียมและวางแผนอย่างรอบคอบและลึกซึ้ง ซึ่งก็คือ ครูผู้สอนเหล่านั้นจะต้องสร้างแผนจัดการเรียนรู้ ขึ้นมารองรับเพื่อยืนยันและบอกได้ว่า ผู้เรียนจะสามารถเรียนรู้ได้ตามจุดมุ่งหมายอย่างแท้จริง

แผนการจัดการเรียนรู้จึงไม่สำคัญเพียงแค่เครื่องมือที่จะนำไปสู่การเรียนรู้กับนักเรียนอย่างแท้จริงเท่านั้น หากแต่จะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงคุณภาพของครูผู้สอนรวมถึงความร่วมมือของผู้บริหารสถานศึกษาและชุมชน อันเป็นเป้าหมายที่สำคัญอีกด้านหนึ่งในการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ตัวอย่าง : แผนการจัดการเรียนรู้

แผนการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ 2
กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ช่วงชั้นที่ 2 ป.4-6
เรื่อง การทำปราสาทผึ้ง เวลาเรียน 12 ช.ม.

.....

มาตรฐานการเรียนรู้

มาตรฐาน ศ 1.1 สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์คุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะ อย่างอิสระชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

1.1.1 การสื่อความคิดจินตนาการ ความรู้สึกประทับใจจากการรับรู้ด้วยงานทัศนศิลป์ โดยใช้รูปแบบเทคนิควิธีการต่างๆ

1.1.2 การเลือกประยุกต์ใช้วัสดุอุปกรณ์ การสร้างงานศิลปะที่หลากหลาย

1.1.3 ความปลอดภัยและการเก็บรักษาวัสดุอุปกรณ์ทางทัศนศิลป์

1.1.4 การรับรู้ความงามในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและงานศิลปะ

1.1.5 วิธีการแสดงออกรูปแบบต่างๆอย่างสร้างสรรค์

1.1.6 วิธีการแสดงความคิดเห็นและอธิบายความหมายของผลงานทัศนศิลป์

มาตรฐาน ศ 1.2 เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

1.2.1 ความเป็นมาและความสำคัญของผลงานศิลปะในท้องถิ่นและศิลปะไทย

1.2.2 การสืบทอดการทำงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

สาระสำคัญ

ปราสาทผึ้งเป็นงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น โดยการฉลุลายกาบกล้วยเป็นลวดลาย ประกอบกันเป็นรูปปราสาท ตกแต่งประดับประดาให้สวยงามด้วยขี้ผึ้ง ใช้ในงานพิธีออกพรรษา

ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1. นักเรียนมีความรู้และเข้าใจเรื่อง ประโยชน์ ความสำคัญของปราสาทผึ้ง

2. นักเรียนสังเกต รับรู้ สนใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม งานศิลปะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. นักเรียนสามารถร่วมกันจัดทำปราสาทผึ้งได้สวยงามและนำไปใช้ในงานพิธีได้อย่างเหมาะสม

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สาระการเรียนรู้

1. ความสำคัญของปราสาทผึ้ง
2. เครื่องมือ วัสดุและอุปกรณ์ในการจัดทำปราสาทผึ้ง
3. ขั้นตอน รูปลักษณะ รูปร่าง รูปทรงของปราสาทผึ้ง
4. เลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม
5. ลงมือปฏิบัติการทำปราสาทผึ้งและการประดับตกแต่ง

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 1 เรื่อง ความสำคัญของปราสาทผึ้ง เครื่องมือวัสดุ และอุปกรณ์ในการจัดทำปราสาทผึ้ง

เวลาเรียน 3 ชั่วโมง

สาระการเรียนรู้

- ประวัติความเป็นมา
- ความสำคัญ

กิจกรรมการเรียนรู้

1. ให้นักเรียนดูภาพปราสาทผึ้ง
2. ระดมความคิดของนักเรียนเกี่ยวกับภาพปราสาทผึ้ง
3. แบ่งกลุ่มนักเรียนให้ไปสอบถาม สัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา ความสำคัญและอุปกรณ์ ในการทำปราสาทผึ้งจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน
4. นักเรียนแต่ละกลุ่มนำเสนอรายงานประวัติความเป็นมาของปราสาทผึ้ง
5. นักเรียนร่วมกันสรุป

สื่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

1. เอกสารตำรา
2. ภาพประกอบ
3. แบบสัมภาษณ์
4. แบบประเมินพฤติกรรมการเรียน

แหล่งเรียนรู้

1. นายสม หมื่นทอง
2. นายโจม สว่างวงษ์
3. นายประเสริฐ แก้วสิมมา
4. นายสมบูรณ์ อรรคฮาด
5. นายออน สว่างวงษ์

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การวัดและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	เครื่องมือที่ใช้	เกณฑ์การวัด
1. พฤติกรรมการทำงาน	- แบบสังเกต	5 - 6 = ดี
- ความสนใจ	- แบบประเมินชิ้นงาน	3 - 4 = พอใช้
- การแสดงความคิดเห็น		0 - 2 = ปรับปรุง
- การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น		
- ความรับผิดชอบ		
- ความคิดสร้างสรรค์		
- การมีส่วนร่วมในการทำงาน		
2. ผลงาน		

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 2 เรื่อง เริ่มต้นสร้างสรรค์ปราสาทผึ้ง

เวลาเรียน 3 ชั่วโมง

สาระการเรียนรู้

- วัสดุอุปกรณ์ในการจัดทำปราสาทผึ้ง
- เทคนิค วิธีการ รูปแบบการเขียนลายไทย

กิจกรรมการเรียนรู้

1. นักเรียนดูรูปภาพปราสาทผึ้ง
2. บอกอุปกรณ์จากภาพว่ามีอะไรบ้าง แล้วบันทึกใส่ใบงาน
3. นักเรียนสังเกตลวดลายจากปราสาทผึ้งว่าเป็นลายอะไร
4. นักเรียนวาดภาพลายไทยที่เห็นจากปราสาทผึ้งหรือตามประสบการณ์ที่นักเรียนเคยเห็นมา
5. นำผลงานแต่ละคนมาแสดงโชว์เพื่อนดู
6. นักเรียนร่วมกันสรุปและตกลงเลือกลายที่จะใช้ฉลุลายลงบนกาบกล้วย

สื่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

1. ภาพประกอบ
2. วัสดุอุปกรณ์
3. หนังสือลายไทย
4. อุปกรณ์การวาดภาพ
5. แบบประเมินชิ้นงาน
6. แบบสัมภาษณ์
7. แบบประเมินพฤติกรรมการเรียน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แหล่งเรียนรู้

- นายสมเดช รากทอง ครู คศ.2 โรงเรียนบ้านคำผักหนาม ต.หนองแหน อ.กุดชุม จ.ยโสธร 35140

การวัดและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	เครื่องมือที่ใช้	เกณฑ์การวัด
1. พฤติกรรมการทำงาน	- แบบสังเกต	5 - 6 = ดี
- ความสนใจ	- แบบประเมินชิ้นงาน	3 - 4 = พอใช้
- การแสดงความคิดเห็น		0 - 2 = ปรับปรุง
- การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น		
- ความรับผิดชอบ		
- ความคิดสร้างสรรค์		
- ผลงาน		

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ 3 **เรื่อง** สนุกกับงานประดิษฐ์ปราสาทผึ้ง

เวลาเรียน 6 ชั่วโมง

สาระการเรียนรู้

- การใช้วัสดุอุปกรณ์
- การฉลุลายกาบกล้วย
- การประกอบประดับตกแต่งปราสาทผึ้ง

กิจกรรมการเรียนรู้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นแนะนำวิธีการทำปราสาทผึ้ง
2. แบ่งกลุ่มนักเรียนกลุ่มละประมาณ 5-6 คน ได้ลงมือปฏิบัติจริงตามขั้นตอนการทำปราสาทผึ้งตามที่วิทยากรได้แนะนำ
3. ให้แต่ละกลุ่มนำผลงานมาแสดงเพื่อติชม
4. นักเรียนร่วมกันสรุปผลงาน

สื่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

1. กาบกล้วย
2. ขี้ผึ้งก้อน
3. ไม้ไผ่
4. มีดสองคมที่ใช้สำหรับฉลุ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แหล่งเรียนรู้

1. นายประเสริฐ แก้วสิมมา
2. นายออน สว่างวงษ์
3. นายสมบูรณ์ อรรคฮาด
4. นายโจม สว่างวงษ์
5. นายสมเดช รากทอง

การวัดและประเมินผล

สิ่งที่ต้องการวัด	เครื่องมือที่ใช้	เกณฑ์การวัด
1. พฤติกรรมการทำงาน	- แบบสังเกต	5 - 6 = ดี
- ความสนใจ	- แบบประเมินชิ้นงาน	3 - 4 = พอใช้
- การแสดงความคิดเห็น		0 - 2 = ปรับปรุง
- การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น		
- ความรับผิดชอบ		
- ความคิดสร้างสรรค์		
- ความสามัคคี		
2. ผลงาน		

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ซ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้

1. ดร.ไมตรี บุญทด

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียน บ้านโคกนาโก อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร

สถานที่ติดต่อ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 2 จังหวัดยโสธร

2. นายดิเรก ศีรวะโสภา

ตำแหน่ง ศึกษานิเทศก์ เชี่ยวชาญ 9

สถานที่ติดต่อ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษายโสธร เขต 2 จังหวัดยโสธร

3.นายพินิจ คาดพันโน

ตำแหน่ง ผู้ประสานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นเด็กและเยาวชน

สถานที่ติดต่อ ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ผู้เชี่ยวชาญด้านเด็กและสื่อเพื่อการเรียนรู้

1. ดร.วิญญู สะตะ

ตำแหน่ง หัวหน้าสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร จังหวัดมหาสารคาม

สถานที่ติดต่อ สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร จังหวัดมหาสารคาม

2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศราวุธ จักรเป็ง

ตำแหน่ง อาจารย์ 1 ระดับ 7

สถานที่ติดต่อ โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

3. รองศาสตราจารย์ ดร.ปาริชาติ สถาปิตานนท์

ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์ ระดับ 9

สถานที่ติดต่อ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ดร.บัญชร แก้วส่อง

ตำแหน่ง ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ปรึกษาสำนักงานกองทุนเพื่อการสนับสนุนการวิจัย

สถานที่ติดต่อ ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น กองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

2. อ.ดร.นฤมล หิญชีรนันทน์ อรุโณทัย

ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานที่ติดต่อ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์

ตำแหน่ง ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

สถานที่ติดต่อ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. รองศาสตราจารย์ชาญชัย ลิมปิยากร

ตำแหน่ง ที่ปรึกษาสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม

สถานที่ติดต่อ สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ต.หมูสี อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา

2. ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์

ตำแหน่ง ครูภูมิปัญญา

สถานที่ติดต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

3. ครูประภากร สอนศาลา

ตำแหน่ง อาจารย์ 1 ระดับ 7

สถานที่ติดต่อ โรงเรียนบ้านโพนงามเกลี้ยงเก่า ต.โพนงาม อ.กุดชุม จ.ยโสธร

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ – นามสกุล	นายอเนกพล เกื้อมา
วัน เดือน ปี เกิด	วันที่ 1 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2513
สถานที่เกิด	จังหวัดนครศรีธรรมราช
ประวัติการศึกษา	ศึกษาศาสตรบัณฑิต (การประถมศึกษา) มหาวิทยาลัยขอนแก่น ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (เทคโนโลยีการศึกษา) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	นักวิจัย ระดับ 7
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์